

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**GEÇ EKONOMLER MERKEZ VE DO U
AVRUPA ÜLKELER ANAL Z (1989-2006) : ÇEK
CUMHUR YET , POLONYA, MACAR STAN VE
BULGAR STAN ÖRNEKLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar GÜMÜŞ AKAR

GAZİANTEP
EYLÜL 2007

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**GEÇİŞ EKONOMİLERİ MERKEZİ VE DOĞU
AVRUPA ÜLKELERİ ANALİZİ (1989-2006) : ÇEK
CUMHURİYETİ, POLONYA, MACARİSTAN VE
BULGARİSTAN ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar GÜMÜŞ AKAR

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK

GAZİANTEP
EYLÜL 2007

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**Geçiş Ekonomileri Merkezi Ve Doğu Avrupa Ülkeleri Analizi (1989-2006):
Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan Örnekleri**

Pınar GÜMÜŞ AKAR

Tez Savunma Tarihi:14.09.2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Osman ERKMEN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK

Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM (Jüri Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Bayram ÖZBEY

CAN'ım oğluma...

ÖZET

GEÇİŞ EKONOMİLERİ MERKEZİ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ ANALİZİ (1989-2006) : ÇEK CUMHURİYETİ, POLONYA, MACARİSTAN VE BULGARİSTAN ÖRNEKLERİ

GÜMÜŞ AKAR, Pınar

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK

Eylül 2007, 133 sayfa

1990'lı yılların başında dünyada siyasal ve ekonomik anlamda büyük çalkantılar yaşanmış, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist ekonomik sistemi benimseyen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığını kazanan ülkelerde başlayan siyasi değişim beraberinde ekonomik yapının değişimini de getirmiş ve bu süreç literatüre "Geçiş Ekonomisi" kavramını eklemiştir. "Geçiş Ekonomisi" kavramı en geniş anlamı ile; planlı ekonomik yapıyı tasfiye ederek, serbest piyasa ekonomisine doğru dönüşüm sürecine giren ekonomileri tanımlamaktadır.

Dünyada küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla eşanlı ve bağlantılı olarak başlayan geçiş sürecinde bu ülkeler, bir yandan geri kalmışlıktan kurtulmaya, bir yandan da ekonomik yapılarını tamamen değiştirerek piyasa ekonomisine dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Geçiş ülkeleri, her ne kadar farklı koşullar ve yapılarda olsalar da temelde ortak sorunlara sahiptirler; hantallaşmış kamu sektörü, az gelişmiş altyapı ve katı kamu yönetimi en önemli ortak sorunları teşkil etmektedir.

Geçiş süreci, uluslararası ekonomi ile entegrasyon için politik, ekonomik, hukuksal ve sosyal alanda birçok reform yapılmasını, kurumsal ve yapısal değişimler gerçekleştirilmesini gerektiren uzun bir süreçtir. Bu süreç içerisinde geçiş ekonomileri olarak tasnif edilen ülkeler, öncelikle devletin ekonomik faaliyetlerdeki etkinliğini azaltmaya ve ekonomik dönüşüme yönelik fiyatlar, ticaret ve piyasaya giriş çıkışların serbestleştirilmesi, makroekonomik istikrarın sağlanması, özelleştirme, sıkı bütçe politikaları ve piyasa ekonomisi için gerekli hukuki altyapının oluşturulmasına yönelik çeşitli reformlar uygulamışlardır. Reformlar, şok tedavi ve yavaş reformlar olmak üzere temelde iki şekilde uygulanmıştır.

Uygulanan reform programları, etkin mali politika uygulamalarını, mali disiplin sağlanmasını, vergi politikalarını, sağlıklı borç yönetimi ve bütçe politikalarını, özelleştirme ve sosyal güvenlik reformlarını içermektedir. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, reform uygulamaları tüm geçiş ülkelerinde aynı sonucu doğurmamıştır ve geçiş ülkelerinin kaydettikleri performans, tüm ülkeler için aynı hız ve doğrultuda seyretmemiştir. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin geçiş uygulamaları sonucu Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri'nden daha başarılı oldukları görülmüştür.

Çalışmanın sonunda Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinden Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan, geçiş süreci açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'nın sırasıyla en başarılı geçiş ekonomileri olduğu, Bulgaristan'ın ise büyüme hızı ve yatırım ortamı açısından ilerlemeye açık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Ekonomileri, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Bulgaristan.

ABSTRACT**TRANSITION ECONOMIES, CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES ANALYSIS (1989-2006): CZECH REPUBLIC, POLAND, HUNGARY AND BULGARIA EXAMPLES**

GÜMÜŞ AKAR, Pınar

M.A. Thesis, Department of Economics

Supervisor : Asist. Prof. İbrahim ÖRNEK

September 2007, 133 pages

In the beginning of the 1990s, there have been great uproars in political and economic context in the world. The political transformation that was started in the Central and Eastern European countries which embraced socialist economic system after World War II and the countries that gained independence following the dissolution of the USSR also changed the economic structure, and this process added the “Transition Economy” concept to the terminology.

These countries which are in the transition process that was started concurrently and in connection with the emergence of the globalization in the world not only try to recover from the economic backwardness but also try to transform their economic structures into a market economy by changing their economic structures completely. Transition countries have basically common problems although they are in different conditions and structures, and inert public sector, underdeveloped infrastructure and strict public management constitute the most significant common problems.

During this period, the countries which were classified as the transition economies primarily applied prices that are intended to reduce the effectiveness of the economic activities of the state and for the economic transformation; and also carried out various reforms to liberalize the inflows and outflows within the trade and the market, to enable the macroeconomic consistency, to give way to privatization and to form the legal base that are necessary for strict budget policies and the market economy.

The reform programs that have been carried out consist of effective financial policy practices, ensuring the financial discipline, tax policies, healthy loan management and budget policies, privatization and social security reforms. During the transition to the market economy, reform practices have not led to the same results in all the transition countries and the performance of the transition countries have not continued with the same pace and in the same direction for all the countries. As a result of the transition practices of the Central and East European countries, it is seen that these countries have been more successful than the Commonwealth of Independent States and the Turkic Republics.

At the end of the study, Czech Republic, Poland, Hungary and Bulgaria have been evaluated in terms of the transition period among the Central and East European Countries. As a consequence of the assessment, it has been determined that Hungary, Czech Republic and Poland have been the most successful transition economies respectively whereas Bulgaria has been open to development in terms of growth rate and investment environment.

Key Words: Transition Economies, Central and Eastern European Countries, Czech Republic, Poland, Hungary, Bulgaria.

ÖN SÖZ

Geçiş ekonomisi kavramı, 1990'lı yılların başında, ekonomik ve siyasal anlamda iki kutuplu dünyanın merkezi planlı ekonomi ayağını teşkil eden bir ucunun, hemen hemen tüm dünyaya tesir eden değişim hareketlerinden etkilenerek, serbest piyasa ekonomisi ayağını teşkil eden diğer uca dönüşüm sürecini nitelendiren bir kavram olarak literatüre girmiştir. Tez çalışması, geçiş ekonomisi olarak nitelenen ülkelerin ortak özelliklerini, bu süreç içerisinde ekonomik anlamda dönüşüm açısından gerçekleştirdikleri değişimleri, geçiş sürecinde yaşadıkları sorunları ve geçiş süreci performanslarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada geçiş ekonomisi kavramı ve geçiş ekonomilerinin temel özellikleri, sorunları ile geçiş sürecince uygulanan reformlar genel olarak incelenmiştir. Ayrıca geçiş süreci açısından daha başarılı olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinden en iyi performansı gösteren Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve bu ülke grubunun geçiş süreci başarısı düşük ülkelerinden Bulgaristan, örnek ülke incelemesi olarak yer almıştır.

Tez çalışması süresince gösterdiği tüm anlayış, destek, yardım, yönlendirme ve özellikle sağladığı motivasyon için Sayın Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK'e; değerli yardımları ve düzeltmeleri için Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca uzakta da olsalar yardımlarını esirgemeyen; arkadaşlarım Ayşe KÖKLÜ ve Tuğçe AYTAÇ'a, Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞİRİNER'e içten teşekkür ederim.

Bu zorlu ve yorucu süreçte büyük desteği, unutulmaz yardımları ve hakkı ödenemez emeği için Annem Şükran GÜMÜŞ'e ve nezdinde tüm aileme, büyük destekleri için Eşim Erhan AKAR'a ve tüm ailesine, yardımları için Gülseren ÖZBEK'e çok teşekkür ederim.

Pınar GÜMÜŞ AKAR
Gaziantep, Eylül 2007

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No:</u>
ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
1. GİRİŞ	
1.1. GENEL BİLGİLER	1
1.2. TEZİN AMACI VE İNCELEME PLANI	2
2. KAYNAK ÖZETLERİ	
2.1. TEMEL KAVRAMLAR	3
2.1.1. Geçiş Ekonomileri	3
2.1.1.1. Geçiş ekonomilerinin ortak özellikleri	5
2.1.1.2. Geçiş ekonomilerinin ortak sorunları	6
2.1.1.3. Geçiş dönemine yönelik stratejiler	9
2.2. PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ	10
2.2.1. Geçiş Süreci Reformlarını Gerektiren Nedenler	14
2.2.2. Geçiş Sürecinde Uygulanan Mali Reformlar	15
2.2.2.1. Maliye politikalarına ilişkin reformlar	15
2.2.2.2. Mali disiplinin sağlanması ve bütçe politikaları	16
2.2.2.3. Vergi sisteminin oluşturulması	17
2.2.2.4. Özelleştirme	19
2.2.2.5. Borç yönetimi	23
2.2.2.6. Sosyal güvenlik reformları	23
2.2.2.7. Bankacılık sisteminin geliştirilmesi	26
2.3. GEÇİŞ EKONOMİLERİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSLARI	27
2.3.1. Ekonomik Büyüme	31
2.3.2. GSYİH Değerleri	34
2.3.3. Uluslar arası Ticaret	38
2.3.4. Enflasyon	39
2.3.5. Dış Yardım ve Yabancı Sermaye	41
2.3.6. Gelir Dağılımı	46
2.3.7. Döviz Kurları ve Cari Hesap	47
2.3.8. İstihdam Düzenlemesi ve İşsizlik	47
2.3.9. Reformlar	48
3. MATERYAL	
3.1. MATERYAL	50

4. DEĞERLENDİRME

4.1. ÇEK CUMHURİYETİ	51
4.1.1. Çek Cumhuriyeti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	53
4.1.2. Çek Cumhuriyeti'nin Dış Ticareti	57
4.1.3. Çek Cumhuriyeti'nin Uluslararası Kuruluşlarla İlişkileri	62
4.1.3.1. Avrupa Birliği	62
4.1.3.2. Uluslar arası Para Fonu	62
4.1.3.3. Dünya Bankası	63
4.1.3.4. Uluslararası Finans Kurumu	63
4.1.3.5. Avrupa Yatırım Bankası	63
4.1.4. Sektörel Bazda Geçiş Süreci Sorunları ve Geçiş Süreci Başarıları....	63
4.1.4.1. Kurumsal sektör	63
4.1.4.2. Finansal sektör	64
4.1.4.3. Altyapı ve çevre sektörü	66
4.2. POLONYA	67
4.2.1. Polonya'nın Temel Ekonomik Göstergeleri.....	69
4.2.2. Polonya'nın Dış Ticareti	71
4.2.3. Avrupa Birliği Üyeliği'nin Polonya Ekonomisine Etkileri.....	73
4.2.4. Polonya'nın Uluslararası Kuruluşlarla İlişkileri.....	74
4.2.4.1. Avrupa Birliği	74
4.2.4.2. Avrupa Yatırım Bankası.....	74
4.2.4.3. Uluslararası Para Fonu	74
4.2.4.4. Dünya Bankası	75
4.2.4.5. Uluslararası Finans Kurumu	75
4.2.5. Sektörel Bazda Geçiş Süreci Sorunları ve Geçiş Süreci Başarıları....	76
4.2.5.1. Kurumsal sektör	76
4.2.5.2. Finansal sektör	79
4.2.5.3. Altyapı ve çevre sektörü	80
4.3. MACARİSTAN.....	83
4.3.1. Macaristan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri	85
4.3.2. Macaristan'ın Dış Ticareti	89
4.3.3. Avrupa Birliği Üyeliği'nin Macaristan Ekonomisine Etkileri.....	92
4.3.4. Macaristan'ın Uluslararası Kuruluşlarla İlişkileri	93
4.3.4.1. Avrupa Birliği	93
4.3.4.2. Uluslar arası Para Fonu	93
4.3.4.3. Dünya Bankası	93
4.3.4.4. Uluslararası Finans Kurumu	94
4.3.5. Sektörel Bazda Geçiş Süreci Sorunları ve Geçiş Süreci Başarıları....	94
4.3.5.1. Kurumsal sektör.....	94
4.3.5.2. Finansal sektör	96
4.3.5.3. Altyapı ve çevre sektörü	97
4.4. BULGARİSTAN.....	99
4.4.1. Bulgaristan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri	101
4.4.2. Bulgaristan'ın Dış Ticareti.....	104
4.4.3. Avrupa Birliği Üyeliği'nin Bulgaristan Ekonomisine Etkileri	107
4.4.4. Bulgaristan'ın Uluslararası Kuruluşlarla İlişkileri	108
4.4.4.1. Avrupa Birliği	108
4.4.4.2. Avrupa Yatırım Bankası	108
4.4.4.3. Uluslararası Para Fonu	109

4.4.4.4. Dünya Bankası.....	109
4.4.5. Sektörel Bazda Geçiş Süreci Sorunları ve Geçiş Süreci Başarıları...	110
4.4.5.1. Kurumsal sektör	111
4.4.5.2. Finansal sektör.....	112
4.4.5.3. Altyapı ve çevre sektörü	112
SONUÇ	114
KAYNAKLAR	118
EKLER	123
Ek.1. Çek Cumhuriyeti 2005 Yılı Geçiş Sorunları Değerlendirme Oranları.....	124
Ek.2. Polonya 2005 Yılı Geçiş Sorunları Değerlendirme Oranları	126
Ek.3 Macaristan 2005 Yılı Geçiş Sorunları Değerlendirme Oranları.....	128
Ek.4 Karşılaştırmalı Yapısal Değişim Göstergeleri	131
Ek.5 AB'ne katılan ekonomilerin geçiş göstergeleri.....	132
ÖZGEÇMİŞ (VITAE)	133

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 2.1. Geçiş ekonomileri temel ekonomik göstergeler	27
Tablo 2.2. Geçiş ekonomileri başlangıç koşulları	33
Tablo 2.3. Geçiş ekonomilerinde GSYİH gelişimi	37
Tablo 2.4. Geçiş ekonomilerinde enflasyon	40
Tablo 2.5. Geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımlar	44
Tablo 2.6. Geçiş ekonomilerinde gelir dağılımı	47
Tablo 2.7. Geçiş ekonomilerinde liberalizasyon indeksinin gelişimi	49
Tablo 4.1. Çek Cumhuriyeti'nin temel ekonomik göstergeleri	55
Tablo 4.2. Çek Cumhuriyeti'nde doğrudan yatırımlar	57
Tablo 4.3. Çek Cumhuriyeti'nin dış ticaret gelişmeleri	57
Tablo 4.4. Çek Cumhuriyeti ithalatının ülkelere göre dağılımı	58
Tablo 4.5. Çek Cumhuriyetinin ihracatının ülkelere göre dağılımı	59
Tablo 4.6. Çek Cumhuriyeti dış ticaretinin ülke gruplarına göre yapısı	59
Tablo 4.7. Çek Cumhuriyeti ihracatının sektörel dağılımı	60
Tablo 4.8. Çek Cumhuriyeti ithalatının sektörel dağılımı	61
Tablo 4.9. Polonya'nın temel ekonomik göstergeleri	70
Tablo 4.10. Polonya'nın yıllara göre dış ticaret değerleri	71
Tablo 4.11. Polonya'nın başlıca ülkelere göre ihracatı	71
Tablo 4.12. Polonya'nın başlıca ülkelere göre ithalatı	72
Tablo 4.13. Polonya'nın başlıca maddelere göre dış ticareti	72
Tablo 4.14. Macaristan'ın temel ekonomik göstergeleri	87
Tablo 4.15. Macaristan'ın toplam dış ticareti	89
Tablo 4.16. Macaristan dış ticaretinde ilk 20 ülke	90
Tablo 4.17. Ürün grupları itibariyle Macaristan'ın dış ticareti	91
Tablo 4.18. Bulgaristan'ın temel ekonomik göstergeleri	103
Tablo 4.19. Bulgaristan'ın yıllık ticareti	104
Tablo 4.20. 2006 yılında Bulgaristan'ın en çok ihracat yaptığı 10 ülke	104
Tablo 4.21. 2006 yılında Bulgaristan'ın en çok İthalat yaptığı 10 ülke	105
Tablo 4.22. Bulgaristan'ın madde gruplarına göre ithalatı	106
Tablo 4.23. Bulgaristan'ın madde gruplarına göre İhracatı	107
Tablo 4.24. 2005 yılı geçiş sorunları değerlendirme oranları, Bulgaristan	110

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
CEZ	: Ceske Energeticky Zavody
CIS	: Commenwealth Independent States
CMEA	: Council For Mutual Economic Aid
CNB	: Czech National Bank
COMECON	: Council For Mutual Economic Aid
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
EBRD	: European Bank For Reconstruction and Development
EC	: European Commision
EIB	: European Investment Bank
ETS	: Emission Trading System
ESB	: Eski Sovyetler Birliği
ESCO	: Energy Saving Company
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IAIS	: International Association of Insurance Supervisors
IFC	: International Finance Corporation
IFI	: International Finance Instutuions
IMF	: International Monetary Fund
IOSCO	: International Organization of Securities Commissions
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MDAÜ	: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Organization for Economic Co-organization and Development
PPP	: Pubic Private Partnership
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SITC	: Standard International Trade Classification
WTO	: World Trade Organization
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.r.	: adı geçen rapor
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1.GENEL BİLGİLER

1990'lı yılların başında dünyada siyasal ve ekonomik anlamda büyük çalkantılar yaşanmış, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist ekonomik sistemi benimseyen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığını kazanan ülkelerde başlayan siyasi değişim beraberinde ekonomik yapının değişimini de getirmiş ve bu süreç literatüre "Geçiş Ekonomisi" kavramını eklemiştir. "Geçiş Ekonomisi" kavramı en geniş anlamı ile planlı ekonomik yapıyı tasfiye ederek, serbest piyasa ekonomisine doğru dönüşüm sürecine giren ekonomileri tanımlamaktadır.

Dünyada küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla eşanlı ve bağlantılı olarak başlayan geçiş sürecinde bu ülkeler, bir yandan geri kalmışlıktan kurtulmaya, bir yandan da ekonomik yapılarını tamamen değiştirerek piyasa ekonomisine dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Geçiş ülkeleri, her ne kadar farklı koşullar ve yapılarda olsalar da temelde ortak sorunlara sahiptirler. Hantallaşmış kamu sektörü, az gelişmiş altyapı ve katı kamu yönetimi en önemli ortak sorunları teşkil etmektedir.

Geçiş ekonomileri, gösterdikleri ortak özellikleriyle diğer ülkelerden ayrılırlar. Bu ülkeler arz ettikleri ortak özelliklere göre dört grupta toplanabilirler.¹

- i. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) : Arnavutluk, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti
- ii. Baltık Cumhuriyetleri : Estonya, Letonya, Litvanya
- iii. Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri (ESB) : Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna

¹ Zeynep Arıkan. (2002). Geçiş ekonomilerinde mali disiplin. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3)*, s.208.

iv. Asya'daki Geçiş Ekonomileri: Çin, Kamboçya, Laos Halk Cumhuriyeti, Vietnam

Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci, uluslararası ekonomi ile entegrasyon için politik, ekonomik, hukuksal ve sosyal alanda birçok reform yapılmasını, kurumsal ve yapısal değişimler gerçekleştirilmesini gerektiren uzun bir süreçtir. Bu süreç içerisinde geçiş ekonomileri olarak tasnif edilen ülkeler, öncelikle devletin ekonomik faaliyetlerdeki etkinliğini azaltmaya yönelik fiyatlar, ticaret ve piyasaya giriş çıkışların serbestleştirilmesi, makroekonomik istikrarın sağlanması, zelleştirme, sıkı bütçe politikaları ve piyasa ekonomisi için gerekli hukuki altyapının oluşturulmasına yönelik çeşitli reformlar uygulamışlardır.

1.2.TEZİN AMACI VE İNCELEME PLANI

Çalışmanın temel amacı geçiş ekonomilerinin ortak sorunlarını ve özelliklerini incelemek, piyasa ekonomisine dönüşüm sürecinde yaşadıkları sorunları araştırmak, bu süreçte uygulanan mali politikaları incelemek ve geçişe yönelik uygulamalar sonucu geçiş ekonomilerinin performanslarını değerlendirmektir. Bu bağlamda belirtilen ülke gurupları içerisinden Merkezi ve Doğu Avrupa lkeleri (MDAÜ) içerisinden ek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan önekleri incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kaynak özetlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda piyasa ekonomisine geçiş süreci ve geçiş ekonomilerinin makroekonomik performans kriterleri ele alınmıştır. nc bölümü materyal ve yöntemin oluşturduğu çalışmanın dördüncü bölümü değerlendirmeye ayrılmıştır. Bu bölümde ek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan, temel ekonomik göstergeler, dış ticaret, uluslar arası kuruluşlarla ilişkiler ile sektörel bazda geçiş süreci sorunları ve geçiş süreci başarıları açısından incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM KAYNAK ÖZETLERİ

2.1. TEMEL KAVRAMLAR

2.1.1. Geçiş Ekonomileri

1990'lı yıllarda eski SSCB'nin dağılması sonucu, II. Dünya savaşı sonrası sosyalist ekonomik sistemi benimseyen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Kafkaslar ve İç Asya köklü bir değişim sürecine girmiş ve ekonomik açıdan serbest piyasa düzenine uygun yeni yapılanma arayışları başlamıştır. Bu durum Avrupa Birliği'nin yapısını da etkilemiş ve Doğu Almanya ile Batı Almanya birleşmiş, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri de demokratikleşme ve liberalleşme sürecine girmiştir. Merkezi planlı ekonomiden “serbest piyasa ekonomisine geçiş” kavramı, temelde; ekonomik faaliyetlerin, fiyatların ve piyasa işlemlerinin serbestleştirilmesini, kaynakların etkin kullanılacak şekilde yeniden dağıtılmasını, makro ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için piyasa ağırlıklı enstrümanların geliştirilmesini, özelleştirmeler ve sıkı bütçe disiplini uygulamaları ile ekonomik verimlilik sağlanmasını, mülkiyet hakları, sağlam ve işler bir hukuki sistem ve şeffaf pazar oluşturulmasını kapsamaktadır.²

Geçiş ekonomilerinde dönüşüm süreci merkezi ekonomik modelin çöküşü ile başlamış ve ardından piyasa ekonomisine geçiş dönemi başlamıştır. Bu süreçte geçiş ekonomilerinde devletin ekonomik görevleri sorgulanmaya ve yeniden yapılandırılmaya başlamıştır. Tüm dünyada etkisini gösteren küreselleşme hareketi ve yeni küresel eğilimler, devletin ekonomik rollerini hızla değiştirmiştir. 1990'lı yıllardan önce siyasal ve ekonomik anlamda iki kutuplu olarak değerlendirilen dünya, bu tarihten sonra hızla değişmeye başlamış, merkezi otoriteye ve kumanda ekonomisine dayalı sosyalist sistemin çöküşüyle iki kutuptan biri yok olmuş ve hızla diğerine dönüşme sürecine girmiştir. Yeni küresel eğilimler doğrultusunda değişen dünyaya ayak uydurma çabasındaki bu geçiş ülkeleri, öncelikle devletin yeni

² Arıkan, a.g.m., s.210.

ekonomik görevlerini sorgulamaya başlamış, planlı ekonominin ve korumacı devlet anlayışının yerini dışa açık ve rekabetçi devlet anlayışı almaya başlamıştır.

Sosyalist sistem ve özellikle SSCB 1970'lerin sonuna kadar başarılı bir büyüme performansı sergilemiş ve bir çok ülkede planlı kalkınma modeli başarıyla yürümüştür. Ancak planlı ekonomi zamanla hantal bir kamu sektörü ortaya çıkarmış, verimlilik artışı ve yeni tekniklerin geliştirilmesi sağlanamamıştır, bu ise sistemin tıkanması sonucunu doğurmuştur.

Mevcut bu problemlere bağlı olarak çözüm arayışları sistemle taban tabana zıt ekonomik sistemden ithal edilmeye çalışılmıştır. Perestorika (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) olarak da tanımlanan bu yenileşme hareketleri, 1991'de karşı devrimle sonuçlanmış, belki de XX. yüzyılın ikinci yarısının en önemli sosyo-politik-ekonomik olayı gerçekleşmiştir, yani SSCB bünyesinde 15 ülke ve sosyalist sistemi uygulayan diğer ülkeler ile bu ülkelerden kopan 16 ülke, eski sistemden piyasa ekonomisine yönelik programları devreye sokmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda ise, bir bütün olarak kumanda ekonomisi sisteminden piyasa ekonomisine yönelen ülkeler geçiş ekonomileri olarak adlandırılmışlardır. Dolayısıyla XX.yüzyılda ekonomik sistemlerin en önemli deneyimlerinden biri, kumanda tipi ekonomik modelden serbest piyasa ekonomisine doğru çok hızlı ve kapsamlı bir şekilde yaşanan geçiştir.³

Geçiş ekonomileri, birbirlerine benzeyen özellikleri nedeniyle diğer ülkelerden farklılık göstermektedir. Kişi başına düşen milli gelirden, sanayide istihdam edilen işgücü oranındaki benzerlikler, kullanılan enerji miktarı, yaygın bir altyapının varlığı, eğitime yapılan yatırım konularındaki paralellikler, dönüşüm sürecindeki ülkelerin temel özelliklerindedir. Ancak piyasa ekonomisine geçiş açısından bir değerlendirme yapıldığında ise iki farklı ülke grubu ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği üyeliği ve adaylığına kadar gelmiş ve dönüşümü tamamlamış ülkeler (Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri) ve mülkiyet haklarının korunması ile uygulanması konusunda tereddütlerin bulunduğu ve mali piyasaların

³ Hüseyin Avni Egeli ve Ömer Selçuk Emsen. (2002). Geçiş ekonomilerinin makroekonomik performansları ve Kırgızistan üzerine bir değerlendirme. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3)*, s.38.

istenilen düzeyde gelişiminin sağlanamadığı ülkeler (Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri).⁴

2.1.1.1. Geçiş ekonomilerinin ortak özellikleri

Geçiş ekonomileri aslında sahip oldukları ekonomik, coğrafik, demografik özellikleri, doğal kaynakları, beşeri sermayeleri, dış politikaları ile birbirlerinden farklıdır ve bu farklılıklar dönüşüm sürecindeki performanslarına yansımaktadır.

Bu ülkelerde temelde kabul edilen felsefe ve en önemli değişim hemen hemen bütün ülkelerde planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin kabul edilmesidir, çünkü bu ülkelerde geri kalmanın sebebi siyasi, hukuki ve idari problemlerin yanında öncelikle ekonomik sorunlar olarak kabul edilmiştir.⁵

Oleh Havrylyshyn ve Thomas Wolf yapmış oldukları çalışmada dönüşümün aşağıdaki unsurları kapsadığını belirtmişlerdir:⁶

- i. *Ekonomik faaliyetlerin, fiyatların ve piyasa işlemlerinin serbestleştirilmesi ve bunun sağlanabilmesi için gerekli olan kaynakların etkili bir şekilde kullanılması,*
- ii. *Makroekonomik istikrar için piyasa merkezli enstrümanların doğrudan geliştirilmesi,*
- iii. *Özelleştirme yoluyla etkili bir işletme yönetiminin ve ekonomik verimliliğin sağlanması,*
- iv. *Sıkı bütçe politikalarının uygulanması,*
- v. *Hukukun üstünlüğü, piyasaya giriş düzenlemelerinin saydamlaştırılması ve mülkiyet haklarının korunması için gerekli olan kurumsal ve yasal çerçevenin oluşturulması.*

Geçiş süreci, hem kumanda ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş ile ekonomik açıdan, otoriter rejimden demokratik rejime geçiş çabaları ile de siyasi açıdan yaşanmaktadır. Siyasal ve ekonomik tikanıklıklara bağlı olarak başlangıç için geçiş ekonomileri özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:⁷

- Emek verimliliği OECD ülkelerinin 1/3'üdür,

⁴ Haluk Egeli.(2002).Geçiş ekonomilerinde mali saydamlık. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3)*, s.257

⁵ Metin Meriç. (2002). Geçiş ekonomilerinde mali reformlar Kırgız Cumhuriyeti için dersler. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3)*, s.133

⁶ Egeli, a.g.m., s.256.

⁷ Egeli ve Emsen, a.g.m., s.41

- Ücret oranının verimlilik veya beşeri sermaye yatırımıyla ilişkisi yoktur,
- Sanayi kesiminde ücret farklılığı diğer sektörlerinkinden daha düşüktür,
- Ücretsiz eğitimin kırsal kesim veya fakirlik açısından sosyal ilerlemeye katkısı yoktur,
- Hükümetler temelde işsizliğin varlığını kabul etmemiş ve kabul etseler bile işsizlik araştırmalarını ele alan politikalar yetersiz kalmıştır.

2.1.1.2. Geçiş ekonomilerinin ortak sorunları

Daha önce de tanımlandığı üzere, merkezi planlamayı terk ederek piyasa ekonomisini kurmaya çalışan ülkelere geçiş ekonomileri denmektedir. Geçiş ülkelerinin, tüm ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından düzenlenip yürütüldüğü sosyalist sistemi benimsedikleri dönemde yaşadıkları ortak sorunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:⁸

- Ekonominin neredeyse tamamı kamulaştırılmış, özel mülkiyete çok sınırlı bir pay ayrılmıştır.
- Dışa kapalı COMECON içi uzmanlaşmaya gidilmiş, tüm ekonomik kararların merkezi idare tarafından verilip kontrol edildiği rekabete kapalı bir ekonomik yapı oluşmuştur.
- Sosyal güvenlik harcamaları siyasi bir araç olarak kullanılmış ve sözkonusu harcamalar ekonomik faaliyetlerin hacmiyle karşılaştırılmayacak ölçüde artmıştır.
- Makroekonomik dengeler bozulmuş, yüksek bütçe açıkları ve yüksek enflasyon sorunlarıyla karşılaşmıştır.

Bu sorunların çözülmesi amacıyla, sosyalist ülkeler yeni arayışlara yönelmiş, yeniden yapılanmaya yönelik reformlar uygulamaya koymuşlardır.

Merkezi kumanda sistemini terk ederek piyasa ekonomisine dönüşüm sürecine giren geçiş ekonomilerinde, ekonomik anlamda en temel ve ortak problem devletin ekonomideki rolünün bu süreçte ne olacağıdır. Çünkü ekonominin tamamen devlet kontrolünde olduğu sistemin değişimi ve piyasa ekonomisine dönüşme çabaları, aslında her şeyden önce devletin ekonomideki rolünün ve fonksiyonlarının sınırlandırılması ve yeniden yapılandırılması ile ilgilidir. Bu nedenle geçiş ülkeleri

⁸ Haluk Tandırcıoğlu. (2002). Geçiş ekonomilerinde KİT'ler ve özelleştirme. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), s.364.*

1990'lı yıllardan bu yana devletin ekonomideki yeni rolünü şekillendirmeye yönelik birçok reform gerçekleştirmiştir. Bu reformlar, devletin ekonomideki sert ve müdahaleci yapısını, piyasa ekonomisi şartlarına uygun hale getirmekle ilgilidir.

Geçiş ekonomilerinde piyasa ekonomisine geçiş açısından öncelikle değişmesi gereken, geçiş öncesi yapının gerektirdiği kamu kesimi büyüklüğüdür. Bu ülkelerde devletin temel görevi her şeyden önce kamu kesimini küçültmeye çalışmak ve etkin bir kamu yönetimi sağlamak olmuştur.

Ancak bu ekonomilerde devletin ekonomik rolleri her ne kadar özelleştirme ve kamu kesimini daraltmaya yönelik reformlar uygulanarak küçültülmeye çalışılsa da, ekonomik dengeler tamamen değiştirilemediğinden kamu kesimi payı büyüklüğü söz konusudur. Başlayan dönüşüm sürecine ve uygulanan reformlara rağmen, bir çok geçiş ekonomisinde kamu kesiminde yeterli küçülme ve etkin bir kamu yönetimi sağlanamamıştır. Bu nedenle reformlar ve özelleştirme neticesinde elde edilen kaynaklar ancak kamu kesimi harcamalarının finansmanını sağlayabilmiştir.

Kamu kesiminin büyüklüğü, küreselleşmenin etkin olduğu bu çağda, geçiş ekonomilerinin kalkınma çalışmaları açısından önemli bir sorun arz etmektedir. Üstelik bu ekonomilerde genelde kamu sektörü özel girişim karşısında hala gerektiği gibi olumlu bir tutum içerisinde değildir. Bu ülkelerde özel teşebbüs girişimleri, kolaylık yerine, birçok bürokratik engel ve sınırlama ile karşılaşmaktadır. Kamu yönetiminde yaşanan bu durum, piyasa ekonomisine geçiş süreci önünde ciddi bir sorun olarak durmaktadır.⁹

Geçiş ekonomilerinde, kamu kesiminin büyüklüğüne karşın etkin bir kamu yönetimi söz konusu değildir. Kamu yönetiminde etkinliğin sağlanamaması, özellikle altyapı hizmetleri olmak üzere vergi sistemi, bütçeleme, finansal faaliyetler ve planlama gibi bir çok alanda olumsuz etkiler göstermektedir.

Bu ülkelerde kamu yönetiminde etkinliğin sağlanamaması ya da kamu yönetiminin kalitesini olumsuz etkileyen faktörler ise şöyle sıralanabilir:¹⁰

- Devlet memurlarının devlete olan sadakat duygularının ve görev bilinçlerinin yeterince güçlü olmaması,
- Düşük memur maaşları,
- Yönetimin hukuka ve yasalara uygunluğunun yetersiz olması.

⁹ Habib Yıldız. (2003). Geçiş ekonomilerinde dönüşüm süreci ve mali reformlar. *International Manas University Conference in Economics*, ss.537-555. <http://www.manas.kg/pdf/economickonferans/articles/44.pdf?PHPSESSID=a7c5747c2ef9f91e4055545f0a1a4bf6> (07.02.2006)

¹⁰Yıldız ,a.g.m, ss. 541-542.

- Merkezi kontrollerin etkin olmaması ve idare hukukunun yetersizliğinin insiyatifin kötü kullanımına fırsat vermesi,
- Aşırı merkeziyetçilik, yetki ve sorumlulukların açık bir biçimde yapılmaması,
- İyi eğitilmiş ve yetişmiş kadroların ve gerekli eğitim olanaklarının eksikliği, uzmanlığın desteklenmemesi, aşırı ve irrasyonel yönetim kadrosu istihdamı,
- Gerek aşırı merkeziyetçilik ve devlet müdahalesi, gerekse etkin olmayan kontrol mekanizmaları sonucunda, hemen tüm kamusal alanlarda olağan karşılanan yolsuzluk.

Geçiş öncesi dönemde bir vergi sisteminin olmaması nedeniyle, kamunun en önemli kaynağını oluşturan vergilerde artış sağlanamamıştır. Sonuçta kronikleşen bütçe açıkları ortaya çıkmış, geçmişten gelen iyi bir mali sisteme sahip olunmaması ve reforma uygulamalarında yetersiz kalınması, mali dengenin sağlanmasını gittikçe zorlaştırmıştır. Bu durumda da, borçlanma mekanizmaları devreye girmeye başlamış ve artan borç – artan bütçe açıkları kısır döngüsü oluşmuştur.¹¹

Geçiş ekonomilerinin karşılaştıkları makro ekonomik problemlere bakıldığında, üç temel neden görülmektedir. Bunlar; reel ekonomideki büyümede yaşanan daralma, enflasyon artışı ve bütçe açıklarının artmasıdır. Bunları ortadan kaldırmak amacı ile yapılan reformlar nedeniyle verimsiz sektörlerden verimli sektörlerle geçişler ortaya çıkmış, fakat geçişlerde istenilen sonuçlar ilk anda olumsuz olarak gerçekleşmiş ve üretimde daralma ile karşılaşmıştır.¹²

Geçiş sürecinde karşı karşıya bulunulan diğer bir sorun ise, yasal düzenin yönetim sisteminin değişimi ile beraber çökmüş olmasıdır. Ancak süreç içerisinde bu ülkelerde uluslar arası kuruluşların da desteğiyle ekonomik ve toplumsal alanda da bir çok yasa yürürlüğe girmiş veya mevcut yasalar revize edilmiştir. Buna rağmen hukuksal ve kurumsal düzenin oluşturulması sürecinde birçok sorun yaşanmaktadır. Yasaların türlü gerekçelerle sık sık değiştirilmesi, ya da aynı yasaların kişilerce farklı yorumlanması bir yandan ticari aktiviteleri zorlaştırarak belirsizlik yaratmakta, bir yandan vergi sisteminde sorunlara yol açmakta, yasal sistemdeki bu sorunlar yolsuzluklara mahal vermektedir. Bu sorunların önemli bir nedeni ise, nüfusun büyük çoğunluğunun yeni hukuksal ve kurumsal düzenin ortaya koymuş olduğu

¹¹ Meriç, a.g.m., s.133.

¹² Meriç, a.g.m, s.133.

şartlara alışamaması ve dolayısıyla toplum üzerinde hakim siyasi ilgisizlik ve şaşkınlıktır. Oysaki bu durum toplum üyelerinin aktifliğini ve girişimciliğini gerektiren piyasa ekonomisi için sorun teşkil etmektedir.¹³

Geçiş ekonomilerinin en önemli sorunlarından biri de yolsuzluk ya da kamu gücünün kişisel çıkarlar doğrultusunda kullanılmasıdır. Kanun ve düzenlemelerin yeniden şekilleniyor olması, özelleştirme uygulamaları ve geçiş döneminde yolsuzlukları kontrol edecek kurumların oluşturulamamış olması yolsuzluk girişimlerini kolaylaştırmaktadır. Bu koşullar nedeniyle geçiş ülkelerinde siyasi yozlaşma ve yolsuzluk çok önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu ülkelerde yoğun olarak yaşanmakta olan yolsuzluk, gerçekleştirilmeye çalışılan diğer reformlar için de büyük bir engel durumundadır.

Aşırı yolsuzluk ekonomik açıdan çok çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Vergiler, düzenlemeler ve özelleştirmelerin kendilerini zenginleştirmeye çalışan idari görevlilerce kullanılması sonucu, ekonomide istikrarsızlığa neden olmuştur.¹⁴

2.1.1.3. Geçiş dönemine yönelik stratejiler

Eski Sovyet Bloğu içerisindeki politikayı yönlendiren kişiler makro-ekonomik denge ve mikro-ekonomik yeniden yapılandırma üzerine odaklanan geçiş stratejilerini ve bunun yanında kurumsal ve siyasi reformları formüle dökmüşlerdir. Bu stratejilerin uygulanması hız ve hususiyet anlamında ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Hızlı veya “şok tedavi” yoluyla uygulanan reformlar ile yavaş reformlar artı ve eksileri hususunda büyük bir tartışma ortaya çıkmıştır.

Şok tedavi yoluyla uygulanan reformlar, benzer şekilde makro dengeleme, fiyatların serbestleşmesi ve komünist sistemin kurumlarının dağıtılması üzerine odaklanmıştır. Makro-ekonomik strateji kısıtlayıcı mali ve parasal politikaları, maaş kontrolünü ve çoğu durumda sabit döviz kurunu vurgulamıştır. Mikro-strateji ise fiyat serbestleşmesine yönelik hareket başlatmıştır, fakat enerji, barındırma ve temel tüketim mallarının fiyatları gibi bazı fiyatlar maaşlar ve döviz kurları ile beraber kontrol altında kalmıştır. Sovyet Bloğu ticaret alanına hükmeden kurum olan Karşılıklı Ekonomik Destek Kurulu (CMEA) feshedilmiş ve çoğu ülke hızlı bir şekilde uluslararası ticarete kapılarını açmıştır ve böylelikle dünya piyasa fiyatlarına dayalı olarak kaynakların daha etkili bir biçimde tahsis edilmesini teşvik etmiştir.

¹³ Yıldız, a.g.m., s.543.

¹⁴ Meriç, a.g.m, s.135.

Çoğu ülke ayrıca tröstleri ve devletin sahip olduğu şirketlere giden direkt para yardımını azaltmış ve bu şirketlerin yeniden yapılanmaya gitmesine ve hatta ayrılmasına izin vermiştir. Yeni firmaların ve bankaların oluşturulmasının önüne koyulan bariyerleri ortadan kaldırarak küçük ölçekli özelleştirmeler gerçekleştirmişlerdir. Buna ilaveten çoğu hükümet erkenden tek bir devlet bankasının (veya birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı fakat ismen bağımsız olan bankaların) ülkenin merkezi bankası ve ayrıca ülkenin ticari ve yatırım bankası işlevini gördüğü “tek-banka” sistemini kaldırmış ve yeni ve bağımsız bankaların oluşturulmasına izin vermiştir. Son bir özellik ise sosyal güvenlik ağının belirli unsurlarının yürürlüğe koyulmasıdır. Bu değişiklikler devletin yönettiği şirketlerin elinden iş gücünü büyük bir oranda alıp yeniden tahsis etmiştir ve bu iş gücünün belli bir kısmı yeni özel şirketlere gitmiş ve bu işçilerin belirli bir kesimi ise işsizlikle karşı karşıya kalmıştır. Birinci türdeki reformlar (şok tedavi) nispeten sürdürülebilir olduğunu kanıtlamış ve orta Avrupa’daki ve Baltık Ülkelerindeki ekonomik performansın ilerletilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu ülkelerle kıyaslandığında birinci tür reformlar Rusya’da, Bağımsız Devletler Topluluğu’nun diğer ülkelerinde ve Balkanlarda daha az başarılı olmuştur.

Yavaş reformlar başarılı bir piyasaya yönelik ekonomi sağlayacak kanunların, tüzüklerin ve kurumların geliştirilmesini ve yürürlüğe sokulmasını kapsamaktadır. Bu reformlara, büyük ve orta boyutlu şirketlerin özelleştirilmesi; piyasaya yönelik hukuk sisteminin ve bununla bağlantılı kurumların kurulması ve işler hale getirilmesi; güçlü ticari banka sektörünün ve uygun denetim altyapılarının ileri seviyede derinlemesine geliştirilmesi, işgücü piyasası düzenlemeleri; ve kamusal işsizlik ve emeklilik sistemleri ile ilgili kurumlara ilişkin düzenlemeler dahildir. İkinci tür reformlar bağlamında ülkeler arasında kapsamlı farklılıkların ortaya koyulması zor iken, özelleştirme, bankacılık reformu, işgücü ve sosyal kurumlar ve piyasaya yönelik hukuk sistemi alanları dahilinde bazı farklılıkları belirlemek mümkündür.

2.2. PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ

Geçiş süreci ekonomik dönüşüm bağlamında merkezi planlama ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş göstergeleri açısından değerlendirilmektedir. Uygulama açısından ekonomik sistemler; genel olarak bir uçta tamamen devlet mülkiyetinin olduğu ve fiyatlar, kaynak dağılımı ve kullanımına

ilişkin tüm ekonomik kararların tamamen merkezi otorite tarafından verildiği “Merkezi Planlı Ekonomiler”, diğer bir uçta ise bu kararların tamamen piyasa tarafından verildiği, devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmediği ve özel mülkiyet ile özel teşebbüsün egemen olduğu “Piyasa Ekonomileri” ve 1929 Dünya Buhranı sonrası yaygın uygulama alanı bulan Keynesyen analizlere dayalı “Karma Ekonomiler” şeklinde sınıflandırılmaktadır. 1960’lı yılların sonuna kadar karma ekonomik sistem anlayışı yaygın bir uygulama alanı bulmuş, 1960’lı yılların sonundan itibaren karma ekonomilerin piyasa ekonomisine dönüşüm süreci başlamıştır. Bu sınıflandırma açısından bakıldığında, eski merkezi planlı ekonomilerde yaşanan süreç direk piyasa ekonomisine dönüşüm olarak değil, önce merkezi planlı ekonomiden karma ekonomiye geçiş, daha sonraki aşamada da karma ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş olarak değerlendirilmektedir. Geçiş süreci başlangıcında devletin, gerekli piyasa ekonomisi koşullarının sağlıklı bir şekilde tesisini sağlamak amacıyla ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir.

Merkezi planlama ekonomisinden ilk aşamada karma ekonomiye geçiş göstergelerinin içerdiği temel unsurlar ise aşağıdaki gibidir:¹⁵

- i. Mikro açıdan, ekonomik faaliyetlerin serbestleştirilmesi bağlamında fiyat hareketlerinin ve kaynak dağılımı ile kaynak etkinliğinin sağlanması işlevinin tedrici bir şekilde piyasaya bırakılması. Yani piyasalardaki dengelerin mümkün olduğu ölçüde fiyat sinyallerine dayalı bir şekilde oluşmasına izin verilmesi. Bu bağlamda, özelleştirme önem taşımaktadır.
- ii. Makro açıdan, fiyat sinyallerine dayalı piyasa dengelerinin oluşması için gerekli ortamın hazırlanması bağlamında, makro ekonomik istikrar göstergelerinin güven verici bir istikrara kavuşturulması. Bu çerçevede, bütçe disiplini ile kamu gelir ve harcama sistemlerinin mikro düzeyde piyasaları destekleyecek unsurlara kavuşturulması gerekmektedir.
- iii. Piyasaların işleyişine güven kazandırmak açısından mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü, pazara giriş serbestliğine ilişkin hukuki ve fiili ortamın oluşturulması önem kazanmaktadır.

¹⁵Musa Demir. (Ocak 2002). Kazakistan’da geçiş ekonomisi uygulamaları ve piyasa ekonomisine geçiş süreci. http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/Tanitim_Koordinasyon_Db/piyasadergi.doc (13.04.2006)

- iv. Geçiş ekonomilerinin uluslararası ekonomik ve ticari sistemle entegrasyon dereceleri de piyasa koşullarının ne ölçüde sağlandığını ve ciddiye alındığını değerlendirmek açısından önem taşımaktadır .

Merkezi planlı modelden piyasa ekonomisine dönüşüm süreci; fiyatların, ticaretin ve piyasaya giriş çıkışların serbestleştirilmesi, makro ekonomik istikrarın sağlanması, özelleştirme, sıkı bütçe politikaları, mülkiyet hakları ve saydam piyasaya yönelik hukuki altyapının geliştirilmesi unsurlarını içermektedir. Bu süreçte devletin sistem içerisindeki görevlerinin ve rolünün belirlenmesi en önemli noktadır çünkü, yatırım kararları için temel kriterlerin, devlet tarafından finanse edilecek sosyal amaçlı faaliyetlerin belirlenmesi ve devletin ekonominin içinden çekilmesi dönüşüm için önemli etkenlerdir.

Geçiş ekonomilerinde yeni ekonomik modelin yerleşmesi devletin fonksiyonlarının, ana hatlarının belirlenmesine bağlıdır. Piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelerin, bu konudaki kararlarını kesin olarak vermiş olmaları ve piyasa ekonomisi uygulamalarını artık geriye dönüşü mümkün olmayan bir tercih olarak düşünmeleri gerekmektedir. Ancak geçiş ekonomileri için piyasa ekonomisine geçiş süreci birden katı bir kapitalizm uygulamasından çok; devletin destekleyici, koruyucu ve yönlendirici olacağı, piyasa ekonomisi şartlarında da sürdürülebilecek sosyal devlet anlayışı çerçevesinde karma bir ekonomik yapı kurmaya yönelik olmalıdır.¹⁶

Geçiş ekonomileri için piyasa ekonomisine dönüşüm süreci, tüm dünyayı etkileyen küreselleşme hareketleri ile eşanlı olarak başlamıştır. Geçiş ekonomileri, bir yandan ekonomik ve siyasi yapılarını yeniden tesis etmeye uğraşırken, bir yandan da diğer ülkeler gibi küreselleşen dünyaya adapte olabilmek için ekonomilerini gerçekleştirdikleri reformlarla küreselleşme akımının gerektirdiği normlara uygun hale getirmeye çalışmaktadırlar.

Küreselleşme akımı, 1980'li yıllarda beraberinde "serbest piyasa" anlayışını getirmiştir. Geçiş ekonomileri için de geçiş süreci belirtildiği üzere, merkezi planlamaya göre yapılanmış, tüm ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından yönetildiği merkezi planlı yapıdan "serbest piyasa" ekonomisine dönüşümünü içermektedir.

¹⁶ Sıddık Topaloğlu. (2002). Geçiş ekonomilerinde çalışma hayatının sorunları ve çözüm önerileri : Kırgızistan Örneği. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3)*, s.133

Serbest piyasa ekonomisi içerisinde devletin görevleri şöyle özetlenebilir.¹⁷

- Serbest piyasanın çalışmasını yasalarla güvenceye almak,
- Tam rekabeti işletecek yasal ve kurumsal ortamı oluşturmak,
- Ekonomik istikrarı sağlamak,
- İç ve dış güvenliği sağlamak,
- Piyasanın etkinliğini arttıracak temel altyapı hizmetlerini üretmek,
- Ekonomik etkinlik için sosyal barışı sağlamak,
- Gelir ve servet dağılımında sosyal adaleti sağlamak.

Ekonomik yapılarını serbest piyasa ekonomisine dönüştürmeye çalışan geçiş ekonomilerinde ise devlet piyasa ekonomisini kurmakla görevlidir ve kendini dönüştürme görevi üstlenmiştir. Bu durum, ekonomik planlama yaparak bütün kararları alan ve uygulayan devletin ekonomiyi, oluşumuna destek verdiği piyasa birimlerine bırakması demektir.

Geçişteki en önemli faktörlerden biri devletin ekonomik faaliyetlere doğrudan müdahale etme rolünden çıkması ve bir yandan piyasa ekonomisi koşullarını oluşturup güçlendirmesi, bir yandan da kamu sektörü finansmanını sağlayabilmek için şeffaf bir şekilde girdilerini arttırmasıdır.

Başlangıçta geçiş ülkelerinin temel karakteristiği şiddetli üretim düşüşü ve beraberinde yaşanan hiperenflasyon görünümündedir. Geçiş sürecinin ilk evrelerinde geçiş ülkelerinde ani üretim düşüşleri gözlenmiş, kayıt dışı ekonomik faaliyetler artmış ve bu durum 1994 yılında geçiş ekonomilerinde büyük bir krize yol açmıştır. Bu durumda merkezi planlamacılığın aniden sona ermesi sonucu oluşan organizasyonsuzluğun önemli rol oynadığı ve ani sistem değişiminin bu duruma yol açtığı söylenebilmektedir.

Geçiş ülkelerinin, piyasa ekonomisine dönüşüm sürecine geçerken yaşadıklarını Kornai şu şekilde ifade etmektedir:¹⁸ *“Sosyalizmden kapitalizme geçiş, özel mülkiyete karşı anayasal hükümlerin tasfiyesi, özel teşebbüsün resmi düzeyde teşviki, özelleştirmenin özendirilmesi ve kapitalizm yanlısı ideolojilerin savunulabilmesinin legal hale getirilmesi süreçlerini ihtiva eder, bununla birlikte kapitalizmi toplum üzerine empoze etmeye gerek yoktur. Herhangi bir siyasal parti tarafından uygulanması gereken genetik bir programa ihtiyaç yoktur. Yalnızca*

¹⁷ Asuman Altay.(2003). Geçiş ekonomilerinde devletin ekonomik rolleri, görevleri ve KOBİ'lerin durumu. s.5. <http://www.econturk.org./Turkiyeekonomisi/dgecis.pdf> (17.03.2005)

¹⁸ Tandırcıoğlu, a.g.m., s.364.

engeller kaldırılır ve başka hiçbir şey yapılmasa bile kapitalizm er veya geç (tedrici bir şekilde de olsa) ortaya çıkar.”

2.2.1.Geçiş Süreci Reformlarını Gerektiren Nedenler

Dönüşüm açısından değerlendirildiğinde, geçiş sürecini temelde zor kılan neden: dönüşülmeye çalışılan modelin, uygulanan modelden tamamen farklı ve aslında zıt olmasıdır. Merkezi planlı sistem, ekonomik yapı üzerinde değişimi zaman gerektiren derin izler bırakmıştır:¹⁹

- Merkezi planlamada endüstriye önem verilmiş ancak hizmet sektörü ihmal edilmiştir.
- Merkezi planlama döneminde hem fiziki hem de beşeri sermaye anlamında yoğun yatırımlara girilmiştir.
- Merkezi planlama sisteminde, yatırım-tasarruf ilişkisi finansal sistem değil, planlama dahilinde şekillenmiştir.
- Merkezi planlamada piyasa ekonomisini desteklemeye yönelik yasal ve kurumsal çerçeveden yoksun kalınmıştır.

Merkezi planlama, piyasa ekonomisi gereklerinin aksine ekonomik süreçlere yoğun devlet müdahalelerini gerektirmektedir. Bu nedenle piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, terk edilmeye çalışılan merkezi planlama sisteminin en olumsuz sonucu, bu ülkelerde piyasa ekonomisi uygulamalarını destekleyecek kurumsal ve hukuki yapının mevcut olmamasıdır.

Doğu Bloğu ülkeleri arasında ekonomik yardımlaşmayı sağlayan COMECON içinde bağımsız iktisat politikası uygulamalarına doğru politik bir meylin olması; global uluslararası ticaretten elde diledikleri potansiyel kazançların ihmal edilmesine yol açmış ve yurtiçi fiyat sisteminin yokluğu ve merkezi planlı işbölümüne dayalı uzmanlaşma nedeniyle ülkelerin kendi uluslararası karşılaştırmalı üstünlüklerini tanımlamaları zorlaşmıştır. Merkezi planlı ekonomilerin nispi performansı, zorunlu sanayileşme yoluyla ilk olarak gelişmiş piyasa ekonomileri ile aralarındaki açığı kapattıktan sonra kişi başına gelir ve uluslar arası rekabet açısından savaş sonrası dönemde artan bir şekilde bozulmuştur. Birçok reform çabasıyla bu nispi azalış durdurulmaya çalışılmış, ancak tamamlanamamaları ya da başarısızlıkla

¹⁹ Egeli, a.g.m., s.266.

sonuçlanmaları neticesinde, 1980'lerin sonlarında birçok planlı ekonomide durdurulamaz mali açıklar ve geniş bir parasal yük ortaya çıkmıştır.²⁰

Bu ülkelerde devamlı artmakta olan bütçe açıkları sonucu toplam talebin ve dolayısıyla enflasyonun artması, kamu mali yönetiminin tüm boyutları ile yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu süreçte devletin yeni ekonomik görevlerini ve kamu mali yönetimini yeniden yapılandırmak üzere bir dizi mali reformlar gündeme gelmiştir. Bu reformlar, temelde devletin ekonomideki payını ve fonksiyonlarını sorgulamak üzere ve mali performansın artırılması yönünde geliştirilmiş ve “yeni kamu yönetimi” çerçevesinde gelişmiştir.²¹

2.2.2.Geçiş Sürecinde Uygulanan Mali Reformlar

Piyasa ekonomisine geçiş süreci, daha önce de bahsedildiği üzere bu ülkelerde geçiş öncesi mevcut yapının gerek ekonomik gerek yapısal ve hukuksal olarak değişimini gerektirmiştir. Piyasa ekonomisine geçiş açısından en önemli olanıysa ekonomik açıdan değişim olmuştur. Mevcut ekonomik yapının piyasa ekonomisine dönüştürülebilmesi bir dizi mali reformu gerektirmiştir. Genel olarak tasnif edilirse, maliye politikaları uygulamaları, özelleştirme, vergi sistemi tesis edilmesi, borç yönetimi ve sosyal güvenlik alanlarında reformlar gerçekleştirilmiştir.

2.2.2.1. Maliye politikalarına ilişkin reformlar

Merkezi planlama döneminde maliye politikaları her zaman reel ekonomiden sonra ikinci planda değerlendirilmiştir. Mali kurum ve araçlar sadece kaynak tahsisine yönelik planların ve üretimin gerçekleştirilmesinde denetimi sağlamak amacıyla kullanılmış ve bu nedenle fazla maliye politikası oluşturulmamıştır. Geçiş sürecinde ise yeni mali ve parasal kurumların oluşturulması için yeterli gayret gösterilmemiş, aksine eski elit kesimin ilk hareketi kamu gelirlerinin kontrolünü ele geçirerek kendi çıkarları için kullanmak olmuştur. Devlet idareleri bazı kamusal harcamalarını karşılamak için, sundukları kamu hizmetleri karşılığında “özel araçlar” ve “özel hizmetler” adı altında yeni alternatif kaynaklar geliştirmiştir. Merkezi idare denetimi dışında kalan ve ek gelir şeklindeki bu gelirlerin zamanla GSYİH içindeki payı artmıştır. Ayrıca bazı kamu kurumları, izinleri olmamasına rağmen ticari organizasyonlara girmek suretiyle ek gelir elde etmeye başlamışlardır. Benzer

²⁰ Meriç,a.g.m., s.134.

²¹ Meriç,a.g.m., s.135.

faaliyetler neticesinde, kumanda ekonomisi sisteminin yıkılması ardından devlet kurumları büyük gelirler elde edememişlerdir.²²

Geçiş sürecinde yaşanan bu karmaşa ve devlet kurumlarının yeterince gelir elde edememesi nedeniyle, geçiş ekonomilerinde ekonomik istikrarın sağlanması ve düzenli bir idarenin oluşturulması için mali reformların yapılması gerekmektedir. Bu durumda ilk olarak yapılması gereken ekonomi politikalarının Maliye Bakanlığında merkezileştirilmesidir. Ancak bu noktada piyasa ekonomisinin gereği olarak bölgesel yetki devrine de imkan tanınmalıdır. Ekonomik istikrarın sağlanması yönünde ikinci unsur ise IMF politikalarıdır. Ancak IMF politikaları, ülkelere ve içinde buldukları konjoktüre göre değiştiğinden, geçiş ekonomileri için farklı politikalar öngörülmüştür. Genel olarak IMF'nin geçiş ekonomileri için öngördüğü programlar iki ayak üzerine kuruludur. Bunlardan ilki; ödemeler bilançosu dengesizliği, enflasyonla mücadele gibi istikrar sağlamaya yönelik maliye, para ve döviz kuru politikalarını içermektedir. İkinci ayak ise, özelleştirme, sermaye piyasası reformu gibi yapısal reformları kapsar. Birinci tür önlemler ile makro ekonomik dengenin sağlanması, ikinci tür önlemlerle mali disiplinin sağlanması ve piyasa ekonomisine geçiş amaçlanır.²³

2.2.2.2. Mali disiplinin sağlanması ve bütçe politikaları

Geçiş ekonomilerinde mali reformları gerektiren en önemli sorunlardan biri, mali disiplinsizliğe neden olan yüksek miktarlardaki bütçe açıkları ve dolayısıyla gittikçe artan Borç/GSMH oranıdır. Mali disiplin, bir ülke ekonomisinde istikrar için gerekli en önemli koşullardan biridir. Çünkü mali disiplinsizlik sorunu, hükümetlerin sorumsuzca harcamaları arttırmaları, vergileme yetkisinin keyfi kullanımı, ölçsüz iç ve dış borçlanma, vergi ve borç yükünün ağırlaşması sonuçlarını doğurmaktadır. Ağır vergi yükü tasarrufları ve yatırımları olumsuz yönde etkileyerek ekonomik büyümeyi engellerken, diğer yandan vergi kaçakçılığına yol açarak kayıt dışı ekonominin genişlemesine neden olmaktadır. Bu nedenle, makro ekonomik istikrar ve mali disiplin sağlanması, etkin kaynak dağılımı amacıyla mali reformlar gerçekleştirilmiştir.²⁴

²² Meriç, a.g.m., s.140.

²³ Yıldız, a.g.m., s 545.

²⁴ Arıkan, a.g.m., ss.213-214.

Geçiş ekonomilerinde sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçiş esnasında makro ekonomik istikrarın ve mali disiplinin sağlanmasına yönelik olarak IMF'nin geçiş ekonomileri için öngördüğü politikalar ve reform paketleri genel kabul görmüştür. Ülkelere göre farklılaştırılmış bu reform paketlerinin genel unsuları şöyledir:²⁵

- Fiyat serbestisi
- Bütçe dengesi
- Sıkı para politikası
- Gelirler politikası
- Cari hesap ve sermaye hesabının serbestleştirilmesi
- Özelleştirme
- Bankacılık ve finans sektörünün düzenlenmesi
- Sosyal güvenlik düzenlemeleri
- İşçi ve işveren ilişkilerinin düzenlenmesi
- Vergi düzenlemeleri

Geçiş ekonomilerinde mali istikrarın ve mali disiplinin sağlanmasına yönelik uygulamalara ek olarak, yeniden yapılanmanın gerektirdiği yapısal ve sosyal reformlar da başlatılmıştır.²⁶

2.2.2.3. Vergi sisteminin oluşturulması

Komünizmde devlet neredeyse her şeyin sahibi olduğundan, vergilerin ve ödemelerin aktarımları merkezi olarak belirlenen faaliyetler arasında gerçekleşmekteydi. Temel vergiler; ciro ile alakalı vergiler(girdiler artı hasıla), bunun yanında şirketlerin yükümlü olduğu diğer vergiler ve bordro vergisiydi. Vergi oranları sıklıkla değişmekteydi; özellikle bazı ülkelerde, vergi yükümlülükleri bir gereklilikten çok bir pazarlık konusu gibi gözükmüyordu. Vergilerin çoğu şirketler seviyesinde toplandığı için, bir çok vatandaş komünist ekonomilerdeki ağır vergi yükünün farkında değillerdi ve bu nedenle geçiş döneminde getirilen açık vergilere tepkilerini göstermişlerdi.

Merkezi planlı ekonomi döneminde kısıtlı bir vergi sistemi mevcuttu. Sadece bir kısım kamu teşebbüsleri vergi ödemekteydi. Vergilerin toplanması kamu banka sistemi aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Geçiş süreci başlangıcında işler bir vergi

²⁵ Arıkan, a.g.m., ss.214-215.

²⁶ Yıldız, a.g.m., s.545.

sisteminin olmayışı büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Kamuyu finanse edecek önemli bir kalem olan vergilerin tahsili için öncelikle vergi dairelerinin ve vergi sisteminin kurulması gerekmekteydi. Piyasa ekonomisini benimsemiş ülkelerinkinden çok farklı olan vergi sistemi hususunda önemli ve köklü değişiklikler yapılması gerekmiştir. Piyasa ekonomisi koşulları tesis edilirken, kamu sektörünün faaliyetlerinin finansmanı için vergi politikalarının belirlenmesi ve serbest piyasa ekonomisine yönelik bir vergi sisteminin oluşturulması için çeşitli reformlar ve uygulamalarda bulunulmuştur.

Kumanda ekonomisi sisteminde, farklı bakanlıklara bağlı kamu teşebbüslerinin fiyat politikaları merkez tarafından belirlendiği için kârları ve dolayısıyla zararları direkt olarak devlete aitti. Bundan dolayı değişim süreci öncesi geçiş ekonomilerinde kurum kazançları üzerinden alınan tam manasıyla bir kurumlar vergisi söz konusu değildi. Aslında bu ülkelerde düzenli bir vergi sistemi yoktu Buna rağmen bu ülkelerde bazı vergiler de mevcuttu. Vergi gelirlerinin temel kaynaklarını teşebbüs vergisi, ücret vergisi ve işlem vergisi oluşturmaktaydı. Dönüşüm süreci başlayınca geçiş ekonomilerinde piyasa orijinli ve kural tabanlı bir vergi sistemi oluşturulması için bir dizi reform çalışması başlamıştır. Öncelikle kurumlar vergisi sisteme dahil edilmiştir. Geçişin ilk yıllarında işlem vergisi yerine KDV sisteme eklenerek uygulanmaya başlanmış, dönüşüm sürecinin ilerleyen yıllarında geçiş ekonomilerin çoğu KDV'yi kendi ülkelerinde uygulamaya koyarak ve belli bir ölçüde başarı sağlamıştır.²⁷

Birçok geçiş ekonomisinde yukarıda belirtilen uygulamalara ek olarak, gerçek kişiler için gelir vergisi, toprak vergisi, maden vergisi ve harç türü çeşitli vergiler de uygulanmış, araba park vergisi, avlanma vergisi, yurt dışına çıkış vergisi, piyango vergisi, çöp vergisi vb. yerel vergi uygulamalarına da yer verilmiştir.²⁸

Geçiş dönemi başladığında, hükümetler vergi toplamak için yeni mali kurumlar geliştirmek zorunda kalmıştır. Kurumsal gelişim, ikinci tür reformlar içinde başarılması en zor olanını teşkil etmiştir. Vergi toplama işlemi nispeten Orta ve Doğu Avrupa'da etkili olurken, Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun diğer ülkeleri vergi gelirinde önemli düşüşlerle karşı karşıya kalmışlardır, çünkü üreticilerin çoğu

²⁷ Arıkan, a.g.m., s.215

²⁸ Kamil Tügen. (2002). Kırgızistan'da kamu harcamaları ve gelir sistemi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), s.198.*

değiş tokuş yoluyla ve biriken vergi borçlarıyla faaliyet göstermekteydiler. Aynı zamanda, hükümetler çeşitli kamu harcamalarıyla karşı karşıyaydı, bunlara altyapı ve yeni sosyal güvenlik ağı da dahildi. Rusya ve BDT ülkelerinin göreceli olarak vergi toplamadaki başarısızlıkları, sosyal güvenlik ağlarının Orta ve Doğu Avrupa'dakilerden daha zayıf olmasının bir nedenidir.²⁹

Birçok geçiş ekonomisi, özellikle Orta ve Doğu Avrupa ekonomileri, kişi başına GSYİH'nin benzer seviyelerde olduğu diğer ülkelere kıyasla daha yüksek vergi oranlarına sahiptirler. En yüksek vergi yükleri – GSYİH'nin yüzde 35 ila 42'si – Orta Avrupa'da en gelişmiş ekonomi reformu uygulayan ülkelerde bulunmaktadır. Bu ülkeler hükümet programlarını finanse etmek için bordro vergisi, katma değer vergisi ve kişisel gelir vergisi uygulamaktadırlar. Geçiş ekonomilerinde GSYİH'ye oranla nispeten yüksek olan vergiler bu ülkelerin hükümetlerinin çoğunu bütçe açığı oluşturmaktan alıkoymamıştır. Bu nedenle, Arnavutluk, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Litvanya, Kazakistan, Rusya, Slovakya ve Ukrayna birkaç yıl için GSYİH'nin yüzde 5'ini geçen yıllık bütçe açığı ile karşı karşıya kalmışlardır.³⁰

Birçok geçiş ekonomisindeki kamu finansmanının sorun teşkil eden noktası emeklilik sisteminin neden olduğu sıkıntıdır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri geçiş dönemine kamunun fon sağladığı emeklilik sistemiyle, düşük emeklilik yaşı (ortalama erkeklerde 60 kadınlarda 55), yüksek emeklilik oranı, yüksek bordro vergisi oranları ile girmişlerdir.

2.2.2.4. Özelleştirme

1980'li yıllardan sonra ortaya çıkan yeni ekonomik düzenin gerektirdiği en önemli reformlardan biri özelleştirmedir. Geçiş ekonomileri, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde kamu sektörünü yeniden yapılandırma ve devletin ekonomi içerisindeki payını küçültmeye yönelik reformlar uygulamaya başlamışlardır. Devletin ekonomi içerisindeki payını küçültmeye yönelik en etkin araç ise özelleştirmedir. Özelleştirme, devletin müteşebbis olarak ekonomide yer alması sonucu oluşan KİT'lerin yönetim ve mülkiyetinin özel sektöre devredilmesini

²⁹ Jan Svejnar. (Aralık 2001). Transition economies : performance and challenges. *William Davidson Working Paper Number 415*. ss.16-17. <http://ides.repec.org/a/aea/jecper/v16y2002i1p3-28.html> (10.02.2007)

³⁰ Svejnar, a.g.r., s.17.

kapsamaktadır ve devletin ekonomik faaliyetlerinin kısıtlanması amacına yönelik olarak kullanılmaktadır.

1990'ların başında, birçok geçiş ekonomisi birinci tür reformlarının bir parçası olarak küçük şirketleri hemen özelleştirmişlerdir. Bu küçük ölçekli özelleştirme genelde yerel açık arttırmalar ile gerçekleştirilmiştir. Çoğu şirketin ideolojik ve uygulama olarak büyük veya çok büyük olduğu ülkelerde küçük ve orta boyutlu şirketlerin kurulmasında bu işlem etkili olmuştur. Genel kanı mülkiyet sahiplerinin değişmesiyle etkinlik ve üretim kalitesini artmış olduğudur.

Özelleştirme ile beraber; devletin sahip olduğu şirketlerin ayrılması (bu şirket sayılarının artmasına katkıda bulunmuştur), şirketleri ve yönetimleri yeniden yapılandırma ve artan rekabet gibi gelişmeler oluşmuştur. Küçük, ortalama ve ortalamadan biraz üstündeki şirketlerin ayrılması geriye kalan ana şirketlerin veya ayrılan birimlerinin etkinliğini arttırmıştır. Birbirinden ayrılan şirketlerin bazıları daha sonra özelleştirilmiştir.

Çok sayıda yeni şirket kurulmuştur. Bu şirketler talepleri karşılamış ve devletin sahip olduğu mevcut şirketler ve ithalatlar ile rekabet etmeye başlamıştır. Yeni şirketlerin gelişmesi ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Genelde, Doğu Avrupa ve BDT ülkeleri ile kıyaslandığında şirketlerin gelişimi orta Avrupa'da daha hızlı ve düzgün bir şekilde gelişmiştir.

Sonuç olarak, birçok ülkede, özel varlıkların büyük bölümü geniş ölçekli özelleştirme vasıtasıyla oluşturulmuştur. Bu ülkeden ülkeye kullanılan yöntem bağlamında farklılık göstermiştir. Bazı ülkelerin kullanılan belirli özelleştirme yöntemlerine bakılmaksızın çok hızlı bir şekilde özel mülkiyet oluşturmuş olmaları önemli bir husustur. 1990 yılında, özel sektör Macaristan ve Polonya'daki GSYİH'nin yüzde 20 ila 25'ne sahipti. Fakat bu değer diğer geçiş ekonomilerinde sadece yüzde 5-10 idi. Fakat, bu rakamlar çok hızlı bir şekilde artmıştır. 1994 yılında, özel sektör tüm geçiş ekonomilerinin GSYİH'sinin yüzde 30'undan fazlasını oluşturuyordu ve birçok ülkede, Rusya dahil olmak üzere GSYİH'nin yarısını veya daha fazlasını temsil ediyordu.³¹

Geçiş süreci içerisinde özelleştirme, ekonomik açıdan olduğu kadar siyasi yapının dönüşümü açısından da büyük önem taşımaktadır. Özelleştirme geçiş ekonomileri açısından mülkiyet hakları ve şeffaflığı da içerdiğinden,

³¹ Svejnar, a.g.m., s.20.

demokratikleşme ve özelleştirme arasında çok yakın bir ilişki vardır ve ekonomik gelişme demokratik gelişme ile paralel olarak ilerlemektedir.

Eski merkezi planlama ülkeleri, mevcut iktisadi tekellerin yol açtığı sorunlardan kurtulmak için serbest piyasa ekonomisine geçiş ve bu amaçla özelleştirme uygulamalarını tercih etmişlerdir. Piyasa ekonomisine dönüşüm açısından ilk adım devlet mülkiyetinde olan işletmelerin özelleştirilmesi olmuştur. Özelleştirme, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde en önemli gösterge olan devletin ekonomideki payına yönelik en direkt uygulama olmuştur.

Geçiş ekonomileri arasında büyük ve orta büyüklükteki şirketlerin özelleştirilmesi stratejisinde belirgin farklılıklar görülmektedir. Polonya ve Slovenya, devletin sahip olduğu şirketleri özelleştirmede yavaş kalmış ve şirketlerin devlet yönetiminde kaldığı fakat doğrudan devlet tarafından yönetilmek yerine bağımsız atanan denetim kurulları tarafından işletildiği “ticarileşme” sistemine ve yeni özel şirketlerin oluşturulmasına yönelmiştir. Estonya ve Macaristan devletin sahip olduğu şirketlerin özelleştirilmesinde yabancı mal sahiplerine bu şirketleri teker teker satarak dikkatli ve etkili bir biçimde ilerlemiştir. Bu özelleştirme yöntemi aslen birçok stratejist tarafından çok yavaş olarak değerlendirilmiştir. Fakat, bu fazlasıyla ihtiyaç duyulan yönetim becerileri ve özelleştirilmiş şirketlere yatırım yapılması için yabancı fon sağlamış, devlet geliri ve etkili kurumsal yönetim oluşturmuş ve kararlı hareket eden devletler tarafından uygulamaya koyulduğu zaman nispeten daha hızlı ilerleme olmuştur. Rusya ve Ukrayna hızlı toplu özelleştirmeyi tercih etmiş ve esasen şirketlerin sübvanseler olarak yönetim-çalışanlarını almaya dayalı çalışma yapmıştır. Bu yöntem hız bağlamında avantaj sağlamıştır, fakat bu güçsüz kurumsal yönetime yol açmıştır. Mevcut yönetim yeterliliği geliştirmede başarısız veya isteksiz olmuştur. Ayrıca bu yöntem yeni yatırım fonları ve becerileri de oluşturmamıştır ve devlet için az gelir sağlamıştır. Son olarak, Çek Cumhuriyeti, Litvanya ve daha az kapsamlı olmak üzere Slovakya, eşit erişimli belgelere dayanan özelleştirme sistemini uygulamıştır, bu özelleştirmede birçok şirketin hisselerinin büyük bölümü geniş kapsamda vatandaşlara dağıtılmıştır. Bu yaklaşım hız anlamında en adil ve en iyi yaklaşımlardan biri olduğu halde, ne yeni yatırım fonları yaratmıştır ne de devlete gelir sağlamıştır. Bunun yerine, zayıf hukuki çerçeve ile birlikte hisselerin farklı kişilere dağılmasına yol açmış ve zayıf kurumsal yönetimle sonuçlanmıştır. Zayıf kurumsal yönetim genellikle küçük hissedarları gözden çıkarmak pahasına

yöneticilerin ve büyük hissedarların karları veya hatta şirketlerin mallarını kendi çıkarları için kullanmalarına izin vermiştir.

Geçiş sürecinin başlangıcında özelleştirme, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin sembolü olarak görülmekte ve özelleştirme ile kaynakların verimli kullanımının sağlanacağı ve geçiş ekonomilerinde yaşam standartlarının yükseltileceği beklenmekteydi. Gerçekte de geçiş ekonomilerinin büyük bir bölümünde, büyük ölçekli özelleştirmeler gerçekleştirilmiş, beklendiği kadar olmasa da ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesine büyük katkılar sağlamıştır. Geçiş ülkelerinde özelleştirme uygulamalarına ilişkin dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktaydı. Öncelikle özelleştirilmesi düşünülen işletmelerin üretim süreçlerini sekteye uğratılmaması gerekmektedir. Uygulanan sosyalist sistem nedeniyle bu ülkelerde sermaye birikimi de yetersizdi. Ayrıca özelleştirme uygulamalarının toplumun adalet duygularını zedelemekten kaçınılması gerekmektedir. Bu nedenlerle geçiş ekonomilerinde farklı özelleştirme yöntemleri bir arada uygulanmıştır. Bu yöntemler aşağıdaki gibidir.³²

- Sahibine İade (Restitution)
- Doğrudan Satışlar ve Eşit Teklifler (Direct Sales and Equity Offerings)
- Yöneticilerin ve İşçilerin Mülkiyet Hakları Edinimi (Management and Employee Buyouts)
- Hisse Satışı Yöntemi (Mass Privatization)

Geçiş ekonomilerinin hepsi, özelleştirmeye ilişkin uygulamalarda bulunmuşlardır ancak tüm geçiş ekonomileri için aynı performans söz konusu olmamıştır. Özellikle başlangıç koşulları özelleştirme sürecinin etkinliği konusunda önemli rol oynamıştır. MDAÜ ve Baltık ülkeleri Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine nazaran daha başarılı olmuş, iş çevrelerinin nispeten daha başarılı olması yabancı yatırımcıların daha çok ilgisine neden olmuştur. Özelleştirilen kurumlar içerisinde, yabancı yatırımcılara ait olanlar daha iyi durumdadırlar. Özelleştirmenin etkinliği ilgili yasal çerçevenin iyi hazırlanmasına ve mülkiyet haklarının iyi tesis edilmesine bağlıdır. Reform sürecinin başında finansal disiplin ve rekabetin üzerinde durulması özelleştirme açısından önemli bir unsur teşkil etmektedir. Ayrıca düzenleyici mali kurumların etkinliğini arttırmak da çok önemlidir.³³

³² Tandırcıoğlu, a.g.m., ss. 367-370.

³³ Tandırcıoğlu, a.g.m., ss. 373-375.

Özelleştirmenin ekonomik performans üzerindeki etkisini belirlemek şaşırtıcı biçimde zordur. Ülke seviyesinde, en hızlı gelişen ekonomilerden bazıları (Polonya, Slovenya ve de Çin) özelleştirme konusunda en yavaş kalan ülkelerden biri olmuştur.

2.2.2.5. Borç yönetimi

Bazı geçiş ülkeleri, 1990'lara yüksek dış borçla başlamışlardır. Bulgaristan, Macaristan ve Polonya'da dış borç 1990 yılında GSYİH'nin yüzde 50'sini geçmiştir. Rusya'da 1990 yılında dış borç GSYİH'nin yüzde 148 olmuştur. Romanya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya gibi diğer geçiş ekonomileri dış borcun 1990'daki GSYİH'nin yüzde 20'sinden daha az olduğu katı rejim uygulamışlardır.³⁴

Bu farklı koşullar bu ülkelerin sonraki performanslarını büyük ölçüde etkilemiştir. Örneğin, fazla borcu olan Polonya borcunu yeniden müzakere etmede başarılı olmuştur, yine borcu olan Macaristan borcunu tamamen ödemiştir. Macaristan yaklaşımı ağır mali yük teşkil etmiştir ve geniş ölçekli özelleştirmenin gelir merkezli şeklinin de dahil olduğu bir dizi politikayı uygulamaya koymuştur.

1990'ların ortasına gelindiğinde, fazla borcu olan ülkeler GSYİH'ya ilişkin borçlarını azaltmışlardır, daha az borcu olan birkaç ülkenin borcu ise artmıştır. Fakat 1996'dan beri dış borçlanma görünüşe göre daha fazla borcu olan ülkelerde özellikle Macaristan ve Rusya'da artışa geçmiştir. Aslında Rusya 1998 borcunu ödemiştir. Rusya mali krizi Rusya ile hala ticari ilişkileri bulunan BDT ülkeleri üzerinde büyük bir etki yaratırken, kendi ticaret ilişkilerinin büyük bölümünü Batı Avrupa'ya uyarlayan Orta ve Batı Avrupa ile Baltık devletlerini nispeten az etkilemiştir.

Geçiş süreci içerisinde geçiş ekonomileri önemli dış kaynaklara ihtiyaç duymuşlardır. İhtiyaç duyulan kaynakların bir kısmı DYSY yoluyla karşılanmıştır. Ancak bu süreç içerisinde yaşanan zorluklar nedeniyle dış finansmana gerek duyulmuş ve dış borçlanmada önemli miktarda artışlar yaşanmıştır. Özellikle kronik bütçe açıklarını karşılamak için dış borçlanmaya gidilmiştir.

2.2.2.6. Sosyal güvenlik reformları

Geçiş sürecinde en önemli sorunlardan biri de belli bir sosyal güvenlik ağının kurulamaması ve bunun sonucunda da düşük gelirliler ve korunmaya muhtaç olanların sosyal güvenlik çatısı altında korunamamasıdır. Herkese belirli oranda

³⁴ Svejnar, a.g.r., s.15.

emekli maaşı ve ücret veren eski sistemi çökmesi ve yerine yeni bir sistemin kurulamaması, düşük maaş alan kesimler üzerinde yoksullaştırıcı bir etki meydana getirmiştir. Reform sürecinde bu ülkelerde kamu sosyal transferlerinin oranı evrensel ölçüleri izleyememiştir. Doğu Avrupa ülkelerinde sosyal harcamalar nispeten artarken, özellikle eski Sovyetler Birliği ülkelerinde ciddi oranda azalmalar yaşanmıştır. Bunun sonucunda da belli bir sosyal güvenlik ağı olmaksızın uygulamaya konulan yeniden yapılandırma programı gelir dağılımında bozulma ve yoksulluk oranında artışı beraberinde getirmiştir.³⁵

Geçiş ülkeleri yapı, işgücünün ve sosyal düzenlemelerin gelişim hızı ve kurumlar anlamında farklılık göstermekteydi. 1991'in sonuna gelindiğinde, tüm Orta ve Batı Avrupa ülkeleri nispeten iyi işleyen işsizlik tazminatı ve sosyal güvenlik yardımı programları geliştirmiştir. Başlangıçta daha yüksek miktarlarda verilen yardımlar zaman geçtikçe azalmıştır. Rusya'da ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun diğer ülkelerinde, resmi yardımlar başlangıçta çok düşük olmuş ve zaman geçtikçe daha da düşüş göstermiştir ve hatta genelde ödenmemiştir.

Hızlı fiyat artışları, geçiş döneminde sağlık hizmetleri ve eğitimi de etkilemiştir. Sağlık hizmetleri ve ilaçlar birçok insan için alınamaz hale gelmiş, eğitim ve sağlıkta reel harcamalar kesintiye uğramıştır. Ayrıca devletin sağlık ve eğitim hizmetlerinde temel sunum garantisi de kalkmıştır. Ekonomideki dönüşüm süreci sosyal risklerin birleşimini ve hacmini genişletmiş, yeni sorunlar yaratmıştır. Örneğin merkezi planlamada işsizlik ihmal edilebilen bir durum iken, özelleştirme ve kamu kurumlarının yeniden yapılandırılması suretiyle, ortaya çıkan üretimdeki ani düşmeye bağlı olarak işsizlik oranında çok yüksek bir artışla karşılaşmıştır. İşsizlik oranındaki artışla karşı karşıya kalmak, sorunun erken emeklilik ve yaşlılık aylığı ödemesi hakkını elde etmeyenlerin emekliye ayrılması suretiyle, bu sorunu kamu sosyal güvenlik sorunu haline getirmiştir. Düşük ortalama emeklilik yaşı ve aşırı genişleyen emekli sayısı sorunların artmasına neden olmuştur. Merkezi hükümetler yoğun bir şekilde sağlık hizmetleri ve eğitim hizmetlerinin, okulları ve hastaneleri yerel yönetimlere devretmek suretiyle, çözüm yolu bulmayı denemişler ancak yerel yönetimler sorunları çözebilecek mali güce sahip olmadığından yeterli olamamışlardır. Sosyal katkı oranlarında düşüşler meydana gelmiş, sosyal güvenlik borçları birikmiş ve ilgili kurumlar sosyal katkıları ve vergileri toplamada yetersiz

³⁵ Yıldız, a.g.m., s.547.

kalmışlardır. Bazı durumlarda sosyal fonlar çeşitli takas yollarıyla ortadan kaldırılmıştır.³⁶

Geçiş ekonomilerinde sosyal güvenlik sisteminde yaşanan problemler yanında kayıt dışı ekonominin de çok büyük boyutlarda olması, nedeniyle işsizliğe karşı etkin bir mücadele için engel teşkil etmektedir. Merkezi planlı dönemde işsizlik görünür değilken, geçiş reformları ile birlikte ilk üç yıl içerisinde iki haneli rakamlara ulaşmıştır.

Geçiş ülkelerinde istihdam yaratmak suretiyle işsizliği önlemek amacıyla kullanılan en yaygın yol, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin desteklenmesidir. Küçük işletmeler, hem mevcut kamu sektörünü, hem de tekel oluşumu eğilimine karşı, güvenli bir düzen oluşturacak alternatif bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.³⁷

Devletin bu ekonomik rolü, bu hususta da büyük önem arz etmektedir. Bütün geçiş ekonomilerinde sosyal reform girişimleri olmuştur. Her ülke farklı boyutlarda sahip olduğu sosyal güvenlik sorunları için değişik aşamalarda reform süreci başlatmıştır. Geçiş ülkelerinde, emeklilik sisteminin değiştirilmesine ve özel emeklilik gibi çözümlerin getirilmesine, sağlık tedavi maliyetlerini düzenlemeye, işgücü piyasalarının esnekliğini arttırmaya ve teşvik yapısını arttırmaya, eğitimin uluslar arası standartları yakalamasına yönelik çeşitli reformlar uygulamaya konmuştur. Uygulanan reformlar, her ülkeye ve o ülkenin sahip olduğu koşullara göre çeşitlilik göstermiştir. Tüm alanlarda olduğu gibi sosyal güvenlik alanında da, reformlara ilişkin olarak ülkelerin gösterdikleri etkinlik farklı olmuştur.

Piyasa ekonomisine geçiş süreci içerisinde, birçok kurumsal düzenlemenin ve buna paralel olarak yasal düzenlemelerin yapılarak kamu sektörü içerisinde yer alan kurumların yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu süreçte kamu dengesi içerisinde en önemli unsurlardan biri olan sosyal güvenlik kurumlarında mali dengenin sağlanması, ekonomik denge ve istikrar açısından önemli olduğu kadar, sosyal güvenlik kurumlarının mali sürdürülebilirlikleri açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle sosyal güvenlik kurumlarının sürdürülebilirliği sosyal güvencenin geleceği açısından önem taşımaktadır.³⁸

³⁶ Mustafa Sakal. (2002). Geçiş ekonomilerinde sosyal güvenlik reformları. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3)*, ss.165-166.

³⁷ Topaloğlu, a.g.m., s.208.

³⁸ Sakal, a.g.m., s.173.

2.2.2.7. Bankacılık sisteminin geliştirilmesi

Merkezi planlı ekonomilerden piyasa ekonomisine geçiş aşamasında ülkelerin karşı karşıya oldukları temel düzenlemelerden biri de sağlam ve etkin bir bankacılık sektörünün oluşturulması olmuştur. 1980'lerin başından beri birçok ülkede sistemik banka krizleri yaşanmıştır. Bu krizlerin en önemli nedenleri arasında istikrarsız makroekonomik yapı, bankacılık sektöründe etkin denetim ve gözetim yapılamaması, yasal düzenlemelerin yetersiz olması, ödemeler sistemi gibi mali altyapıların güvenilir olmaması, risk değerlemesi ve yönetiminde kredi kültürünün oluşmaması yer almaktadır. Bu nedenler yanında geçiş ülkeleri, sosyalist sistemden miras kalan ve ekonominin hemen her kesimini olumsuz etkileyen büyük miktardaki donmuş krediler ile piyasa ekonomisi kurallarına alışık olmayan bankalar ve girişimler nedeniyle, ciddi bankacılık sorunları ya da bankacılık krizleri yaşamışlardır. Bankacılık krizlerinin yaşanmasında geçiş süreci ve yaşanan dış şoklar, bankacılık problemlerini hızlandıran ciddi üretim daralmalarına yol açmak suretiyle etkili olmuştur. Yaşanan makroekonomik dengesizlikler, denetimde ve hukuki çerçevedeki yetersizlikler ve zayıf iç yönetim bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasındaki etkenler olarak sayılabilmektedir.³⁹

MDAÜ'de geçiş aşamasından sonra bankacılık sistemindeki gelişmeler, özelleştirmeye hazırlık için yeniden sermayelendirilmiş olan kamu finansal kurumlarının iyileştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca sisteme rekabeti getirmek için yeni banka girişine izin vermişlerdir ve yeni bankalar genellikle yabancı bankalar olmuştur. MDAÜ ve Baltık Ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine kıyasla bankacılık sistemlerinde yabancı girişe çok daha açıktır ayrıca yurtiçi ekonomik koşulları yabancı banka girişi açısından daha çekicidir. Geçiş ülkeleri açısından daha çok yabancı bankanın varlığı, daha güçlü bir bankacılık sistemi oluşturmaktadır.⁴⁰

Bankacılık sisteminin geliştirilmesinde, neredeyse tüm ülkeler birinci tür reformların bir parçası olarak tek banka sistemini feshetmiştir. Rusya gibi bazı ülkeler ise yeni bankaların en alt seviyeden beklenmedik bir şekilde gelişmelerine izin vermiştir, bu ise bir gecede hemen hemen yüzlerce bankanın oluşmasına neden

³⁹ Nevzat Şimşek ve Mert Ural. (2002). Geçiş ekonomilerinde bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss.309-310.*

⁴⁰ Şimşek ve Ural, a.g.m., ss.323-324

olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa’da bu süreç hükümet tarafından daha fazla kontrol edilmiştir, fakat bu bölgelerde dahi Çek Cumhuriyeti ve Polonya gibi ülkelerde onlarca küçük banka hızlıca ortaya çıkmıştır. Bankacılık sistemi muhtelif şekillerde farklılık gösterebilir de, hepsi aynı olumsuz yollardan geçmişlerdir. Küçük bankaların çoğu hızlıca iflas etmiştir. Birçok ülkede, büyük bankalar çalışmayan şirket kredi portföyü ile geçişe başlamışlardır ve yeniden yapılandırmanın ardından bu bankalar hızlı bir şekilde yeni yerine getirilmeyen krediler toplamışlardır. Büyük bankaların ayakta kalmalarının nedeni ise bu bankaların başarısız olmak için fazla büyük olmaları ve hükümetlerin bu bankalara likidite yardımı yapması olmuştur. Bankaların giderek artan likidite ihtiyacı, 1990’ların sonlarına doğru Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya’nın neredeyse tüm yerli bankalarının özelleştirilmesine ve büyük batı bankaları haline getirilmesine neden olmuştur. Orta Avrupa bu nedenle rekabetçi batı bankacılık sistemini neredeyse hiç yerel olmayan bankalarla tanıştırmaya yönelik çeşitli girişimlerin gözlemlendiği bir laboratuvar haline gelmiştir.

2.3.GEÇİŞ EKONOMİLERİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSLARI

Ülke ekonomilerinin ekonomik performansları değerlendirildiğinde, bir çok değişken temel göstere olmaktadır. Ancak makroekonomik düzeyde genel kabul gören en önemli değişkenler; GSYİH artışları, ekonomik büyüme, uluslararası ticaret, enflasyon düzeyi, dış borç seviyesi, yabancı sermaye ve dış borç düzeyleri ile reformlar yoluyla ulaşılan liberalizasyon indeksleri (Tablo 2.7) olmaktadır. Çalışmada performans değerlendirmeleri genel olarak kabul gören bu değişkenler çerçevesinde ele alınacaktır.

Tablo 2.1. Geçiş ekonomileri temel ekonomik göstergeler (EBRD Transition Report Update 2007)

Geçiş Ülkeleri	Büyüme Hızı			Tüketici Fiyatları İnd.			Cari İşl. Dengesi %		
	2005	2006	2007*	2005	2006	2007*	2005	2006	2007*
Estonya	10,5	11,4	9,9	4,1	0,4	4,8	-10,5	-13,8	-12,9
Letonya	10,2	11,9	10,5	6,7	6,5	7,3	-12,7	-21,3	-23,0
Litvanya	7,6	7,5	7,0	2,7	3,8	3,5	-7,1	-12,2	-12,3
Çek Cumh.	6,1	6,1	4,8	1,8	2,5	2,9	-2,6	-4,2	-4,1
Macaristan	4,2	3,9	2,8	3,6	3,9	6,4	-6,7	-6,9	-5,7
Polonya	3,5	5,8	5,8	2,1	1,0	2,2	-1,7	-2,1	-2,7
Slovak Cumh.	6,0	8,2	8,2	2,8	4,4	2,4	-8,6	-8,0	-5,7
Bulgaristan	5,5	6,2	6,0	5,0	7,3	5,3	-11,3	-15,9	-15,7
Hırvatistan	4,3	4,6	4,7	3,3	3,2	2,7	-6,4	-8,1	-8,3
Romanya	4,1	7,7	6,5	9,0	6,6	4,5	-8,7	-10,3	-10,3

* Tahmini

Piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlangıcında geçiş ülkelerinde kısa bir dönem üretim ve büyümede gerileme yaşanacağı, ardından ekonomik canlanmaya geçişin hızlı olacağı ve bunu dirençli bir büyümenin izleyeceği beklenmekteydi. Ancak öngörülen hafif resesyon, geçiş dönemi büyük resesyonu denecek kadar büyük olmuş ve bazı ülkelerde 1990'lı yıllar boyunca devam etmiştir. Geçiş ekonomilerinde yaşanan bu resesyon dönemi ve olumsuz etkileri gerçektir ancak büyüme ve GSYİH verileri ile ilgili iki nokta dikkat çekicidir. Birincisi, geçiş dönemi ile birlikte ortaya çıkan kayıt dışı sektör, faaliyetleri ve neticeleri kayıt altına alınmadığından GSYİH rakamlarına dahil edilmemiştir. Bu durumda, gerçek GSYİH rakamları resmi rakamlardan önemli ölçüde yüksek olmaktadır. İkincisi ise geçişin başlangıcında üretimin önemli bir kısmının aslında ortadan kaybolmadığı, varlıklarla birlikte resmi sektörden kayıt dışı sektöre aktarılmış olmasıdır. Yavaş yavaş kayıt altına alınmaya başlayan kayıt dışı üretim, 1990'ların ortasından sonra büyüme hızlarında gerçek artışlara neden olmuştur.⁴¹

Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, tüm geçiş ülkelerinin kaydettikleri performans, tüm ülkeler için aynı hız ve doğrultuda seyretmemiştir. Geçiş döneminin başlangıcında Eski Sovyetler Birliği ile Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri arasında çok ileri düzeyde kurumsal, jeopolitik ve kültürel benzerliklere rağmen, geçişin başlamasından bu yana çok farklı yönlerde ilerlemişlerdir. Geçiş döneminin hemen öncesinde geçiş ülkeleri arasında ileri düzeydeki benzerlik dolayısıyla, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde benzer sonuçlar yaşanması beklenirken, geçiş ekonomileri birbirinden farklı deneyimler yaşamışlardır. Geçiş resesyonu kimi ülkelerde üç yıl sürerken (Polonya), kimi ülkelerde on yıl sürmüştür (Ukrayna).

Ülkeler arasındaki farklılıkların nedenleri; başlangıç koşulları, geçiş stratejileri, dış yardım, doğrudan yabancı sermaye girişi ve reform (liberalleşme) seviyesine ve uygulanan politikalara bağlanmaktadır. Ancak büyüme performansındaki farklılıkları açıklamak için bu faktörler dikkate alınsa dahi, ülkelerin büyüme performansları birbirinden farklı olmaktadır. Çünkü her ülkenin bu faktörler açısından gösterdiği etkinlik birbirinden farklıdır. Aynı politikalar, aynı başlangıç koşulları, aynı reformlar farklı ülkelerde farklı sonuçlar vermektedir. Bunun nedeni ülkelerin bu faktörlerin etkinliğini belirleyen kurumsallaşma düzeyi ve

⁴¹ Mehmet Balcılar.(2002). Geçiş ekonomilerinin büyüme etkinliklerinin bir değerlendirmesi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), s.100.

uygulama etkinliğinin farklı olmasıdır.⁴² Ayrıca ülkelerin merkezi planlama ile geçirdikleri süre de, ülkelerin geçiş sürecini etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Geçiş ekonomileri serbest piyasa ekonomisi uygulamalarında birçok sorunla karşılaşmışlardır. Devletin yapısını dönüştürmek için birçok reform uygulamaya çalışmışlar, ancak özellikle planlı sistemin yapısından kaynaklanan bir çok sorun nedeniyle, piyasa ekonomisi uygulamalarında başarısızlıklar yaşamışlardır. Reformların başarısı üzerinde oldukça büyük etkisi olan eski sistem özellikleri öyle sıralanabilir :⁴³

- Komünist partinin siyasi tekeli,
- Sanayi sektöründeki tekelci yapı (her sanayide bir üreticiye izin verilmesi),
- Tüketim mallarında kıtlık olgusu,
- Bastırılmış enflasyon,
- Mali dengesizlikler ve gevşek bütçe kısıtı,
- Sanayi sektöründe işsizliği teşvik eden sosyal güvenlik tedbirlerinin varlığı.

Eski Sovyetler Birliği'nin dağılımını izleyen dönemde, bu sistemden ayrılan ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş için benimsedikleri stratejiler bazı yönlerden birbirlerine benzer, bazı yönlerdense farklı olmuştur. Benzer strateji ve politikaların her ülke için doğurduğu sonuç farklı olmuştur. Özellikle ekonomik büyüme açısından ülkeler arasında büyük farklar ortaya çıkmıştır. Aynı politikaların farklı kurumsallaşma ortamında farklı sonuçla neden olduğu görülmüştür. Kurumsallaşma açısından daha başarılı ülkelerin ekonomik büyüme açısından daha üstün oldukları görülmüştür. Kurumsal uyum ve uygun politika uygulaması başarılı bir büyüme yolunun elde edilmesini sağlarken, kötü kurum ve kötü politikalar derin ekonomik resesyona neden olmuştur.⁴⁴

Üretim düzeylerinde yaşanan gerilemeler ve farklılıklar için önemli bir gerekçe ise, geçiş ekonomilerinin özelleştirme sürecinde yaşadıkları problemler ve farklılıklar olarak belirtilmektedir. Bu süreçte özelleştirme yöntemleri, hızı ve yönetim

⁴² Balcılar, a.g.m., s.91

⁴³ Altay (2003), a.g.m., s.11.

⁴⁴ Balcılar, a.g.m., s.101.

problemleri önemli etkilerde bulunmuştur. Fiilen bu ekonomilerde özelleştirilmiş olmasına rağmen binlerce sanayi tesisi çürümeye terkedilmiş olması ve başka alanlardaki üretim birimlerinin de benzer durumda olması konuya ilişkin önemli bir hususu teşkil etmektedir.⁴⁵

Geçiş sürecinin onuncu yılında avantajlı ve yüksek reformcu ülkeler makroekonomik istikrarı sağlamış, buna karşılık ESB bu konuda gecikmiştir. Geçiş ekonomilerinde reformlar, ülkenin bağımsız kalması ve reform yapma yeteneği ile gelişmiş ülkelere olan coğrafi yakınlıkları ile ilişkilidir. Örneğin MDAÜ, dünya ticaret sistemine hızla entegre olmuş ve GSYİH ve ihracat artışları arasında paralellik sağlamışlardır. Ayrıca ekonomik serbestliğin yanı sıra, geçişin siyasi ayağını teşkil eden demokratik serbestleştirme de geçiş süreci başarısını önemli düzeyde etkileyen bir faktördür. Bu çerçevede değerlendirilirse geçiş ekonomilerinde başarı koşulları şu şekilde sıralanabilmektedir:⁴⁶

- Gelişmiş piyasa ekonomileri ile coğrafi yakınlık ve ilişkiler,
- Gelir seviyesi, ortalama yaşam beklentisi, şehirleşme oranı ev sanayileşme eğilimi yüksekliği, buna karşılık çocuk ölüm oranlarının ve üretimde tarımın payının düşüklüğü,
- Ticarete bağımlılık oranının yüksekliği,
- Yapısal reformlara önceden başlanması ve devlet sektörünün özelleştirme öncesi yapılandırılması,
- Devletin rolü belirlenerek kamu harcamalarının sosyal harcamalar ve eğitim harcamalarına yönlendirilmesi,
- Finansal disiplinin sağlanması ve sürdürülmesi,
- Mülkiyet haklarının evrenselleştirilmesi,
- Bağımsız para otoritesinin tesis edilmesi,
- Savaş ve bölgesel gerilim gibi özel faktörlerin daha az oluşması.

Geçiş ekonomilerinin büyüme performanslarında farklılıklara yol açan ve bundan sonraki süreçte de etkili olabilecek diğer faktörleri Kolodko şöyle sıralamıştır.⁴⁷

- Geçiş yıllarında yaşanan askeri çatışmalar mevcuttu ve bu çatışmalardan etkilenen ülkeler üretimlerinin büyük bir kısmını

⁴⁵ Harun Bal.(2004 a) Uluslararası ticaret ve geçiş ekonomileri:Kırgızistan örneği. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:10, s.142.

⁴⁶ Egeli ve Emsen,a.g.m., ss.47-49.

⁴⁷ Balcılar, a.g.m., s.101

kaybettiler. Gerginliklerin devam etmesi halinde büyüme hızı yavaş olacaktır

- Geçiş ekonomilerini etkileyen dışsal şoklar vardı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü izleyen şok, Yugoslavya'nın çöküşü, 1998-1999 Rusya finansal krizi bu ülkeleri etkileyen önemli şoklardır.
- Ülkeler için özel olan kaynaklar ve ticari mal fiyatları, geçiş sürecini bazen iyi, bazen kötü olarak etkilemiştir.
- Geçiş sonrası eski komünist ülkeler yalnızca dünyanın yeni ortaya çıkan serbest piyasa ekonomilerini değil, aynı zamanda dünyanın yeni ortaya çıkan demokrasilerine de sahiptiler. Demokratikleşme yalnızca kendi içerisinde kompleks bir süreç olmayıp, aynı zamanda ekonomik büyüme ile de sıkı bir ilişkiye sahiptir.
- Geçiş ekonomilerinde ortaya çıkan çok büyük üretim kayıpları bazı durumlarda yanlış makroekonomik politikaların sonucu olmuştur.

Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, dönüşümün tüm unsurlarının bir arada ve eş zamanlı gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Geçiş sürecinin, yaşanan sorunlar olmasına karşın iki aşamalı olarak gerçekleştiği görülmüştür. Birinci aşama, devletin hakim olduğu ve elinde tuttuğu ekonomik alanlardan çekilmesidir. İkinci aşama ise hukuki ve kurumsal çerçevenin düzenlenmesi, piyasa mekanizmasının işlerliğini sağlayacak yapının tesis edilmesi, ve kamu gelirlerinin özellikle vergilerin sağlanması yönünde tedbirlerin alınmasıdır.⁴⁸

2.3.1. Ekonomik Büyüme

Geçiş sürecinin başlangıç evrelerinde, geçiş ülkelerinde üretim kapasitelerinde aniden ve aşırı şekilde gerileme yaşanmıştır. Bunun en önemli nedeni tüm faaliyetleri merkezi planlama tarafından belirlenen ekonomilerin, merkezi planlamanın çöküşüyle alabora olmasıdır. Merkezi planlama döneminde, COMECON içi ülkeler arası birbirine bağımlı bir üretim yapısı tesis edilmiş, ancak bağımlılığın dağılmasıyla ülke ekonomilerinde üretim zinciri sekteye uğramış ve sonuçta üretim düzeylerinde aşırı gerilemeler yaşanmıştır. Gerileme süreci ancak 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra durmuş, üretim artışları kaydedilmeye

⁴⁸ Altay (2003), a.g.m., s.12.

başlanmıştır. Ancak üretim artışları 1990 öncesi değerlerin yakalanmasına yetmemiştir.

Geçiş sürecinin başlangıcında en dikkat çekici reaksiyon, üretim düşüşünün artmasıdır. Blnachard'a göre üretim düşüşleri üç ana başlık altında toplanabilir:⁴⁹

- Planlı sistemin çöküşüne dayalı organizasyonsuzluk,
- Ticari ağın – ilişkinin kopması,
- Ayarlama maliyetlerine yol açan politikalar.

Geçiş ülkelerinin başlangıç dönem büyüme performanslarında görülen başlangıç dönemi şok gerilemelere ilişkin genel kabul gören sebep, yukarıda da açıklandığı üzere, bu ekonomiler arasında sosyalist sistem dönemindeki bağımlı üretim yapısı ve birlik dağılınca üretim zincirlerinde ani kırılmaların meydana gelmesi olmuştur.

Ayrıca, sosyalist dönemdeki askeri üretimin yeni dönemde durması, ölçek ekonomisi çerçevesinde kurulan sanayi tesislerine olan ihtiyacın ve sürdürülebilirlik imkanlarının sona ermesi, reel ücretlerdeki şok gerilemeler, beşeri sermaye kayıpları, teknolojinin eskimesi ve varolanların da yağmalanması ve çalınması gibi sorunlar, girişimci insan gücü, özel sektör, özel sermaye gibi yapıların yokluğu, rekabet ve özel sektör kavramlarına alışık olmayan bir demografik yapı, piyasa koşulları konusunda tecrübesizlikler, iç ve dış talep seviyelerinde görülen şok gerilemeler, parasal sistem sorunları ve başlangıçta görülen hiperenflasyon deneyimleri, bankacılık ve diğer finansal sistem sorunları, döviz problemleri, özelleştirme yöntemlerindeki başarısızlıklar, eskimiş ve yetersiz altyapı, merkezi otoritenin başarısızlığı, kurumsal ve hukuksal altyapı problemleri geçiş süreci başlangıcında yaşanan büyüme geriliğini etkileyen faktörlerdir.⁵⁰

Geçiş süreci boyunca geçiş ekonomilerinin göstermiş oldukları büyüme performansının en önemli belirleyicilerinden biri, ülkelerin geçiş döneminden önce sahip oldukları başlangıç koşullarıdır. Aşağıda Tablo 2.2'de geçiş süreci başında ülkelerin başlangıç koşulları yer almaktadır.

⁴⁹ Egeli ve Emsen, a.g.m., s.43

⁵⁰ Harun Bal. (2004 b). Geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ve dış finansman. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:10,s.157.

Tablo 2.2. Geçiş ekonomileri başlangıç koşulları (Bal (2004b))

Geçiş Ekonomileri	Komünist rejim Altında Geçen Yıl Sayısı	Geçiş Öncesi Dış Borç/GSYİH Oranı	Tarım Sektörünün % Payı	Doğal Kaynak Zenginliği *
Arnavutluk	45	36,9	26	0
Azerbaycan	75	0	22	2
B.Rusya	75	0,1	22	0
Bulgaristan	43	50,6	11	0
Çek Cumh.	43	12,2	7	0
Ermenistan	74	0	11	0
Estonya	51	0	20	0
Gürcistan	70	0	22	1
Hırvatistan	44	74,7	10	0
Kazakistan	75	0	29	2
Kırgızistan	75	0	33	0
Letonya	51	0	19	0
Litvanya	51	0,2	27	0
Macaristan	41	64	14	0
Makedonya	44	0	12	0
Moldovya	52	0	32	0
Özbekistan	75	0	31	1
Polonya	42	63,4	13	1
Romanya	43	2,9	14	1
Rusya	74	12,1	15	2
Slovakya	43	6,8	7	0
Slovenya	44	0	5	0
Tacikistan	75	8,6	27	0
Türkmenistan	75	0	29	2
Ukrayna	75	0	21	1

(*) : 0: Fakir 1: Orta 2: Zengin

Geçiş ülkeleri, her ne kadar ekonomik sistemleri ve sermaye yapıları bakımından birbirlerine benzer olsalar da, geçiş döneminin hemen öncesindeki ekonomik göstergeleri açısından farklılıklar göstermekteydiler. MDAÜ ile Baltık Ülkeleri ve ESB ülkeleri arasında başlangıç koşulları açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Genel olarak MDAÜ ve Baltık Ülkeleri piyasa ekonomisi tecrübesi açısından ESB Ülkelerine göre daha avantajlı durumdaydılar çünkü komünist sistemle yönetildikleri süre daha az olmuştur. Planlı ekonomiye geçtikleri zaman gelişmiş bir piyasa ekonomisini bırakmışlardır. Kişi başına daha yüksek gelire ve dış ticaretlerini gelişmiş ülkelere yönlendirmek açısından daha iyi konuma sahip olduklarından, genel olarak MDAÜ ve Baltık Ülkeleri ESB Ülkelerinden daha iyi durumda olmuştur. Buna karşılık ESB ülkeleri ise, doğal kaynak bakımından daha zengin durumdaydılar. Geçiş ekonomileri arasından makroekonomik dengesizlikler

açısından en iyi koşullarda başlangıç yapan ülke Çek Cumhuriyeti ve ardından Macaristan olmuştur.⁵¹

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (European Bank For Reconstruction and Development-EBRD) yayınlamış olduğu "Transition Report-1999" adlı raporda başlangıç şartlarına ilişkin olarak şu ifadeler yer vermiştir.⁵²

"...Merkezi planlamanın, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin, Baltık Cumhuriyetleri'nin ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin ekonomik yapıları üzerinde son derece yıkıcı etkileri olmuştur. Gelişmemiş sektörlerde ağır sanayileşmeye özel önem verilmiş ve kapalı bir ticari blok içerisinde aşırı uzmanlaşmaya gidilmiştir. Bölgede, özel mülkiyet ve kâr amaçlı üretim tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ancak bu dönemde, merkezi planlamanın uygulandığı ülkeler arasında farklılık daha da artmıştır. Merkezi planlama ile 1945'ten sonra tanışan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri'nde dönüşüm süreci, 70 yıllık merkezi planlama geçmişine sahip Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine nazaran daha kolay olmuştur."

Başlangıç koşullarının yanı sıra, uygulanan geçiş stratejileri, ülkelerin aldıkları dış yardım ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve doğal kaynaklar da geçiş ekonomilerinde ekonomik büyümeyi etkileyen ve farklılıklara yol açan faktörler arasındadır.

Geçiş sürecinin ilk evreleri tüm geçiş ekonomileri için ekonomik büyümede ani ve büyük gerilemelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ülkelerin geçiş resesyonunu atlatalmaları, geçiş sürecinde kaydettikleri başarı ile doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir. Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya, Hırvatistan, Estonya, ve Litvanya gibi bazı MDAÜ en başarılı ülkeler olurken, BDT ülkeleri en zayıf performans gösteren ülkeler olmaktadır.⁵³

2.3.2. GSYİH Değerleri

Geçiş ülkelerinde GSYİH'nin evrimini hesaplamak zordur. Komünist ülkeler ekonomilerinin boyutunu ölçmek için GSYİH yerine, "Gayri safi maddi hasıla" kullanmışlardır, bu ölçümde hizmetlerin üretimi göz önünde bulundurulmamıştır. Dahası, komünist ekonomiler tüketici talebini yansıtmayan fiyatlar ile şekillenmiş ve bu nedenle piyasa değerlendirmelerini zorlaştırmıştır. Geçiş döneminde küçük şirketlerin sayısındaki artış resmi istatistiklere iyi bir şekilde yansıtılmamıştır. Ayrıca kayıt dışı ekonomi büyük bir sorun teşkil etmektedir. Ulusal istatistik kurumları ve

⁵¹ Balcılar, a.g.m., s.104

⁵² Egeli, a.g.m., s.257.

⁵³ Bal, (2004 b). a.g.m.,s.157.

ulusal kurumlar 1980'lerin son dönemlerine yönelik olarak GSYİH'nin hesaplanması ve daha sonra GSYİH'nin düzgün bir şekilde takibinin yapılması için önemli kaynak ayırmışlardır, fakat ilk verilerin dikkatli bir şekilde yorumlanması gerekmektedir.

1989 sonrası ilerleme performansının Orta Avrupa'da orta dereceyle önemli derece arasında hayal kırıklığı yarattığı, doğu Avrupa'da ve Bağımsız Devletler Topluluğunda ise çok kötü seviyede olduğu yorumlanabilir. Geçiş döneminin başlangıcında geçiş ekonomilerinin tümü verim kapsamında büyük düşüşler yaşamışlardır. Bu düşüş orta Avrupa'da ve Doğu Avrupa'da yüzde 13 ile yüzde 25, Baltık ülkelerinde yüzde 40 üzerinde, Rusya'da yüzde 45 veya üzeri, Bağımsız Devletler Topluluğunun diğer ülkelerinde ise daha fazlaydı. Örneğin bu düşüş oranı Ukrayna'da neredeyse yüzde 65 idi. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri bu düşüşü 3-4 yıl içerisinde tersine çevirirken, 1990'lar boyunca Rusya'da ve Bağımsız Devletler Topluluğuna üye diğer ülkelerde tersine düzelmeye görülmemiştir. Örneğin; Rusya 1996 yılına dek GSYİH'de devamlı bir düşüş yaşamıştır, 1997 yılında ise gelişme belirtileri göstermiş, fakat 1998 mali krizi sırasında yine yüzde 5 oranında bir düşüş yaşamıştır.⁵⁴

1990'ların başından ilk yarısına kadar, Çek Cumhuriyeti hariç olmak üzere tüm orta Avrupa ülkeleri sağlam bir şekilde ekonomik ilerleme kaydetmişlerdir. Gelişmiş OECD ekonomileri ile arasındaki gelir farkını kapatmaya başlayan ilerleme yalnızca Polonya'da gözlemlenmiş ve 1989 seviyesine doğru geri dönüş yaşanmıştır. 2001 yılına gelindiğinde, her bir geçiş ekonomisinin 1989 yılıyla kıyaslandığında gelişmiş ekonomilerle arasında nispeten daha büyük bir gelir farkı oluşmuştur.

Geçiş sürecinin ilk evresinde yaşanan çok büyük ve ani üretim gerilemelerinin bir çok nedeni bulunmaktadır. Sıkı makroekonomik politikalar, şirketlere yapılan devlet yardımının azalmasından ve reel faiz oranlarındaki artıştan kaynaklanan kredi dağıtımını, tedarikçi şirketler, üreticiler ve tüketiciler arasında mevcut olan ve merkezi planlamanın çökmesiyle alakalı olarak ortaya çıkan uyumsuzluk ve düzensizlik bu ekonomilerde kontrol edilenden kontrol edilmeyen tekeli yapıya geçiş, iş piyasasındaki kusurlar kapsamında mevcut olan sektörel değişikliklerdeki zorluklar, ve Sovyet Bloku devletlerinin ticaret ilişkilerini düzenleyen Karşılıklı Ekonomik Yardım Kurulunun (CMEA) 1990 yılında dağılması; yaşanan resesyona getirilen açıklamalar olarak sıralanabilmektedir. Tüm ülkeler düşüş yaşamışlardır. Hiçbir

⁵⁴ Svejnar, a.g.m., s.10.

açıklamanın güçlü bir deneysel desteği bulunmamaktadır. 1990'ların ikinci yarısında Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Romanya'da yaşanan gerilemeyle ve Rusya ve diğer BDT ülkelerinin sürekli olarak yaşadığı düşüş ile kıyaslandığında, Polonya, Macaristan, Slovakya ve Slovenya'da 1990'ların başından ortalarına doğru dengeli bir ilerleme sağlandığını söylenebilir. Burada yine tek bir açıklama yeterli değildir. Tek başına Coğrafya ekonomik sonuçlara açıklama getiremez, çünkü daha batıda bulunan Çek Cumhuriyeti 1990'ların ikinci yarısında daha doğuda bulunan ülkelere; Macaristan, Polonya ve Slovakya'ya kıyasla daha kötü performans göstermiştir. Aslında, Çek GSYİH'sinin 1990'ların ikinci yarısında geçirdiği evrimi Bulgaristan'ın ve Romanya'nın yaşadığı evrime benzemektedir.⁵⁵

Dört büyük geçiş ekonomisi – Polonya, Slovenya, Macaristan ve Slovakya nispeten daha bütünsel bir şekilde reformlar uygulamışlardır, bunlara mülk haklarını ve kurumsal yönetimi muhafaza etmek dahildir. Örneğin, Macaristan ve daha az bir kapsamda Slovakya devletin sahip olduğu çoğu şirketi özelleştirmiş ve bu şirketlerin yeni sahiplerine tam mülk hakkı sağlamıştır. Polonya ve Slovenya özelleştirme konusunda daha yavaş ilerlemiştir, fakat her iki ülke de devletin sahip olduğu şirketleri rekabet ve mali başarısızlık riski ile baş başa bırakmıştır. Dört ekonomide de yeni özel şirketler oluşturulmuştur ve bunlar da gelişime katkıda bulunmuşlardır.

Diğer ülkeler çok daha kısıtlı ikinci tür reform uygulamışlardır. Bu konuda Çek Cumhuriyeti dikkat çekicidir, çünkü Çek Cumhuriyeti başı çeken dört ekonomiye benzemekteydi, fakat iyi işleyen bir yasal sistem ve şirketlerin ve bankaların kurumsal yönetimlerinin oluşturulması ihtiyacını büyük ölçüde gözden kaçırmıştı. Çek Cumhuriyeti, Rusya ve Ukrayna'nın yaşadığı özelleştirme deneyimi ayrıca iyi işleyen bir hukuk sistemi var olmadığında toplu özelleştirmenin performans üzerinde çok olumsuz etkileri olacağını göstermiştir. Rusya ve diğer BDT ekonomilerindeki durum Sovyetler Birliği'nin politik ve ekonomik olarak dağılmasıyla daha da ciddileşmiştir. Buna darbe girişimleri, organize suçların daha da yaygınlaşması, rant peşinde koşma ve yozlaşmanın daha da artış göstermesi dahildir.⁵⁶

⁵⁵ Svejnar, a.g.m., ss.11-12.

⁵⁶ Svejnar, a.g.m., s.13.

Tablo 2.3. Geçiş ekonomilerinde GSYİH gelişimi (%) (EBRD Transition Report Update 2007)

Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*
Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Baltık Ülkeleri												
Çek Cumhuriyeti	5,9	4,2	-0,7	-0,8	1,3	3,6	2,5	1,9	3,6	4,2	6,1	6,1
Estonya	4,5	4,4	11,1	4,4	0,3	10,8	7,7	8,0	7,1	8,1	10,5	11,4
Macaristan	1,5	1,3	4,6	4,9	4,2	6,0	4,3	3,8	3,4	5,2	4,1	3,9
Letonya	-0,9	3,9	8,4	4,7	3,3	8,4	8,0	6,5	7,2	8,5	10,2	11,9
Litvanya	3,3	4,7	7,0	7,3	-1,7	3,9	7,2	6,8	10,5	7,0	7,5	7,7
Polonya	7,0	6,2	7,1	5,0	4,5	4,3	1,2	1,4	3,9	5,3	3,6	6,1
Slovak Cumhuriyeti	5,8	6,1	4,6	4,2	1,5	2,0	3,2	4,1	4,2	5,4	6,1	8,3
Slovenya	4,1	3,7	4,8	3,9	5,4	4,1	2,7	3,5	2,7	4,4	4,0	5,2
Güneydoğu Avrupa												
Bulgaria	2,9	-9,4	-5,6	4,0	2,3	5,4	4,1	4,9	4,5	5,7	6,2	6,1
Hırvatistan	6,8	5,9	6,8	2,5	-0,9	2,9	4,4	5,6	5,3	4,3	4,3	4,8
Romanya	7,1	3,9	-6,1	-4,8	-1,1	2,1	5,7	5,1	5,2	8,5	4,1	7,7
Arnavutluk	13,3	9,1	-10,9	8,6	13,2	6,5	7,1	4,3	5,7	6,7	5,5	5,0
Bosna Hersek	20,8	86,0	37,0	15,6	9,6	5,5	4,3	5,3	3,0	6,0	5,8	6,0
Makedonya	-1,1	1,2	1,4	3,4	4,3	4,5	-4,5	0,9	2,8	4,1	3,8	4,0
Karadağ	6,2	13,9	4,2	4,0	-6,7	3,1	-0,2	1,7	1,5	3,7	4,1	6,3
Sırbistan	6,1	7,8	10,1	1,9	-18,0	5,2	5,1	4,5	2,4	9,3	6,3	5,7
Bağımsız Devletler Topluluğu ve Moğolistan												
Rusya	-4,0	-3,6	1,4	-5,3	6,4	10,0	5,1	4,7	7,3	7,1	6,4	6,7
Ermenistan	6,9	5,9	3,3	7,3	3,3	5,9	9,6	13,2	13,9	10,1	14,0	13,4
Azerbaycan	-11,8	0,8	6,0	10,0	11,0	6,2	6,5	8,1	10,4	10,2	26,4	34,5
Beyaz Rusya	-10,4	2,8	11,4	8,4	3,3	5,8	4,7	5,0	7,0	11,4	9,4	9,9
Gürcistan	2,4	10,5	10,6	2,9	3,0	1,9	4,7	5,5	11,1	5,9	9,6	9,4
Molodvya	-1,4	-5,9	1,6	-6,5	-3,4	2,1	6,1	7,8	6,6	7,3	7,1	4,0
Ukrayna	-12,2	-10,5	-3,0	-1,9	-0,2	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1	2,6	7,0
Kazakistan	-8,2	0,5	1,7	-1,9	2,7	9,8	13,5	9,8	9,2	9,4	9,7	10,6
Kırgızistan	-5,4	7,1	9,9	2,1	3,7	5,4	5,3	0,0	7,0	7,0	-0,2	2,7
Moğolistan	6,3	2,4	4,0	3,5	3,2	1,1	1,0	4,0	5,5	10,6	6,2	8,4
Tacikistan	-12,5	-4,4	1,7	5,3	3,7	8,3	10,2	9,1	10,2	10,6	6,9	7,6
Türkmenistan	-7,2	-6,7	-11,3	6,7	16,5	18,6	20,4	15,8	17,1	17,2	9,6	9,0
Özbekistan	-0,9	1,6	2,50	4,3	4,3	3,8	4,1	4,0	4,2	7,7	7,0	7,3
<i>ORTALAMA</i>	0,1	0,2	2,7	-0,8	3,6	6,1	4,3	4,0	5,8	6,7	5,8	6,9

* Tahmini

1989 yılından itibaren merkezi planlı ekonomilerin çöküşünü izleyen ilk yıllarda en önemli durum, geçiş resesyonu ile başlayan negatif büyüme olmuştur. Geçiş resesyonu ilgili ülkelerde en az üç yıl, en fazla da 10 yıl sürmüştür. Polonya'da 1989 ortasından itibaren 3 yıl, Ukrayna'da ise on yıl etkili olmuştur. GSYİH en iyi durumda olan Polonya'da büyümeye başlayana kadar yüzde20 oranında azalmış, en kötü durumda olan Ukrayna da ise yüzde60'tan daha fazla azalmıştır.⁵⁷

⁵⁷ Balçılar, a.g.m., s.90.

2.3.3. Uluslararası Ticaret

Geçiş dönemi resesyonu nedeniyle, geçiş ülkelerinin üretim düzeylerinde ve dolayısıyla dış ticaret rakamlarında önemli gerilemeler gözlenmiştir. Zaten geçiş öncesi dönemde sadece COMECON içi hareketlerle ve üretim yapısıyla sınırlı dış ticaret, geçiş sürecinin başlangıcında, aşırı derecede gerileyen üretim düzeylerinden olumsuz yönde etkilenmiştir.

Geçiş ekonomilerinin uluslararası ticarete artan katılımından ancak 1990'ların ikinci yarısından sonra söz edilebilir. Bu bağlamda geçiş ekonomileri açısından en önemli gelişme Dünya Ticaret Örgütü(WTO)'ne üyelik konusunda attıkları adımlardır. Dünya Ticaret Örgütü üyeliği, geçiş ekonomilerinin uluslararası piyasalarla ilişkileri ve dünya ticaretine entegrasyonları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum, geçiş ülkelerinin uluslararası piyasalara ulaşabilmelerini sağlarken, bir yandan da getirilen yükümlülükler nedeniyle ticari liberalizmin gelişmesine neden olmaktadır. Uluslararası ticaret açısından diğer bir önemli husus ise, geçiş ekonomileri arasındaki bölgesel entegrasyon anlaşmalarıdır.⁵⁸

Geçiş ekonomileri için belirtilmesi gereken diğer bir önemli husus ise, geçiş ülkelerinin dış ticaretinin yönünün de giderek çeşitlenme göstermesidir. 1990 öncesi birlik dışı ticaret sıfırken, bu gün gelinen nokta dünya ekonomisiyle entegrasyon açısından geçiş ekonomileri için çok önemli bir gelişmedir.

Yeniden yapılanma için kullanılmak zorunda kalınan yüksek miktardaki dış borçların geri ödenebilmesi için en önemli döviz geliri ihracattır ve bu nedenle ülkelerin ihracat performansları oldukça önemlidir. Ayrıca ihracattaki artışlar ekonomik büyümeyi bir çok açıdan harekete geçirebilmektedir.

1990 öncesi sosyalist ülkelerin mirasçısı şimdiki geçiş ekonomilerinin fiili üretim yapısı tüm dönüşümlere rağmen, halen ağırlıklı olarak sosyalist sistemin devamı bir yapı arz etmektedir. Geçmiş dönemlerdeki sanayi yapısı ise ağır sanayi ile savunma sanayini ön plana çıkaran, ancak tüketim maddeleri üretimini önemsemeyen ve rekabeti dışlayan bir sanayileşme modeli şeklindeydi. Bu nedenle hala geçiş ekonomilerinin genel üretim ve ihracat profili, teknolojik derinliği az, iş gücünde yoğunlaşmış sektörler ile hammadde ve doğal kaynaklardan oluşmaktadır. Bu durumsa geçiş ekonomilerinin üretim-ihracat yapısının asıl olarak hammadde ve

⁵⁸ Bal (2004 a), a.g.m., s.142.

doğal kaynaklar ile teknolojik derinliği az geleneksel emek-yoğun sektörlerle, kısmen sermaye yoğun sektörlerde yoğunlaştığını göstermektedir.⁵⁹

2.3.4. Enflasyon

Bazı geçiş ekonomileri komünist sistem dağılınca, yüksek enflasyon veya hiperenflasyonla karşı karşıya kaldılar. Tüketici fiyatlarıyla enflasyon yüzde 200'ü aştığında, 1990-1993 arasında en az bir yıl için Polonya, Arnavutluk, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya'da yüksek enflasyon görülmüştür. Estonya, Letonya ve Litvanya bir yıl boyunca yüzde 1000 civarında enflasyon yaşamıştır; Rusya, Ukrayna ve Kazakistan'da ise en az bir yıl boyunca yüzde 2000'lik bir enflasyon olmuştur. Bazen fiyat kontrolleri kaldırıldığında enflasyon yükselmiştir; diğer durumlarda enflasyon mali sektör krizlerinden dolayı ortaya çıkmıştır. 1990'ların sonlarına gelindiğinde, I. tür reformların hızlı ve etkili bir biçimde enflasyonu düşürebileceği görülmüştür. 2001 yılında birçok geçiş ekonomisinde enflasyon oranları tek haneli rakamlara düşmüştür. 1990'larda çok yüksek enflasyon oranlarıyla karşı karşıya kalan ülkeler dahi – Rusya, Ukrayna, Kazakistan ve Bulgaristan – 2001 yılına gelindiğinde yüzde 9 ila yüzde 35 arasında değişen enflasyon oranlarına sahiptiler. Bu sonuç önem teşkil etmektedir, çünkü yüzde 40 veya altında seyreden yıllık enflasyonun ekonomik gelişim ve tüketici refahı üzerinde çok olumsuz bir etkisi olduğu görülmemektedir.⁶⁰

1990'lı yıllarda, dönüşüm süreci geçiş ekonomilerinde yeni bir enflasyon türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni enflasyon, yüksek oran ve hiperenflasyona dönüşebilen bir yapıdaydı. Yeni tip enflasyon parasal düzensizliğin bir boyutuydu ve yüksek enflasyona bağlı olarak para hacmi gittikçe artmaktaydı. Bunun nedeni ise büyük bütçe açıklarının finansmanıdır. Enflasyon hızlandığında ve oran para hacminden daha hızlı arttığında, reel para stoku düşmeye ve para değeri azalmaya başlar, dolayısıyla milli paranın yerini istikrarlı yabancı para alır. Yeni tip enflasyonun durdurulması için hem sınırlayıcı parasal politikaların hen de kapsamlı parasal reformların yürütülmesi gerekmektedir.⁶¹

Geçiş ekonomilerinde hiperenflasyon süreci, fiyat liberalizasyonundan sonra ortaya çıkmıştır. Merkezi planlamanın sona ermesinden sonra geçiş ekonomilerinin

⁵⁹ Bal (2004 a), a.g.m, s.144.

⁶⁰ Svejnar, a.g.m., ss.13-14.

⁶¹ Egeli, a.g.m., s.258.

makroekonomik temelleri düzeltmeden fiyat serbestisi uygulamaları hiperenflasyon sürecini başlatmıştır. Sadece Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'da bu durum yaşanmamış, bunda ise dikkatli yaklaşımlar ve liberalizasyon öncesinde kontrollü olunması etkili olmuştur. Hiperenflasyon sürecine girilmesinde mal kıtlığından parasal tehdiye, paranın konvertibl olmasından devalüasyon beklentisine kadar para otoritelerinin müdahalede bulunması ve bütçe açıklarını parasallaştırması çok önemli rol oynamıştır.⁶²

Tablo 2.4. Geçiş ekonomilerinde enflasyon (%) (EBRD Transition Report Uddate 2007)

Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*
Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Baltık Ülkeleri												
Çek Cumhuriyeti	9,6	8,9	8,4	10,6	2,1	4,0	4,7	1,8	0,2	2,8	1,8	2,5
Estonya	29,0	23,1	11,2	8,1	3,3	4,0	5,9	3,6	1,3	3,0	4,1	4,4
Macaristan	28,2	23,6	18,3	14,3	10,0	9,8	9,2	5,3	4,7	6,8	3,6	3,9
Letonya	35,9	25,0	17,6	8,4	4,7	2,4	2,6	2,5	1,9	2,9	6,2	6,7
Litvanya	39,6	24,6	8,9	5,1	0,8	1,0	1,5	0,3	-1,2	1,2	2,7	3,7
Polonya	27,8	19,9	14,9	11,8	7,3	10,1	5,5	1,9	0,8	3,5	2,1	1,0
Slovak Cumhuriyeti	9,9	5,8	6,1	6,7	10,6	12,0	7,3	3,3	8,5	7,5	2,7	4,5
Slovenya	13,5	9,9	8,4	8,0	6,2	8,9	8,4	7,5	5,6	3,6	2,5	2,5
Güneydoğu Avrupa												
Bulgarıya	62,0	123,0	1082,0	22,2	0,7	9,9	7,4	5,9	2,3	6,1	5,0	7,3
Hırvatıstan	2,0	3,5	3,6	5,7	4,0	4,6	3,8	1,7	1,8	2,1	3,3	3,2
Romanya	32,3	38,8	154,8	59,1	45,8	45,7	34,5	22,5	15,3	11,9	9,5	6,6
Arnavutluk	7,8	12,7	33,2	20,6	0,4	0,1	3,1	5,2	2,4	2,9	2,3	2,5
Bosna Hersek	-	-	-	-0,3	3,4	5,0	3,2	0,3	0,6	0,4	4,0	4,0
Makedonya	16,4	2,3	2,6	-0,1	-0,7	5,8	5,5	1,8	1,2	-0,4	0,5	3,2
Karadağ	97,0	80,2	23,4	32,4	67,6	97,1	22,6	18,2	6,7	2,2	2,6	3,0
Srbıstan	78,6	94,3	21,3	29,5	37,1	60,4	91,1	21,2	11,3	9,5	17,2	12,5
Bağımsız Devletler Topluluğu ve Moğolıstan												
Rusya	197,7	47,8	14,7	27,6	86,1	20,8	21,6	15,7	13,7	10,9	12,7	9,7
Ermenıstan	175,8	18,7	14,0	8,7	0,7	-0,8	3,1	1,1	4,7	7,0	0,6	2,9
Azerbaycan	412,0	19,7	3,5	-0,8	-8,5	1,8	1,5	2,8	2,2	6,7	9,6	8,5
Beyaz Rusya	709,3	52,7	63,9	72,9	293,7	168,6	61,1	42,5	28,4	18,1	10,3	7,0
Gürcıstan	162,7	39,4	7,1	3,6	19,2	4,1	4,6	5,7	4,9	5,7	8,4	9,2
Molodvya	30,2	23,5	11,8	7,7	39,3	31,1	9,6	5,2	11,6	12,5	12,0	12,8
Ukrayna	377,0	80,0	15,9	10,6	22,7	28,2	12,0	0,8	5,2	9,0	13,5	9,1
Kazakıstan	176,3	39,1	17,4	7,1	8,3	13,2	8,4	5,9	6,4	6,9	7,6	8,6
Kırğızıstan	43,5	31,9	23,4	10,5	35,9	18,7	6,9	2,0	3,1	4,1	4,3	5,6
Moğolıstan	56,8	46,9	36,6	9,4	7,6	11,6	8,0	0,3	5,1	7,9	12,5	4,8
Tacıkıstan	609,0	418,0	88,0	43,2	27,6	32,9	38,6	12,2	16,3	7,1	7,0	9,2
Türkmenıstan	1005,3	992,4	83,7	16,8	24,2	8,3	11,6	8,8	5,6	5,9	10,7	10,5
Özbekıstan	304,6	43,1	70,9	29,0	44,7	49,5	47,5	44,3	14,8	8,8	21,0	16,9

* Tahmini

⁶² Egeli ve Emsen, a.g.m., s.45.

Tablo 2.4 geçiş ekonomilerinde enflasyon rakamlarını göstermektedir. Görüldüğü üzere tüm geçiş ekonomilerinde liberalizasyon sonrası enflasyon çok fazla yükselmiştir. Hatta ESB ülkelerinde aşırı boyutlara ulaşmıştır. Makroekonomik istikrar politikalarının uygulanmaya başlamasıyla enflasyon düşüş seyrine geçmiştir. Geçiş sürecinin ilk on yılından sonra avantajlı ve ileri – orta düzeyde reformcu ülkeler, enflasyon rakamlarını tek haneli rakamlara düşürmüşler ve istikrar programına zamanında başladıklarından ötürü birçok olumsuzluğu daha erken telafi etmişlerdir. Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya, Baltık Cumhuriyetleri gibi ülkeler, enflasyonla mücadele açısından başarılı olmuşlardır.

2.3.5. Dış Yardım ve Yabancı Sermaye

Geçiş döneminin başlangıcında reformların yapılmasını kolaylaştırmak ve sürdürülmesine destek olmak amacı ile dışarıdan finansal yardım ve teknik yardım gerekliydi çünkü geçiş ülkelerinin piyasa ekonomisinin çalışması ve kurumlarının kontrolü ile ilgili hiçbir tecrübeleri yoktu. Bu süreç içerisinde gerekli dış finansal ve teknik destek IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanmıştır.⁶³

Geçiş yılları boyunca, uluslar arası kuruluşlar iyi çalışan bir piyasa ekonomisi için gerekli ekonomik kurumların yeniden yapılandırılmasında geçiş ekonomilerini desteklemek için önemli ölçüde teknik yardım yapmışlardır. IMF yasal düzenleme yapılması yanında özellikle finansal sektörde, mali alanda ve istatistik alanında olmak üzere üç alanda teknik yardım sağlamıştır. Finansal sektörde; eski tek bankacılık sisteminin Merkez Bankası ve ticari bankacılık sistemine dönüştürmeye ve yeni bir ödeme sisteminin uygulamaya konmasına ve bankacılık denetimi ve döviz yönetimi gibi piyasa odaklı para politikası araçları konusunda yardımda bulunmuştur. Mali alanda; yeni bir hazine ve vergi sisteminin oluşturulması yanında vergi idaresinin iyileştirilmesi ve kamu harcamaları konusunda danışmanlık hizmetlerinde bulunmuştur. İstatistik alanında ise milli hesaplar ve fiyatlar, ödemeler bilançosu, para ve bankacılık ve kamu maliyesi hesapları ile ilgili yeni istatistiksel sistemin oluşturulmasına yardım etmiş, verilerin kalitesini ve güvenilirliğini arttırmaya ve zamanında yayınlanmasına önem vermiştir. IMF'in geçiş ülkelerine sunduğu ortak faktörler olarak; sıkı para politikası ile birlikte fiyatların ve döviz kuru

⁶³ Balçılar, a.g.m., s.108.

rejimlerinin geniş ölçüde serbestleştirilmesi, iç ve dış ticaretin liberalleştirilmesi, küçük işletmelerin teşvik edilmesi, vergi sisteminin ve bütçedeki sosyal güvenlik harcamalarını reforma tabi tutulması gösterilmektedir.⁶⁴

Geçiş ekonomilerine sermaye girişinin önemli bir kısmını doğrudan yabancı sermaye oluşturmaktadır ve bu ülkelerdeki ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) arasında pozitif bir korelasyon mevcuttur. Genel olarak hızlı reform yapan ve coğrafi konumu ve kültürel açıdan gelişmiş Avrupa ülkelerine daha yakın olan MDAÜ ve Baltık Ülkeleri daha hızlı reform yaptıkları ve gerekli kurumsal çerçeveyi daha hızlı oluşturdukları için diğer geçiş ülkelerine göre daha fazla dış finansal destek elde etmişlerdir. Sermaye girişlerinin nitelik olarak dağılımı da dünyanın diğer bölgeleriyle benzerlik taşımaktadır. Uzun dönemli sermaye girişleri kısa dönemli sermaye girişlerinden önemli ölçüde yüksek olmuştur ve sonuçta çok büyük bir dış finansal destek ortaya çıkmamış, yerine teknik yardım ve sınırlı miktarda finansal destek yapılmıştır. Gelen dış sermayenin çoğunluğu doğrudan sermaye girişleridir. Yabancı sermaye girişinin yüksek olduğu ülkelerde büyümenin daha kısa sürede başladığı ve büyüme hızının daha yüksek olduğu görülmektedir, ancak yabancı sermaye hızlı reform yapan ve diğerlerine göre daha iyi durumda olan ülkelere yönelmiştir. Yabancı sermayenin bu ülkelerin ekonomik performansını desteklemiş olduğu kabul edilse de, daha çok yabancı sermaye çeken bu ülkeler, yabancı sermaye girişi daha az olsa da muhtemelen diğer ülkelerden daha iyi bir performansa sahip olacaklardı.⁶⁵

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY), bir yandan geçiş ekonomilerinin hızla büyümesine etki ederken, bir yandan da geçiş ekonomilerinin piyasa ekonomisiyle bütünleşmesi ve ekonomilerin büyüme performansları konusunda etkilidir. Ayrıca DYSY, dış finansmanlar içerisinde ülke ekonomisi için borçluluk doğurmayan üstelik de uzun vadeli olabilen bir finansman kaynağı olduğundan, dış kredilere nazaran daha avantajlıdır. Dolayısıyla, geçiş ekonomileri içerisinde DYSY akışlarını çekmede başarılı olan ülkelerin ekonomik büyüme performansları daha üstün olmaktadır.⁶⁶

Genel olarak DYSY'nin ekonomik büyüme üzerine etkileri iki boyutta değerlendirilmektedir. Yurtiçi tasarrufların yetersiz olması durumunda, DYSY döviz

⁶⁴ Meriç, a.g.m., ss.149-150.

⁶⁵ Balcılar, a.g.m., s.108.

⁶⁶ Bal (2004 b), a.g.m., s.165.

girişini sağlamaları nedeniyle tasarruf eksikliğini giderici rol oynamaktadır. Ayrıca yabancı sermaye şirketleri, yatırımın yapıldığı ülke ekonomisinde pozitif dışsallıklara neden olmaktadır.

OECD, DYSY'nın faydalarını beş ana başlıkta toplamıştır:⁶⁷

- Bilgi ve teknoloji transferi,
- Girişim kültürünün gelişmesi ve yeniden yapılanma,
- Uluslar arası ticari entegrasyona katkı
- Yerel işletmelerin sektör içerisindeki rekabetini güçlendirme
- Beşeri sermaye birikimine katkı.,

DYSY vasıtasıyla ekonomiye giren yabancı firmalardan kaynaklanan rekabet artışı, verimsiz yerli firmaların beşeri ve fiziki sermayeye yatırım yaparak veya yeni teknolojiler ithal ederek verimliliği arttırabilmektedir. Bu durumu açıklamada kullanılan ana araçlardan biri DYSY'nın yatırımın yapıldığı ülke ekonomik büyümesi üzerine yaratacağı olumlu etkilere dayanmaktadır. İktisat literatüründe yer alan teorik ve uygulamalı çalışmalarda, ülkeler arasındaki ekonomik büyüme farklılıklarının temelinde teknolojik yayılma ve sermaye birikiminin yattığı ve DYSY'nın teşvikinin, gelişmiş teknoloji düzeyine ulaşmada teknoloji transferi açısından büyük önem taşıdığı belirtilmektedir.⁶⁸

Aşağıda yer alan Tablo 2.5 geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımları göstermektedir. 1997 yılına kadar önemli miktarda dolaysız yabancı yatırım alan tek geçiş ekonomisi Macaristan olmuştur. Bu başarı, çoğunlukla Macaristan'ın 1980'lerin başından beri dolaysız yabancı yatırıma açık olmasına ve bu tür yatırım için iyi belirlenmiş kurallara ve yönetmeliklere sahip olmasına bağlanmıştır. Fakat 1998'den başlayarak, büyük yabancı yatırımlar Çek Cumhuriyeti'ne, Polonya'ya ve Slovakya'ya yönelmiştir. Buna rağmen, Doğu Avrupa'daki birçok ülke Rusya da dahil olmak üzere dolaysız yabancı yatırıma ilgisiz kalmaktadırlar. DYSY'nın birkaç etkenle beraber artışa geçtiği görülmektedir: Belirli bir ülkenin Avrupa Birliğine giriş tarihinin yakınlığı; ülkenin politik, ekonomik ve yasal çevresinin çekiciliği; ülkedeki ilgi çekici özelleştirme projelerinin var olması DYSY akışını etkileyen faktörlerdir.

⁶⁷ M.Kemal Değer ve Ö.Selçuk Emsen. (2006). Geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkileri:panel ve veri analizleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2):s.122.

⁶⁸ Değer ve Emsen, a.g.m., s.123.

Tablo 2.5. Geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımlar. (Milyon Dolar) (EBRD Transition Report Update 2007)

Ülkeler	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	
Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Baltık Ülkeleri														
Çek Cumh.	749	2.256	1.276	1.275	3.591	6.234	4.443	5.476	8.276	1.895	3.960	10.135	4.616	
Estonya	212	199	111	130	574	222	324	343	153	763	781	2.250	561	
Macaristan	1.097	4.772	3.335	3.715	3.070	3.060	2.151	3.573	2.722	479	3.542	5.412	3.055	
Letonya	279	245	379	515	303	331	400	114	250	256	596	497	840	
Litvanya	31	72	152	328	921	478	375	439	715	142	510	680	803	
Polonya,	1.846	3.617	4.445	4.863	6.049	7.239	9.327	5.804	3.901	4.284	12.097	6.578	9.656	
Slovak Cumh.	236	194	199	84	374	701	1.897	1.520	4.130	734	1.403	1.951	3.500	
Slovenya	129	161	167	303	221	59	71	226	1.508	-174	281	-88	-377	
Güneydoğu Avrupa														
Bulgaria	105	98	138	507	537	802	998	803	876	1.070	2.777	2.298	5.016	
Hırvatistan	110	109	186	343	836	1.403	1.080	1.182	582	1.926	877	1.548	3.516	
Romanya	341	417	415	1.256	2.079	1.025	1.051	1.154	1.080	2.156	6.368	6.587	11.430	
Arnavutluk	65	89	97	42	45	51	143	204	135	178	332	265	300	
Bosna Hersek	0	0	0	0	100	90	146	119	266	382	608	667	723	
Makedonya	24	10	11	30	128	32	175	441	78	96	156	97	350	
Karadağ	-	-	-	-	-	-	-	10	84	44	63	474	550	
Sırbistan	-	-	0	740	113	112	25	165	475	1.360	966	1.481	4.400	
Bağımsız Devletler Topluluğu ve Moğolistan														
Rusya	408	1.460	1.656	1.681	1.492	1.102	-463	216	-72	-	1.769	1.662	1.790	10.753
Ermenistan	8	25	18	52	221	122	104	70	111	121	217	255	220	
Azerbaycan	22	330	627	1.115	1.023	510	149	299	1.048	2.353	2.351	458	-1.306	
Beyaz Rusya,	11	15	105	350	201	443	119	96	453	170	163	303	351	
Gürcistan	8	6	54	236	221	62	153	20	122	335	420	529	861	
Molodvya	12	25	23	78	75	38	127	102	132	71	146	199	223	
Ukrayna	151	275	516	581	747	489	594	769	698	1.411	1.711	7.533	5.336	
Kazakistan	660	964	1.137	1.320	1.143	1.468	1.278	2.861	2.164	2.213	5.392	1.721	4.500	
Kırgızistan	38	96	47	83	87	38	-7	-1	5	46	131	43	108	
Moğolistan	7	10	16	20	19	34	40	43	78	132	129	258	329	
Tacikistan	12	10	18	18	25	21	24	9	36	32	272	36	60	
Türkmenistan	103	233	108	108	62	125	131	170	276	226	354	320	300	
Özbekistan	73	-24	90	167	140	121	75	83	65	70	187	88	164	
<i>ORTALAMA</i>	6.738	15.914	15.624	19.950	24.396	26.412	25.430	26.368	30.346	22.004	48.451	54.363	70.838	

* Tahmini

Geçiş ekonomilerinin dünya ticaretine giderek daha aktif şekilde katılımları söz konusudur. Ancak, diğer konularda olduğu gibi bu konuda da geçiş ekonomileri arasında homojen bir gelişim söz konusu değildir. Daha önce de belirtilen başlangıç koşulları, dış yardım seviyeleri, ülkelerin sosyalist sistem içerisinde geçirdikleri süre ve ülkelerin kurumsallaşma düzeyleri nedeniyle dış ticaret gelişiminde geçiş ülkeleri arasında farklılıklar mevcuttur. Tablo 2.5'te de yer aldığı üzere, geçiş ülkeleri

içerisinde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık ülkelerinin konuya ilişkin olarak daha iyi gelişme gösterdikleri görülmektedir.

Geçiş ekonomilerinin dış finansman temininde başarısını belirleyen önemli bir kriter de uluslar arası kuruluşlar ve bölgesel entegrasyonlarla ilişkileridir. Bu kuruluşların (IMF, World Bank, EBRD, AB vb.) sağladıkları finansmanlar çoğunlukla şartlı finansmanlardır ve ülkelerin izledikleri geçiş stratejisi ve reform programlarının düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Baltık Ülkeleri ve MDAÜ bu konuda en faal ülkelerdir. Bir kısım geçiş ülkesi, bağımsızlık kazanmalarının hemen ardından izledikleri reform programlarının bir parçası olarak Avrupa Birliği ile ilişkilerini en üst düzeye çıkarma kararı almış ve bu konuda çok önemli adımlar atmışlardır. Nitekim ileri reformcu ülkelerden Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Estonya, Litvanya ve Letonya Mart 2003'te attıkları imza ile 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren Avrupa Birliği'ne tam üye olma hakkı kazanmışlardır.⁶⁹ Bulgaristan ve Romanya'nın girişimleri ise, 1 Ocak 2007 tarihinde AB'ye üyelikle sonuçlanmıştır.

AB'ne üyelik sürecinde aday ülke ekonomileri piyasa ekonomisinin işlerliği, birlik içindeki rekabet ve piyasa güçlerine dayanabilme kapasitesine göre sınıflandırılmışlardır. İşleyen bir piyasa ekonomisinden kasıt; ticaretin ve fiyatların serbestçe belirlenmesi, mülkiyet haklarını da kapsayan koruyucu bir yasal düzenlemenin mevcut olması şeklinde anlaşılmaktadır. Makroekonomik istikrar ve uygulanan ekonomik program üzerinde sağlanan uzlaşma piyasa ekonomisinin performansını arttırırken, gelişmiş bir mali sektör ve pazara giriş çıkışlarda engellerin bulunmaması ekonominin etkinliğini arttırmaktadır. Aday ülkelerin Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçlerine dayanabilme kapasiteleri ise piyasa ekonomisi ve istikrarlı bir makroekonomik yapıya sahip olup olmamaları ile ölçülmektedir.

2.3.6. Gelir Dağılımı

Geçiş sürecinin başladığı 1990'lı yıllardan sonra geçiş ekonomilerinde işsizlik, yoksulluk ve gelir eşitsizliği hızla artmaya başlamıştır. Bu dönemde ekonomik liberalleşme politikaları çerçevesinde uygulamaya konulan ekonomik dönüşüm politikaları ciddi dağıtımsal sonuçlar ve yoksullaşma meydana getirmiştir.

⁶⁹ Bal, (2004 b), a.g.m., s.167.

Bu dönemde uygulamaya konulan liberalleşme politikaları, yani fiyat kontrollerinin kaldırılmasıyla ortaya çıkan yüksek enflasyon, ücretlerin liberalleştirilmesi, kamu varlıklarının özelleştirilmesiyle işsizliğin artması, üretimde meydana gelen ciddi azalmalar ve eski kamu işletmelerinin çoğunun atıl kalması veya rekabetçi bir yapıya kavuşturulamaması bu süreci hep hızlandıran unsurlar olmuştur. Bu ülkelerde sıkı para ve maliye politikaları başarılı bir istikrar programı durumunda bile resesyona yol açarak gelir dağılımı üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Fiyatların liberalleşmesi bu ülkelerde yüksek enflasyona yol açarak düşük gelir grupları üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Bu grupta yer alan kimselerin çoğu da daha çok merkezi bütçeli kuruluşlarda çalışanlar, çiftçiler, tekstil, makine imalatı ve savunma sanayi çalışanlarıdır. Diğer taraftan, varlıklı gruplar ise çeşitli şekillerde enflasyondan korunmanın yollarını bulmuşlardır. Dolayısıyla geçiş sürecinde yaşanan yüksek enflasyon gelir dağılımı üzerinde ters yönlü bir etki meydana getirmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde tüm dünyada genel anlamda yoksulluk oranlarında bir azalma yaşanmasına rağmen geçiş ekonomilerinde yoksullaşma oranında üç kattan fazla artış olmuştur. Bu ülkelerde her 20 kişiden biri günde 1 Dolar'ın altında gelir elde eder duruma gelmiştir. Polonya gibi geçiş sürecinin nispeten başarılı ülkelerinde bile yoksulluk çok yüksek düzeyde olmuştur.⁷⁰

Aşağıda yer alan Tablo 2.6, 1998-2001 yılları arasında geçiş ekonomilerindeki bazı ülkeler için gelir dağılımını göstermektedir. Yukarıdaki tablodan da görüldüğü geçiş süreciyle beraber, hemen hemen tüm geçiş ülkelerinde gelir dağılımı bozulmuştur. Türk Cumhuriyetlerinin birçoğunda gelir eşitsizliği oldukça ileri seviyede, geçiş süreçlerini nispeten daha başarıyla sürdüren Doğu Avrupa ülkelerinde daha düşük seviyededir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, Doğu Avrupa ülkelerinde yabancı sermaye yatırımları nedeniyle ücretlerde meydana gelen artıştır. Geçiş süresince ortaya çıkan gelir eşitsizliğinin en önemli nedeni, hızla gerçekleştirilmeye çalışılan özelleştirmelerin, nüfusun bir kesiminin zenginleşmesine yol açarken, bir kesimin de işsiz kalmasına neden olmasıdır.

⁷⁰ Svejnar, a.g.m., ss.22-24.

Tablo 2.6 Geçiş ekonomilerinde gelir dağılımı (Yıldız, a.g.m., s.552.)

ÜLKELER	Yıl	Gini	En Düşük %10	I. %20	II. % 20	III. %20	IV. %20	V. %20	En Yüksek %10
Azerbaycan	2001	36,5	3,1	7,4	11,5	15,3	21,2	44,5	29,5
Kazakistan	2001	31,2	3,4	8,2	12,5	16,8	22,9	39,6	24,2
Kırgızistan	2001	29,0	3,9	9,1	13,2	16,9	22,5	38,5	23,3
Türkmenistan	1998	40,8	2,6	6,1	10,2	14,7	21,5	47,5	31,7
Özbekistan	2000	26,8	3,6	9,2	14,1	17,9	22,6	36,3	22,0
Rusya Fed.	2000	45,6	1,8	4,9	9,5	14,1	20,3	51,3	36,0
Ukrayna	1999	29,0	3,7	8,8	13,3	17,4	22,7	37,8	23,2
Bulgaristan	2001	31,9	2,4	6,7	13,1	17,9	23,4	38,9	23,7
Çek Cumhuriyeti	1998	25,4	4,3	10,3	14,5	17,7	21,7	35,9	22,4
Macaristan	1998	24,4	4,1	10,0	14,7	18,3	22,7	34,4	20,5
Polonya	1998	31,6	3,2	7,8	12,8	17,1	2,6	39,7	24,7
Romanya	2000	30,3	3,3	8,2	13,1	17,4	22,9	38,4	23,6
Slovenya	1998	28,4	3,9	9,1	13,4	17,3	22,5	37,7	23,0
Estonya	1998	37,6	3,0	7,0	11,0	15,3	21,6	45,1	29,8
Çin Halk Cumh.	1998	40,3	2,4	5,9	10,2	15,1	22,2	46,6	30,4

2.3.7. Döviz Kurları ve Cari Hesap

Birçok geçiş ekonomisi ihracat teşviki aracılığıyla paralarının değerlerini devalue etmişler ve makroekonomik dengelemenin bir parçası olarak sabit bir döviz kuru uygulamaya koymuşlardır. Ayrıca dış ticaretlerini de eski CMEA düzeninden büyük ölçüde piyasa ekonomisine kaydırmışlardır. Fakat, iç enflasyon 1990'larda dünya enflasyonunu geçtiğinde, sabit döviz kurları genelde olduğundan fazla gösterilmiştir, bu da önemli ölçüde cari hesap açığına yol açmıştır. Çoğu ülke buna önlem olarak paralarını devalüe etmişlerdir ve daha esnek döviz kuru uygulamaları benimsemişlerdir. Bulgaristan, Estonya ve Litvanya ise uzun süreli ekonomik istikrar için döviz kurunu para kurulları vasıtasıyla sabitlemişlerdir.

2.3.8. İstihdam düzenlemesi ve İşsizlik

Tüm geçiş ekonomilerinde devletin sahip olduğu şirketler hızlı bir şekilde 1990'ların başında istihdamı ve/veya gerçek maaşları düşürmüştür. Orta Avrupa'da, sanayi istihdamındaki en büyük düşüş Macaristan'da gerçekleşmiştir (yüzde 20'nin üzerinde), sonra Slovakya (yüzde 13'ün üzerinde), Polonya (yüzde 10 üzerinde) ve

Çek Cumhuriyeti (yüzde 9). Sanayi maaşlarındaki aşağı doğru düzenleme tersine ilerleme göstermiş ve Çek Cumhuriyetinde yüzde 24, Slovakya'da yüzde 21 ve Polonya'da yüzde 1 olmuştur. Macaristan'da sanayideki reel ücretler yüzde 17'lik artış göstermiştir. Rusya'da ve BDT'nin geri kalanında, bu düzenleme ücret ve istihdamın birlikte düzenlenmesine yol açmıştır.⁷¹

İşsizlik geçiş döneminden önce bilinmemekte idi. Çek Cumhuriyeti hariç olmak üzere Orta ve Doğu Avrupa'da hızla ortaya çıkmıştır. Geçiş döneminin başlangıcından iki yıl sonra, işsizlik oranı Orta ve Doğu Avrupa ekonomilerinin çoğunda çift haneli rakamlara ulaşmıştır. 1993 yılında, örneğin, işsizlik oranı Bulgaristan ve Polonya'da yüzde 16, Macaristan ve Slovakya'da yüzde 12, Romanya'da yüzde 10, Slovenya'da yüzde 9, Çek Cumhuriyeti'nde ise yüzde 3.5 idi. Şirketlerin çalışanları işten çıkarması yüksek işsizlik oranlarına neden olmuştur. İşsiz kalan çalışanların çok azı yeni iş bulabilmişlerdir. Çek işgücü piyasası geçiş dönemi işgücü piyasası için ideal bir model idi, çünkü işsizlik bu ülkede eski ve yeni işler arasında bir geçişi temsil etmekteydi. Bağımsız Devletler Topluluğu'nda ve Baltık ülkelerinde şirketler çalışanlarını işten çıkarmada daha yavaş kaldığından ve işçilerini işte tutmak için düşük ücretlere başvurduklarından işsizlik daha yavaş bir şekilde artış göstermiştir.

Zamanla, işsizlik gidişatı büyük ölçüde farklılık gösterdi. Çek Cumhuriyeti 1990'ların ikinci yarısında gerilemeye giren tek orta Avrupa ülkesi olmuştur. 1990'ların sonlarına doğru hızlı gelişen Polonya, Macaristan, Slovenya ekonomileri ve daha az ölçüde Slovakya işsizlik oranlarını düşürmüştür. Bunun tersine, BDT ülkeleri ve Baltık ülkeleri geçiş dönemi ilerledikçe işsizlik konusunda yavaş bir yükselme yaşamıştır. 1999-2000 yıllarında, işsizlik oranı Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya ve Slovenya'da artmış, Macaristan, Romanya ve Rusya gibi ülkelerde ise istikrara kavuşmuştur.

2.3.9. Reformlar

Geçiş ekonomilerinin büyüme performanslarını değerlendirme konusunda önemli bir faktör, geçiş süreci içerisinde uygulanan reformların başarısıdır. Reformlar özünde piyasa ekonomisine dönüşüm çerçevesinde, ekonominin

⁷¹ Svejnar, a.g.m., s.22.

liberalleştirilmesi ile ilgilidir. Bu nedenle konuya ilişkin olarak en yaygın kullanılan ölçüt liberalizasyon indeksleridir.

MDAÜ'nin ekonomik reform ve büyüme oranlarının BDT ülkelerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Geçiş ülkeleri piyasa ekonomisine geçiş sürecine, piyasa ekonomisinin temel koşulu olan fiyatlarda serbestleştirme ile başlamışlardır ve bu durum ilk yıllarda çok değişken fiyat hareketlerine yol açmıştır. Geçiş ülkeleri içerisinde en yüksek liberalizasyon Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Estonya 'da gerçekleşmiştir. Bu ülkeleri Polonya, Slovakya ve Slovenya izlemiştir.

Tablo 2.7. Geçiş ekonomilerinde liberalizasyon indeksi'nin gelişimi. (Balcılar, a.g.m., ss.109-110)

Geçiş Ülkeleri	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Arnavutluk	0,00	0,00	0,24	0,66	0,70	0,70	0,74	0,74	0,78
Azerbaycan	0,04	0,04	0,04	0,25	0,31	0,35	0,44	0,55	0,62
B. Rusya	0,04	0,04	0,10	0,20	0,33	0,36	0,48	0,48	0,51
Bulgaristan	0,13	0,19	0,62	0,66	0,66	0,64	0,58	0,85	0,79
Çek Cumh.	0,00	0,16	0,79	0,86	0,90	0,90	0,93	0,93	0,93
Ermenistan	0,04	0,04	0,13	0,39	0,42	0,42	0,49	0,72	0,72
Estonya	0,07	0,20	0,32	0,64	0,81	0,89	0,93	0,93	0,93
Gürcistan	0,04	0,04	0,22	0,32	0,35	0,39	0,49	0,69	0,72
Hırvatistan	0,41	0,62	0,62	0,72	0,79	0,82	0,85	0,85	0,85
Kazakistan	0,04	0,04	0,14	0,35	0,35	0,39	0,61	0,72	0,75
Kırgızistan	0,04	0,04	0,04	0,33	0,60	0,76	0,82	0,86	0,86
Letonya	0,04	0,13	0,29	0,51	0,67	0,81	0,81	0,85	0,89
Litvanya	0,04	0,13	0,33	0,55	0,78	0,89	0,89	0,89	0,89
Macaristan	0,34	0,57	0,74	0,78	0,82	0,86	0,90	0,90	0,93
Makedonya	0,41	0,62	0,65	0,68	0,78	0,78	0,78	0,82	0,82
Moldovya	0,04	0,04	0,10	0,38	0,51	0,55	0,68	0,75	0,75
Özbekistan	0,04	0,04	0,04	0,26	0,30	0,43	0,58	0,57	0,57
Polonya	0,24	0,68	0,72	0,82	0,82	0,86	0,89	0,89	0,89
Romanya	0,00	0,22	0,36	0,45	0,58	0,68	0,71	0,72	0,75
Rusya	0,04	0,04	0,10	0,49	0,59	0,66	0,77	0,80	0,83
Slovakya	0,00	0,16	0,79	0,86	0,83	0,83	0,86	0,86	0,86
Slovenya	0,41	0,62	0,71	0,78	0,82	0,82	0,85	0,87	0,89
Tacikistan	0,04	0,04	0,11	0,02	0,26	0,03	0,39	0,42	0,45
Türkmenistan	0,04	0,04	0,04	0,13	0,16	0,22	0,22	0,32	0,36
Ukrayna	0,04	0,04	0,10	0,23	0,13	0,26	0,51	0,59	0,65

Tablo 2.7.'de geçiş ekonomilerinde liberalizasyon indeksi verileri yer almaktadır. Reformlar açısından en iyi durumda olan ülkeler Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Polonya'dır. Genel olarak MDAÜ ve Baltıklar reform hızı açısından, ESB Ülkelerine kıyasla çok daha ileridedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MATERYAL

3.1. MATERYAL

Çalışma konusu literatürde yeni ve güncel bir konu olduğundan, araştırma ağırlıklı olarak internet üzerinden yürütülmüştür. Kırgızistan Manas Üniversitesi'nin 2002 tarihli "Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri uluslararası Sempozyumu"na ilişkin yayını, konuya ilişkin en geniş kapsamlı yayın olduğundan, ana kaynak olarak kullanılmıştır. Yurt içinde konuyla ilgili çalışmalar ve yayınlar incelenmiş ve tedarik edilmiş, geçiş ekonomilerine ilişkin çalışmalar yürüten akademisyenlere ulaşılmış ve kaynaklar tedarik edilmiştir. Özellikle IMF ve EBRD gibi uluslararası kuruluşlar ve bilgi bankaları ile Ticaret Müşavirlikleri'ne ait raporlar incelenmiş, konuyla ilgili kurum çalışmaları internet yoluyla tedarik edilmiştir. Gerekli güncel veriler yine bu kuruluşların rapor ve çalışmaları incelenerek sağlanmıştır. EBRD'ye ait ülke incelemeleri, örnek ülke incelemeleri için ağırlıklı kaynak olarak kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DEĞERLENDİRME

4.1. ÇEK CUMHURİYETİ

Çek Cumhuriyeti için merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşüm hareketi, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan'a göre daha geç başlamıştır. 1991 yılında Çekoslovakya ile başlayan geçiş süreci, 1 Ocak 1993 tarihinde Çekoslovakya'nın Çek ve Slovak Cumhuriyeti olmak üzere ikiye ayrılması sonucu, Orta Avrupa içerisinde bağımsız cumhuriyet olarak yerini alan Çek Cumhuriyeti ile devam etmiştir.

Çek Cumhuriyeti'nde geçiş sürecinde uygulanan makroekonomik reformlarının temel hatları aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.⁷²

- Kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş,
- Fiyatların serbest bırakılması,
- Sıkı mali politikalar ve Çek para birimi Kron'un tedrici konvertibilitesi,
- Dış ticaretin liberalizasyonu,
- Eski hak sahiplerine geri verme ve küçük ve büyük ölçekli özelleştirme yolu ile özel mülkiyet ve özel girişim prensibinin restorasyonu,
- Pazarın yabancı sermayeye açılması,
- Yeni vergi sisteminin yürürlüğe konması,
- İflas prosedürünün yürürlüğe konması.

1991 yılında başlayan geçiş süreci içerisinde, ekonomik dönüşüme ilişkin en önemli konuyu, merkezi planlama döneminde mülkiyetin neredeyse tamamının devlete ait olması nedeniyle, kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş teşkil etmiştir.

⁷²T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2007). Çek Cumhuriyeti'nin genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri, ss. 6-7 <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=cek> . (20.05.2007)

Komünist idare altındaki Çekoslovakya’da uygulanan fiyat sübvansiyonu sistemi, yerel fiyatların rekabet gücünü değerlendirmeyi ve buna yönelik üretim kararları almayı imkansız hale getirmişti. Fiyat sübvansiyonunu yürürlükten kaldırma süreci sonunda fiyatlama sistemi 1 Ocak 1991’de tamamen liberalize edilmiştir.

Çekoslovak Kronu’nun 1991 yılında sadece iş amaçlarıyla sınırlı olmak üzere konvertibilitesi sağlanmıştır. Çekoslovakya’nın ikiye ayrılmasından sonra Çek Kronu 8 Şubat 1993’te piyasaya çıkarılmış ve 1995’teki yabancı döviz kanunu ile Çek Kronunun tam konvertibilitesi sağlanmıştır.

Dış ticaretin liberalizasyonuna ilişkin olarak, merkezi planlama döneminde her ürünün tespit edilmiş bir firma kanalıyla ithal veya ihraç edilebilmesi ve bütün imalatçıların veya şirketlerin eşya bazında uzmanlaşmış bir dış ticaret şirketi kanalıyla işlem yapma zorunlulukları kaldırılmıştır.

Özelleştirme uygulamaları; eski hak sahiplerine iade, küçük ölçekli özelleştirme ve büyük ölçekli özelleştirme şeklinde yürütülmüştür. Küçük ölçekli özelleştirme kapsamında; kamu mülkiyetindeki dükkanlar, restoranlar ve oteller gerçek şahıslara veya tamamıyla gerçek şahısların oluşturduğu şirketlere satılmış veya kiralanmıştır. Diğer büyük işletmeler ve kurumlar, büyük ölçekli özelleştirme kapsamında kamu ihalesi, kamu artırımı, doğrudan satış, bedelsiz transfer ve kupon yöntemleri ile özelleştirilmiştir. Ancak bazı önemli işletmelerde kamu mülkiyeti sürmektedir.

Çek Cumhuriyeti 2004 yılında AB’ye üye olan 10 ülke içinde en fazla yabancı sermaye alan ve sahip olduğu potansiyel itibariyle gelişme şansı en yüksek olan ülkedir. Makroekonomik istikrarın yanısıra, ülkenin dış ticaret yapısındaki köklü değişiklik ve AB coğrafyasındaki konumu, vasıflı işgücü ve uygun yatırım ortamı nedeniyle artmakta olan doğrudan yabancı sermaye girişi büyüme için gerekli şartları sağlamış durumdadır.

Ek.5’de yer alan tablo, Avrupa Birliği’ne katılan geçiş ekonomilerine ilişkin geçiş göstergelerini vermektedir. Gösterge değeri 1, ilerleme kaydedilmediğini; 4 üzeri değerler ise gelişmiş ekonomi düzeyini belirtmektedir. Bu analize göre Çek Cumhuriyeti, özelleştirme, ticaret ve döviz liberalleştirilmesi kategorilerinde gelişmiş ekonomi düzeyini yakalamıştır. Geçiş göstergeleri değerlendirmesine göre Macaristan’dan sonra en başarılı ülke konumundadır.

Geçiş süreci açısından büyük başarı kaydeden Çek Cumhuriyeti'nde İleriye yönelik olarak bazı önemli sorunlara halen dikkat edilmesi gerekmektedir.⁷³

- İş ortamında, özellikle genel hukuki yaptırımlar; lisansların ve izinlerin alınması, iflas kanununa ilişkin düzenlemeler hususlarında gelişme kaydedilmesi gerekmektedir. Ayrıca devlet sözleşmelerinin ihale edilmesi ve özelleştirme süreci açısından şeffaflık ve yolsuzlukla mücadele edilen bir ortam sağlanmalıdır.
- Mali açığı Maastricht kriterlerinin şart koştuğu seviyenin altına indirmek için emeklilik sistemindeki eksikliklere, sağlık hizmetleri sistemindeki ve sosyal güvenlik ağındaki yetersizliklere yönelik mali reformlar yapılmalıdır. Özel tasarruflar, mortgage ödenekleri, sağlık, eğitim, iskan, sosyal güvenlik ve refah hususlarındaki kamu harcamaları OECD ülkeleri arasında en yüksek değerler arasında yer almaktadır.
- Tarımsal işletmelere ve kırsal alanlara daha fazla dikkat edilmesi, tarım sektöründe üreticilerin etkinliklerini ve standartlarını geliştirmeleri gerekmektedir. Bazı büyük şirketlerin halen zayıf kurumsal yönetim yapıları bulunmaktadır ve bu sektöre yönelik finans sınırlı durumdadır.
- Alternatif istihdam imkanlarının oluşturulması ve bölgesel KOBİ'lere kullanabilecekleri finansal araçlar ve faaliyet gösterdikleri ortamın geliştirilmesi hususunda daha fazla ilgi gösterilmesi gerekmektedir.
- Enerji verimliliği önceliğini korumaktadır. Ülke Kyoto Protokolü'nü kabul etmiştir ve AB Salım Ticareti Sistemi'nin (ETS) bir parçasıdır. Ancak, enerji yoğunluğu uluslararası standartlara göre halen yüksektir.
- Ulaşım altyapısının daha fazla geliştirilmeye ihtiyacı vardır. Demiryollarının yeniden yapılandırılması devam etmektedir fakat bu konuda sınırlı özel sektör katılımı gerçekleşmektedir.

4.1.1. Çek Cumhuriyeti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Çek Cumhuriyeti, AB ülkeleri içerisinde son yıllardaki en başarılı büyüme performansını gösteren ülkelerdendir. Tablo 4.1'de görüldüğü üzere Çek

⁷³ European Bank for Reconstruction and Development.(2005 a) Strategy for Czech Republic, s.3.

<http://www.ebrd.com/about/strategy/country/czechrep/strategy.pdf> (17.05.2007).

Cumhuriyeti GSYİH'sı, AB'ye tam üye olduktan sonra 2004 yılında yüzde 4,2 ve 2005 yılında yüzde 6,1'lik yüksek bir büyüme performansı göstermiş, bu oran 2006 yılında yine yüzde 6,1 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında sağlanan yüzde 6,1'lik büyüme, bir önceki yıla göre yüzde 10,5 oranında büyüyen sanayi sektörü sayesinde gerçekleşmiştir. Cari fiyatlarla hesaplandığında Çek Cumhuriyeti'nin 2005 yılında 2,978 milyar Çek Kronu olan GSYİH'sı 2006 yılı sonu itibariyle başarılı bir performans göstererek, 3,239 milyar Çek Kronu olmuştur. Kişi başına düşen milli gelir rakamı ise uzun yıllardır gösterdiği artış trendini devam ettirmiş, 2001 yılındaki 6,059 Dolar seviyesinden her yıl yükselerek 2005 yılında 12,151 Dolar ve 2006 yılında 13,804 seviyesine ulaşmıştır.

Çek Cumhuriyeti ekonomisinde diğer bir dinamik gelişme de, istihdam düzeyinde görülmüştür. 2001 yılından 2003 yılına kadar düşüş seyri izleyen istihdam düzeyi, bu yıllar arasında sırasıyla yüzde -0,1, -0,9 ve -1,3 oranlarında azalırken, 2004 yılından itibaren artışa geçmiş, 2004 yılında yüzde 0,2 ve 2005 yılında yüzde 1,2 oranında artış göstermiştir. 2006 yılında azalan işsizlikle birlikte, devam eden istihdam artışı, emek piyasasının en önemli gelişmesi olmuş, ücret artışı da hızlanmıştır. İşsizlik oranında ise 2003 yılı itibariyle başlayan artış trendinin 2005 yılında düşmeye başladığı, 2004 yılında yüzde 8,4 olan işsizlik oranının 2005 yılında yüzde 7,9'a 2006 yılında ise yüzde 6,7'ye gerilediği görülmektedir.

Enflasyon TÜFE bazında değerlendirildiğinde, düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. AB üyeliğini müteakip 2004 yılında yüzde 2,8 iken 2005 yılında yüzde 2,2'ye ve 2006 yılında ise yüzde 1,8 oranına düşmüştür.

Reel ekonomideki pozitif gelişmeler, gelir ve finansman alanlarında ters etkilere sebep olmuştur. Ödemeler dengesi finansman hesabında yaşanan pozitif gelişmeler, ticaret dengesindeki pozitif gelişmeye rağmen, cari işlemler açığını dengelemeye yetmemiştir.

2006 yılında Çek ekonomisinin yüksek oranda dengeli bir görüntü sergilediği ifade edilebilirse de, kaynak kullanımında ve imalat sanayi üretiminde görülen pozitif gelişmelerin yanında, gelir ve yatırım akımlarında görülen negatif gelişmeler güçlenerek devam etmiş ve cari işlemler dengesi açığı daha da büyümüştür.

Tablo 4.1. Çek Cumhuriyeti'nin temel ekonomik göstergeleri
(EBRD Transition Report Update 2007)

ÇEK CUMHURİYETİ	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 *
Üretim ve Giderler (Yüzelik Değişim)								
GSYİH	1,2	3,9	2,5	1,9	3,6	4,2	6,1	6,1
Özel Tüketim	2,2	2,9	2,3	2,2	6,0	2,5	2,8	4,0
Kamu Tüketimi	2,3	-1,0	3,6	6,7	7,1	-3,2	0,7	-
Gayrisafi Sabit Sermaye Teşekkülü	-3,5	4,9	6,6	5,1	0,4	4,7	3,6	6,6
Mal ve Hizmet İhracatı	5,5	16,5	11,2	2,1	7,2	21,1	10,6	-
Mal ve Hizmet İthalatı	5,0	16,3	12,8	5,0	8,0	18,2	4,9	-
Sanayi Üretimi	-0,4	5,1	6,7	1,9	5,5	9,6	6,7	10,5
Tarım Üretimi	2,3	-4,5	-1,6	2,5	-5,5	0,0	8,0	-
İstihdam (Yüzelik Değişim)								
İşgücü (yıllık ortalama)	0,4	0,2	0,0	1,0	0,4	0,3	0,8	-
İstihdam (yıllık ortalama)	-2,1	-0,7	-0,1	-0,9	-1,3	0,2	1,2	-
(Yüzde)								
İşsizlik (yıl sonu)	8,7	8,8	8,0	7,5	8,3	8,4	7,9	6,7
Fiyatlar ve Ücretler (Yüzelik Değişim)								
Tüketici Fiyatları (yıllık ortalama)	2,1	4,0	4,7	1,8	0,2	2,8	1,8	2,5
Tüketici Fiyatları (yıl sonu)	2,6	4,1	4,2	0,6	1,1	2,8	2,2	1,8
Üretici Fiyatları (yıllık ortalama)	1,0	4,9	2,9	-0,5	-0,3	5,7	3,0	-
Üretici Fiyatları (yıl sonu)	3,4	5,0	0,8	-0,7	0,9	7,7	-0,3	-
Ort. Bütüt Aylık Kazanç (yıllık ort.)	8,2	7,0	8,7	7,3	6,6	6,6	5,4	6,6
Kamu Sektörü (GSYİH yüzdesi)								
Genel Kamu Dengesi	-3,4	-4,5	-5,8	-6,8	-6,6	-2,9	-3,6	-3,5
Genel Kamu Gelirleri	39,0	40,4	45,2	47,3	47,7	44,6	4,1	-
Genel Kamu Borcu	13,5	18,5	25,9	28,5	30,1	30,7	30,4	30,6
(Yüzelik Değişim)								
Para Arzı (M2, yıl sonu)	8,1	6,8	13,0	3,5	6,9	4,4	8,0	8,6
Yurtiçi Krediler (yıl sonu)	-2,0	1,0	-5,3	-7,1	21,9	0,1	1,7	-
(GSYİH yüzdesi)								
Para Arzı (M2 yıl sonu)	67,8	68,8	67,9	67,0	68,5	66,3	66,9	66,8
Faiz ve Döviz Kuru (Yıllık Yüzde, Yıl Sonu)								
Refinans Oranı	5,3	5,3	4,8	2,8	2,0	2,5	2,0	2,3
Bankalararası Faiz Kuru	5,6	5,4	4,7	2,6	2,1	2,6	2,2	-
Mevduat Faizi Ağ. Ort.	4,5	3,4	2,6	1,7	1,3	1,4	1,2	-
Kredi Faizi Ağ. Ort.	8,7	7,2	8,7	8,8	8,2	8,0	7,2	-
(Dolar'ın Çek Kronu Değeri)								
Döviz Kuru (yıl sonu)	35,7	38,8	36,3	30,1	25,7	22,4	24,6	22,7
Döviz Kuru (yıllık ortalama)	34,6	38,6	38,0	32,7	28,2	25,7	23,9	23,1
Dış Sektör (Milyon Dolar)								
Cari İşlemler	-1.462	-2.718	-3.273	-4.166	-5.690	-6.511	-2.575	-5.916
Dış Ticaret Dengesi	-1.903	-3.131	-3.068	-2.179	-2.473	-1.029	1.685	1.700
İhraç Malları	26.265	29.052	33.378	38.319	48.568	67.027	78.307	91.500
İthal Malları	28.167	32.183	36.446	40.497	51.041	68.056	76.622	89.800
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6.234	4.943	5.476	8.276	1.895	3.960	10.135	4.616
Bütüt rezervler, altın hariç	12.825	13.139	14.341	23.556	26.771	28.259	29.330	29.730
Dış Borç Stoku	22.861	21.608	22.374	26.983	34.893	45.241	45.791	48.279
(Aylık Mal ve Hizmet İthalatı)								
Bütüt rezervler, altın hariç	4,5	4,2	4,1	6,0	5,5	4,4	4,1	3,7
(Mal ve Hizmet İhracat Yüzdesi)								
Borç Servisi	12,7	12,3	8,3	6,8	7,6	5,8	7,5	6,6
Özet Hesaplar								
Nüfus (yıl sonu, milyon)	10,3	10,3	10,2	10,2	10,2	10,2	10,3	-
GSYİH (milyar Çek Kronu)	2.041	2.150	2.352	2.464	2.577	2.781	2.978	3.239
Kişi Başına Gelir (US Dolar)	5.722	5.422	6.059	7.378	8.947	10.588	12.151	13.804
GSYİH Sanayi Payı (%)	35,5	36,0	37,5	37,5	38,2	40,2	40,4	-
GSYİH Tarım Payı (%)	3,9	3,9	3,7	3,8	3,4	3,3	3,4	-
Cari İşlemler/GSYİH (%)	-2,5	-4,9	-5,3	-5,5	-6,2	-6,0	-2,1	-4,2
Dış Borç Rezervi (US Dolar, milyon)	10.036	8.469	8.033	3.428	8.122	16.981	16.461	18.549
Dış Borç / GSYİH (%)	38,7	38,8	36,2	35,8	38,2	41,8	36,8	34,4
Dış Borç/İhracat (%)	68,6	60,2	55,3	59,5	61,9	59,0	51,4	48,5

* Tahmini

İthalat artışının üstünde gerçekleşmiş olmasına rağmen, ihracat artış oranının yavaşlaması, gayri safi sabit sermaye oluşumu konusundaki harcamaların hızlanması, GSYİH büyümesinin yapısı üzerinde, özellikle talep yönüyle önemli ölçüde değişmelere yol açmıştır.

Para stoku, 2006 yılı itibariyle en yüksek düzeyine ulaşmıştır. M2 yılsonu itibariyle yüzde 8,6 artarak GSYİH'nın yüzde 66,8'ine ulaşmıştır. Parasal genişleme nominal GSYİH artışının üzerinde gerçekleşmiştir. Para arzındaki büyüme büyük ölçüde genişleyen kredi hacminden kaynaklanmıştır.

2006 yılında sanayi üretimi yüzde 10,5 oranında oldukça dinamik bir büyüme göstermiştir. Bu seviyesi ile 2004 yılından sonra yaşanan en yüksek büyüme oranı elde edilmiştir. Bu gelişmenin yanısıra, 2006 yılında diğer sanayi göstergeleri de büyümesini sürdürmüştür. İstihdam, ücretler ve beraberinde emek verimliliği de artmaya devam etmiştir.

Ticaret dengesi 2005 yılından sonra ikinci kez 2006 yılında da fazla bakiye vermiştir. Ekonomiye arz yönüyle bakıldığında, sanayi büyüme sürecini devam ettirmiştir. Yüksek ekonomik büyüme, emek piyasasındaki olumlu gelişmelerle birlikte yaşanırken, bu gelişmeler hane halkı gelirlerini de artırmış, böylece hane halkı tüketim harcamaları ve yaşam standardı da yükselmiş ve ekonomik yaşam üzerinde nispi bir fiyat baskısı hissedilmiştir.

Çek Ekonomisindeki yüksek oranlı büyüme aşağıdaki faktörlerden kaynaklanmıştır:⁷⁴

- Elektrik mühendisliği ve ulaşım araçlarına karşı yaşanan yoğun dış talep,
- Elektrik mühendisliği ve ulaşım araçlarına yapılan yeni yatırımlar sonucu bu faaliyet kollarındaki işletmelerde elde edilen yeni üretim,
- Özellikle enerji sektörü ile ilgili, makine ve teçhizat üretiminde yaşanan üretim artışı,
- Enerji talebinin dengeli bir biçimde karşılanabilmiş olması

Doğrudan yatırımlar Çek Cumhuriyeti için hayati öneme haizdir. Doğrudan yabancı yatırımlar sadece cari işlemler açığının dengelenmesi açısından değil, ekonomik büyümenin de temel taşlarından birisidir. Aşağıda Tablo 4.2.'de Çek Cumhuriyeti'nde yer alan doğrudan yatırımlar yer almaktadır. 2002 yılında 8 milyar

⁷⁴ T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.r., s.46.

doları aşan yabancı doğrudan yatırım girişi, dünyadaki gelişmelere paralel olarak daha sonraki yıllarda azalmış, ancak 2005 yılında 11 milyar doları aşarak tarihi bir rekor kırmıştır. Bununla birlikte 2006 yılında doğrudan yatırım girişlerinin yeniden hız kestiği anlaşılmaktadır.

Tablo 4.2. Çek Cumhuriyeti'nde doğrudan yatırımlar (T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (Milyon Dolar)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2005
Toplam	8.282	1.814	3.941	11.630	4.666
Dışarı Çıkan Çek Sermayesi	-211	-208	-1.038	27	-1.354
Yabancı Yatırım Girişi	8.493	2.022	4.979	11.603	6.021
Hisse devri, yeni giriş, karlardan yapılan yatırım	8.257	2.031	4.730	10.895	5.266
Diğerleri	236	-9	249	708	755

4.1.2. Çek Cumhuriyeti'nin Dış Ticareti

Dış ticaret ilişkileri, Çek Cumhuriyetinin dışa açık ve üretim yönelimli yapısı açısından hayati derecede önemlidir. Üretilen malların ihraç edilmesinin ve ekonominin ithalata bağımlılığının önemi, ihracat ve ithalatın GSYİH içindeki payları göz önüne alındığında, kolayca anlaşılmaktadır. 2006 yılında mal ihracatının GSYİH içindeki payı yüzde 66,9, mal ithalatının payı ise yüzde 65,5'tir. Geçen yıla göre ihracatın payı 4 puan, ithalatın payı ise 3,9 puan artmıştır.⁷⁵

Tablo 4.3. Çek Cumhuriyeti'nin dış ticaret gelişmeleri (T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (Milyon Dolar)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006
İhracat	38.504	48.709	67.194	77.985	95.115
İthalat	40.735	51.239	68.245	76.340	93.198
Denge	-2.231	-2.530	-1.051	1.645	1.916
Toplam	79.239	99.948	135.439	154.324	188.313

2006 yılı sonuçları birçok farklı olumlu faktörden etkilenmiştir:⁷⁶

- Özellikle imalat sanayinin gösterdiği performans sayesinde, sınıai üretim artışı,
- Dış şartlardaki olumlu gelişmeler, özellikle AB ekonomik koşullarının İyileşmesi,
- Önceki yıldan itibaren ihracat yönelimli yabancı yatırım girişi,
- Negatif ticaret dengesine sahip olunan bir çok ülke ile gerçekleştirilen ticarete pozitif gelişmelerin elde edilmesi.

⁷⁵ T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.r., s 67.

⁷⁶ T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.r., s 68.

Ticari gelişmeleri negatif yönde etkileyen faktörler ise aşağıdaki gibidir.

- Rusya ve Çin Halk Cumhuriyetine karşı var olan ticaret açığının daha da büyümesi,
- Dış ticaret fiyatlarındaki değişimler sonucu kötüleşen ticaret hadleri.

Tablo 4.4. Çek Cumhuriyeti ithalatının ülkelere göre dağılımı (T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (Milyon Dolar)

Ülkeler	2002	2003	2004	2005	2006
Almanya	13.221	16.687	21.605	22.986	26.495
ÇHC	1.896	2.681	3.547	3.912	5.696
Rusya Fd.	1.844	2.339	2.771	4.360	5.594
Polonya	1.640	2.130	3.246	3.791	5.265
Slovakya	2.137	2.656	3.667	4.164	4.992
Fransa	1.952	2.525	3.234	3.480	4.435
İtalya	2.197	2.725	3.627	3.653	4.357
Hollanda	962	1.122	1.910	3.030	3.729
Avusturya	1.769	2.197	2.731	3.046	3.476
Japonya	846	1.168	2.307	2.423	2.820
İngiltere	1.272	1.389	1.979	1.873	2.440
Macaristan	803	1.043	1.433	1.643	2.258
ABD	1.323	1.594	2.119	1.926	2.164
Belçika	918	1.046	1.339	1.508	1.861
İspanya	773	931	1.381	1.477	1.778
İsviçre	641	823	1.047	1.172	1.247
Tayvan	491	585	667	774	1.138
İsvaç	450	545	759	1.257	1.017
Azerbaycan	176	235	286	584	973
Danimarka	256	335	437	493	826

Bütün bölgelerden yapılan ithalat büyüme gerçekleşmiştir. İthalatta da en büyük pay yüzde 69 oranıyla gelişmiş pazar ekonomilerine aittir. İhracatta olduğu gibi ithalatta en yüksek artış da Avrupa dışı ülkelerde, ülke düzeyinde ise Çin Halk Cumhuriyeti kaynaklı ithalatta yaşanmıştır. 2006 yılı toplam dış ticaret hacminin yüzde 77'sinin gerçekleştirildiği AB ülkelerine karşı ticaret fazlası elde edilirken, diğer bölgelere karşı ticaret açığı yaşanmıştır.

Çek Cumhuriyetinin geleneksel olarak en önemli ticaret partneri ihracattaki e Almanya'dır. İkinci en önemli partneri ise Slovakya'dır.

Tablo 4.5. Çek Cumhuriyeti ihracatının ülkelere göre dağılımı (T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (Milyon Dolar)

ÜLKELER	2002	2003	2004	2005	2006
Almanya	14.014	18.021	24.282	26.264	30.199
Slovakya	2.975	3.884	5.692	6.727	8.018
Polonya	1.819	2.335	3.532	4.270	5.420
Fransa	1.793	2.304	3.105	3.839	5.254
Avusturya	2.134	3.043	4.036	4.374	4.863
İngiltere	2.225	2.620	3.155	3.607	4.534
İtalya	1.555	2.158	2.908	3.283	4.384
Hollanda	1.499	2.010	2.886	2.842	3.463
Macaristan	965	1.110	1.826	2.119	2.852
Belçika	908	1.091	1.731	2.063	2.718
İspanya	768	1.024	1.483	1.990	2.553
ABD	1.107	1.191	1.520	2.075	2.187
Rusya Federasyonu	517	584	948	1.401	1.894
İsveç	429	554	786	1.170	1.566
İsviçre	603	697	828	982	1.312
Romanya	286	346	555	831	1.160
Ukrayna	213	262	466	702	1.019
Danimarka	227	290	386	593	926
Finlandiya	144	205	273	433	551
Türkiye	275	329	537	522	545

İthalatta olduğu gibi, ihracat da bütün bölgelerde büyümüştür. İhracat içinde en büyük pay yüzde 88 oranıyla gelişmiş pazar ekonomilerindir. En yüksek büyüme Avrupa dışı ülkelerde, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Avrupa'daki geçiş ekonomilerinde yaşanmışsa da bu ülkelerin ihracat içindeki payı düşük düzeydedir.

Tablo 4.6. Çek Cumhuriyeti dış ticaretinin ülke gruplarına göre yapısı (T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (Milyon Dolar)

	İhracat		İthalat		Denge	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Yıllar	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Toplam	77.985	95.115	76.340	93.198	1.645	1.916
Kalkınmış Pazar Ekonomileri	56.385	68.160	51.247	60.362	5.138	7.798
OECD	69.336	84.188	61.225	73.366	8.111	10.822
AB (15)	51.493	62.305	44.075	52.091	7.419	10.214
Euro-Bölgesi (13)	46.124	55.764	40.452	48.288	5.672	7.476
EFTA	1.303	1.764	1.683	1.918	-380	-154
Kuzey Amerika	2.237	2.419	2.148	2.457	89	-38
Orta Amerika ve Karayipler	205	273	283	307	-77	-34
Güney Amerika	281	314	405	363	-124	-49
Kuzey Afrika	276	315	263	220	13	95
Diğer Afrika	283	386	229	292	54	94
Orta ve Yakın Doğu	1.196	1.195	770	1.215	427	-20
Bağımsız Devletler Topluluğu	2.446	3.318	5.952	7.685	-3.506	-4.367
Diğer Asya Ülkeleri	1.766	2.292	9.889	13.082	-8.123	-10.790

Dış ticaretteki olumlu gelişme özellikle güçlü ihracat ve dış ticaret fazlası artışına dayanmaktadır. Dış ticaret fazlası 2006 yılında 1.916 milyon dolara ulaşarak 2005 yılının 271 milyon dolar üzerinde gerçekleşmiştir. 2003-2005 döneminde ihracat ithalattan daha hızlı artarken, 2006 yılında ihracat ve ithalat aynı düzeyde artış göstermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı uzun dönemli olarak artışını sürdürmektedir.

Tablo 4.7. Çek Cumhuriyeti ihracatının sektörel dağılımı(T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007)

Yıllar	Milyon Dolar		Paylar	
	2005	2006	2005	2006
I. Tarım Ürünleri	4.382	4.787	5,6	5
1) Gıda Maddeleri	3.187	3.424	4,1	3,6
2) Ham Maddeler	1.195	1.363	1,5	1,4
II. Madencilik Ürünleri	3.663	4.653	4,7	4,9
1) Yakıt Maddeleri	2.394	2.772	3,1	2,9
2) Demirdışı Metaller	621	901	0,8	0,9
3) Diğer Madencilik ürünleri	649	980	0,8	1
III. Sanayi Ürünleri	69.813	85.533	89,5	89,9
1) Demir-çelik	3.680	4.368	4,7	4,6
2) Kimyasal Ürünler	4.966	5.736	6,4	6
3) Tekstil Sanayii Ürünleri	2.067	2.225	2,7	2,3
4) Hazır Giyim	1.322	1.211	1,7	1,3
5) Ham Maddesine göre sınıflanan sanayi ür.	10.611	12.308	13,6	12,9
6) Makine ve Ulaşım araçları	39.595	50.532	50,8	53,1
(a) Otomotiv sanayii ürünleri	13.168	16.368	16,9	17,2
(b) İletişim cihazları ve büro makineleri	8.627	12.280	11,1	12,9
(d) Diğer makine ve ulaşım araçları	17.800	21.884	22,8	23
7) Diğer Tüketim malları	7.572	9.153	9,7	9,6
IV. Diğer Mallar	126	141	0,2	0,1
TOPLAM	77.985	95.115	100	100

Tablo 4.7’de görüldüğü üzere, makine ve ulaşım araçları, ihracattaki en büyük kalemi oluşturmaktadır. Bu mal grubunun ihracatı yüzde 27,6 oranında artarak 50.532 milyon dolara ulaşmıştır. Yine bu mal grubunun toplam ihracattaki payı giderek artarak yüzde 53’e ulaşmıştır. Bu grup içinde en büyük ticaret fazlası karayolu ulaşım araçlarında yaşanırken bu mal grubunun yüzde 90’ı binek otomobili ve binek otomobili aksam ve parçalarından oluşmaktadır. İhracatta ikinci en büyük grubu yüzde 20,8’lik payı ile hammaddesine göre sınıflanan sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Bu grup, deri mamullerini, kauçuk mamullerini, ağaç ürünlerini,

kağıt ve kağıttan ürünleri, giyim dışı tekstil ürünlerini, çimento, cam, porselen ve seramik mamullerini, demir ve demir dışı metaller ile metal mamullerini içine almaktadır. Tarım ve madencilik ürünleri ihracatı düşük düzeyde artarken, sanayi ürünleri yüksek miktarda artış kaydetmiştir.

Tablo 4.8. Çek Cumhuriyeti ithalatının sektörel dağılımı (T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007)

Yıllar	Milyon Dolar		Paylar	
	2005	2006	2005	2006
I. Tarım Ürünleri	5.306	6.083	7	6,5
1) Gıda Maddeleri	4.101	4.743	5,4	5,1
2) Ham Maddeler	1.204	1.340	1,6	1,4
II. Madencilik Ürünleri	9.719	12.942	12,7	13,9
1) Yakıt Maddeleri	6.978	8.929	9,1	9,6
2) Demirdışı Metaller	1.849	2.870	2,4	3,1
3) Diğer Madencilik ürünleri	892	1.143	1,2	1,2
III. Sanayi Ürünleri	61.215	74.093	80,2	79,5
1) Demik-çelik	4.024	4.998	5,3	5,4
2) Kimyasal Ürünler	8.413	9.706	11	10,4
3) Tekstil Sanayii Ürünleri	2.041	2.246	2,7	2,4
4) Hazır Giyim	1.386	1.351	1,8	1,4
5) Ham Md. göre sınıflanan sanayi ürünleri	7.716	8.843	10,1	9,5
6) Makine ve Ulaşım araçları	30.720	38.411	40,2	41,2
(a) Otomotiv sanayii ürünleri	7.154	8.885	9,4	9,5
(b) İletişim cihazları ve büro makineleri	8.258	11.991	10,8	12,9
(d) Diğer makine ve ulaşım araçları	15.308	17.535	20,1	18,8
7) Diğer Tüketim malları	6.914	8.538	9,1	9,2
IV. Diğer Mallar	100	80	0,1	0,1
TOPLAM	76.340	93.198	100	100

İthalat içindeki en büyük pay sanayi ürünlerindedir. Mineral yağlar ve yakıt ithalatında yaşanan artış ticaret dengesini negatif yönde etkilemiştir. Kimyasal ürün ve gıda maddeleri ithalatı da ticaret dengesini olumsuz yönde etkileyerek açığa sebep olmuştur.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığının endikatif hesaplarına göre ithalatın yüzde 50'si ihracat amaçlı olarak üretimde, yüzde 29,1'i yatırımlarda, yüzde 20,9'u ise bireysel tüketimde kullanılmaktadır.⁷⁷

⁷⁷ T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.r., s. 71.

4.1.3. Çek Cumhuriyeti'nin Uluslararası Kuruluşlarla İlişkileri

Bu bölüm EBRD'ye ait 2005 yılı "Strategy for Czech Republic" raporu doğrultusunda düzenlenmiş ve aşağıdaki alt başlıklarda işlenmiştir.⁷⁸

4.1.3.1. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Birliği 2004–2006 döneminde yapısal ve uyum fonlarına toplamda 2.327 milyon Euro ayırmıştır. Uyum fonları 836 milyon Euro'ya ulaşacak ve ulaşım ve çevresel altyapı projelerini finanse edecektir. Yapısal fonlar 1.491 milyon Euro'ya ulaşacak ve aşağıdaki öncelikli alanlara fon sağlamak üzere kullanılacaktır: endüstrideki rekabetin arttırılması, ulaşım altyapısının geliştirilmesi, insan kaynakları gelişimi, kırsal kalkınma, turizmin geliştirilmesi. Finans sağlamak için verilen projelerin sayısı bu fonların tamamıyla kullanılacağını göstermektedir.

4.1.3.2. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Çek Cumhuriyeti IMF'ye 1993'ün Ocak ayında katılmıştır. Son stand-by kredisinin süresi 1994 Martı'nda dolmuştur. Standart 12 aylık döngü bazında Madde IV müzakeresi gerçekleştirilmiştir. Çek Cumhuriyeti bir çok teknik destek görevi almış ve geçtiğimiz yıllarda Çek Ulusal Bankası (CNB) yurt dışında da teknik destek görevlerine katılmıştır. Ülke için orta vadeli öneriler mali konsolidasyon ihtiyacı yanında emekli aylığı, sağlık hizmetleri ve sosyal yardım reformlarını kapsamaktadır.

4.1.3.3. Dünya Bankası

Dünya Bankası 1993 yılından beri Çek Cumhuriyeti'ne kredi vermemiştir. Dünya Bankası seçili konularla ilgili olarak teknik destek sağlamıştır (kara para aklanmasının, terörizmin finanse edilmesinin engellenmesi, sağlık hizmetleri ve emeklilik sistemi) ve Çek Cumhuriyeti makamlarının kontrolünde bu desteği sağlamaya devam etmektedir. Dünya Bankası çevre hususunda yardımda bulunmuştur. Dünya Bankası ayrıca Prag'da 2004 yılında gerçekleştiren PPP (kamu-özel sektör ortaklığı) forumunu ortak organize etmiştir. 2005'te Çek Cumhuriyeti kredi alıcı statüsünden çıkmış ve gelişim desteği sağlayan ülke statüsüne geçiş yapmıştır.

⁷⁸ EBRD (2005 a), a.g.r., ss.22-23.

4.1.3.4. Uluslararası Finans Kurumu (IFC)

IFC Çek Cumhuriyetinde 18 projeye finansman sağlamıştır, bu finansmanın toplamı 402.2 milyon Amerikan Dolarını bulmuştur. En son proje Konsolidasyon Kurumu tarafından 2001 yılında satılan sorunlu varlıkların portföyünün satın alınma işleminin finanse edilmesine ortak olunmasıdır.

4.1.3.5. Avrupa Yatırım Bankası (EIB)

1992 yılından beri, EIB Çek Cumhuriyetindeki projeler için toplamda 5.5 milyar EURO ayırmıştır, bunun 2.9 milyarı başlıca altyapı projeleri olmak üzere kamu sektörüne gitmiştir (Yol, demir yolu bağlantıları, Prag havaalanı, su sistemleri) EIB stratejik yatırımcıların sponsor olduğu otomobil tesisinin finansmanına ortak olmuştur. Geçtiğimiz yıllarda, EIB KOBİ kredisini desteklemek için bankalara fon sağlamıştır. EIB yakın zamanda bir bölgeyle bir tesis konusunda imza atmıştır, böylelikle AB'nin fon sağladığı Bölge projelerinin finansal ihtiyaçlarına yardımcı olunması hedeflenmiştir. (Yol bakımı, bölgesel havaalanı).

4.1.4. Sektörel Bazda Geçiş Süreci Başarıları ve Geçiş Süreci Sorunları

Çek Cumhuriyeti, geçiş sürecinin en başarılı ülkelerindedir. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başladığı 1991 yılından bu yana büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Kaydedilen başarıların yanında, geçiş sürecine ilişkin yaşanan sorunlar da bulunmaktadır. Konu Ek.1'de yer alan EBRD'ye ait "2005 yılı geçiş sorunları değerlendirme oranları" tablosu doğrultusunda ve aşağıdaki alt başlıklar altında sektörel olarak incelenecektir.

4.1.4.1. Kurumsal sektör

Son dönemde gerçekleştirilen özelleştirmeler neticesinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Önceden devletin sahip olduğu büyük kuruluşların yeniden yapılandırılması devam etmektedir ve yatırım sektörüne şu anda yabancıların sahip olduğu etkin kuruluşlar hakim durumdadır. Ancak iş çevrelerinde özellikle mülkiyet haklarının korunması, iş düzenlemeleri ve adli yargının işlemesi ile ilgili devam eden sorunlar mevcuttur. Ticari lisans hususunda sürecin tümünü tek başına üstlenecek bir kurumun oluşturulması yönünde ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, kredi veren

kurumların haklarını artırmaya yönelik olarak iflas kanununa ilişkin düzenlemeler hususunda büyük eksiklikler mevcuttur. Ayrıca ağır işleyen vergi kanununun ve vergi idaresinin daha basit hale getirilmesi gerekmektedir. Kamu alımlarındaki düzensizlikler ve kamu idaresinin tüm alanlarındaki yolsuzluklar geçiş sürecindeki diğer birçok ülkeden daha az oranda yaşansa da yine de önemlidir ve bu hususlar yavaş bir şekilde ele alınmaktadır. Kamu sözleşmelerinin ihale edilmesinde şeffaflığı artırmak için alınan önlemler, menfaat çatışması kanunu ve siyasal dokunulmazlığı azaltmaya yönelik bir düzenleme halen yapılması beklenen faaliyetlerdir.

Doğal kaynak sektöründe özelleştirme ve yeniden yapılandırma ile birlikte önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Emlak sektörü ise, finansal araçların yanı sıra yeni mülk türleri ile birlikte hızla gelişmektedir.

Tarımsal işletmede arazi piyasası halen düzgün şekilde işlememektedir. Çiftlik borçları, performansı ve çiftlik konsolidasyonunu aksatmaktadır ve yeniden yapılandırma yavaş bir şekilde devam etmektedir. Tarımsal ürünleri işlemenin ve tarımsal hizmetlerin özelleştirilmesi tamamlanmıştır, fakat yeni sahiplerin uluslararası alanda rekabet gücüne sahip olmak için yine de fiyatları düşürmesi, verimliliği artırması ve hijyen standartlarını yükseltmesi gerekmektedir. En büyük tarımsal şirketlerden bazıları faaliyetlerinde şeffaflığa sahip değildir, zayıf kurumsal idareye sahiptir ve aşırı borçlanmış durumdadır. Yüksek borç seviyeleri ve zayıf kredi geçmişi tarımcılık sektörünün ekonomiye erişimini engellemiştir.

4.1.4.2. Finansal sektör

Bankacılık sektöründeki temel düzenleyici çerçeve Avrupa Topluluğu Kanunuyla uyumlu hale getirilmiştir. Bir dizi banka konsolide edilmiştir ve bu bankaların çoğunluğu yabancılara aittir. Yabancıların sahip olduğu üç büyük banka bankacılık sektörüne hakimdir. Yine de özel sektöre sağlanan yurt içi kredisi düşüktür. Sektör nispeten sağlam bir sermayeye sahip olsa da, finansal aracılık seviyeleri Batı Avrupa seviyeleriyle karşılaştırıldığında hala bir hayli düşüktür.

Bankacılık dışı finansal sektörler içerisinde, menkul kıymetler piyasaları mevzuatı ve düzenlemesi IOSCO (Uluslararası Sermaye Piyasası Kurulları Örgütü) standartlarını neredeyse karşılamaktadır, fakat özerk kuruluşlara ilişkin mevzuatlarda zayıflıklar mevcut iken tasfiye ve uzlaşma ve ikincil piyasalar alanlarında da ihtiyati şartlar bulunmaktadır. Sigorta mevzuatı ve düzenlemesi IAIS standartlarını hemen hemen karşılamaktadır. Menkul değerler piyasası yıllardan beri piyasa değeri

anlamında düşüş göstermektedir, fakat 2004 yılından beri gözle görülür şekilde bu düşüşün tersine bir gidişat hakimdir, böylelikle artık diğer bazı Avrupa Birliği üyeleri ile karşılaştırılabilir düzeye ulaşmışlardır. Çek Cumhuriyeti sermaye piyasalarına nispeten gelişmiş özel sektör tahvil piyasası hakimdir. Sigorta katılımı OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı) üyesi ülkelerin ortalama oranıyla mukayese edilebilir. Çalışma yaşına ulaşmış olan nüfusun büyük bir bölümü tarafından kullanılan gönüllü tamamlayıcı emeklilik fonu mevcuttur. Leasing ve tüketici finans piyasası tamamen gelişmiştir.

İyice gelişmiş bir bankacılık sektörüne rağmen, Çek Cumhuriyeti'nin geçiş ekonomilerindeki özel özsermaye fonu sektörleri için en zorlu piyasalardan biri olarak kaldığı anlaşılmaktadır. Sektörün görüş sahasını genişletmek için ek yasal değişiklikler ve başarılı yüksek profilli projelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgesel menkul kıymetler borsası şu anda özel özsermaye yatırımlarından gerçekçi bir çıkış güzergahı sunamamaktadır ve geçiş döneminin başlangıcından beri sadece bir bölgesel özel şirketi halka arz olunmuştur. Yurtiçi kaynaklarından gelen yatırımların hisseleri gelişmiş ülkelerdeki seviye ile karşılaştırıldığında bir hayli düşük kalır ve öz sermaye fonlarının daha geniş yelpazede finansal ürün sağlaması gerekir.

KOBİ'ler finans eksikliğinden dolayı sıkıntı çekmeye devam etmektedirler. Ticari bankaların tasfiyesiyle beraber, bankalar tercihlerini kişilere kredi vermeye yönlendirmişlerdir. Ticari bankalar ve leasing şirketleri KOBİ'lere sağladıkları bazı kredileri/kiralamaları genişletmişlerdir, bu genişleme genelde Uluslararası Finans Kuruluşlarının desteklediği kredi limiti kapsamında gerçekleşmiştir.

1997 döviz krizi ve ardından gelen ticari bankalar tasfiyesinden sonra, özel sektöre sağlanan yurtiçi kredisi 1999-2000'de düşmüştür ve bu tarihten beri yıllık bazda çok düşük bir seviyede ilerleme kaydetmiştir. Bankacılık sektörünün yeniden yapılanması, özelleştirme sonrası kredi kriterlerinin sıkılaştırılması ve yabancıların sahip olduğu şirketlere yurtdışındaki merkezlerinden sağlanan fonlar sonucunda özellikle şirketlere sağlanan kredi geçen birkaç yıl içerisinde düşmüştür. Kişilere yönelik kredi piyasası (tüketici kredileri, kredi kartları ve mortgage piyasası) hızlı bir şekilde gelişmektedir.

Ekonominin gelişmesinin bir göstergesi de çok uzun süreden beri beklenen halka arz faaliyetindeki canlanmadır. Bu kısmen yabancı yatırımcıların ilgisinin bölgede artmış olması ve menkul kıymetlerin sağlam bir performans sergilemiş olmasına bağlı olmakla beraber, hisse alımı da ayrıca ülkenin düzenlemelerine ve

kurumlarına duyulan güvenin gitgide arttığını da göstermektedir. Diğer hususların yanı sıra, düzenleyici çerçeve kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmiştir, kurallar basitleştirilerek listelenmiştir ve piyasa denetçisinin işlemleri ve Menkul Kıymetler Komisyonu modern hale getirilmiştir. Ancak piyasa hala likit olmayan bir yapıya sahiptir.

4.1.4.3. Altyapı ve çevre sektörü

Belediye ve Çevresel Altyapı sektöründe, bölgesel ısıtma ve su hizmetleri konularında geniş bir özel sektör katılımı mevcuttur. Vergi reformları konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir, fakat verimlilik için inisiyatif oluşturma konusundaki devam eden çalışmaların uygulanması gerekmektedir ve hizmetler özelleştirilmiş ve ticarileştirilmiştir. Bölgesel finans için kurumsal çatı gelişmiştir, fakat kamusal özel ortaklıkların başarılı şekilde uygulanması ya da sermaye yatırımı için finansman sınırlıdır.,

Çek enerji sektörü büyük ölçüde ayrılmıştır, üretim ve dağıtımda geniş bir özel sektör katılımı gözlenmektedir. Enerji verimliliği sektörü için temel kuruluşlar mevcuttur. Enerji Tasarruf Şirketi sektörü gelişmektedir ve evler için enerji verimliliği inisiyatifleri çıkartılmaktadır. Çek Cumhuriyeti Kyoto Protokolü'nü kabul etmiştir ve AB Salım Ticareti Sistemi'nin (ETS) yeni bir üyesidir. Enerji yoğunluğu halen yüksektir. Bu kısmen ekonomideki enerji yoğunluğu endüstrilerinin yüksek payından kaynaklanmaktadır.

Çek telekom piyasası bölgedeki en rekabetçi piyasalardan biridir. Hükümet ayrıca ülkenin lider sabit hat operatörüne ait hisselerinin satışını Haziran 2005'te sonuçlandırmıştır. Bu şu ana kadar ülke tarihinde gerçekleştirilen ikinci büyük özelleştirmedir. Yüksek standartlara ulaşmış güçlü bir telekom düzenleyicisi bulunmaktadır.

Demiryollarında işletim ve politika koyma işlevleri ayrılmış durumdadır ve altyapı şirketi işletim şirketlerinden (yolcu, yük vs.) ayrılmıştır. Demiryolu şirketlerinin yeniden yapılandırılması, tüm yük ve yolcu taşıma şubelerinin ayrı holding yan kuruluşlarına dönüştürülmesini öngörmektedir. Sınırlı bir özel sektör katılımı bulunmaktadır (örneğin; bazı bölgesel yolcu hatları). Lisans almak için bağımsız bir düzenleyici oluşturulmuştur, fakat ücretler Ulaşım Bakanlığı tarafından düzenlenmektedir. Karayollarında ise karayolları müdürlüğü yarı bağımsız bir yapıdadır.

4.2. POLONYA

1988 yılında uluslararası gelişmelerin, özellikle de Gorbachov'un SSCB'deki reformlarının etkisi ve Polonya içinde ekonominin çöküşü sonucu Polonya'da değişim hareketleri başlamıştır. Haziran 1989'da gerçekleşen muhalefetin de katıldığı ve kazandığı parlamento seçimleri, akabinde Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin çöküşüyle "soğuk savaş" döneminin sona ermesi sonucu, Polonya demokratik bir ülke olarak Avrupa içerisinde yerini almıştır. Geçiş süreci 1990 yılında kapsamlı ekonomik reformların uygulamaya konması ile başlamış, Varşova Paketi'nin dağılması ve Sovyet ordusunun 1993 yılında çekilmesi ile Polonya'ya Batı Avrupa yolu açılmıştır. Polonya'nın Batı Avrupa ile ilişkileri 1999 yılında NATO üyeliği ve 2004 yılında AB üyeliği ile sonuçlanmıştır.

Polonya son 15 yıl içerisinde ekonomik faaliyetin yüzde 75'inin özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmesi, büyük ölçüdeki fiyat serbestleştirilmesi, açık dış ticaret rejimi ve ülkedeki oldukça liberal olan yabancı yatırım koşulları ile bağlantılı olarak en ileri geçiş ekonomilerinden biri konumundadır. Ek.2'de yer alan geçiş göstergelerine göre Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Estonya'nın ardından, geçiş sürecini başarıyla yaşayan dördüncü ülke durumundadır.

Ancak, makroekonomik istikrarı sağlamak ve orta dönemde Euro'ya geçişe olanak vermek için mali reformların devam ettirilmesi halen önemini korumaktadır. Yaklaşık yüzde 18'lik AB'deki en yüksek işsizlik oranı ve büyük bölgesel dengesizlikler muhtemelen Polonya'nın önündeki en büyük sorunlar olmaya devam edecektir. Avrupa Birliği'ndeki en fakir beş bölge Polonya'da bulunmaktadır. Rekabet gücü, iş ortamı ve istihdam yaratma konuları, politik ve ekonomik gündemin en üst sıralarında bulunmalıdır.⁷⁹

Yapısal ve kurumsal reformlara bakıldığında, özelleştirmede ve devletin sahip olduğu kuruluşlarda bazı ilerlemelerin kaydedildiği görülmektedir. Varşova Menkul Kıymetler Borsası'ndaki sayısız yeni kayıtlar finansal piyasaların derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Bankaların kredi portföylerinin kalitesinde de bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Tüketici düzenlemesi ve korunması Banka Hakeminin tam olarak işlev görmesi ile birlikte ivme kazanmıştır.

⁷⁹ European Bank for Reconstruction and Development.(2006) Strategy for Poland, s.5. <http://www.ebrd.com/about/strategy/country/czechrep/strategy.pdf> (17.05.2007)

İleriye yönelik olarak, ülke halen bir takım sorunlarla karşı karşıyadır.⁸⁰

- Yeterli sosyal koruma seviyeleri sağlanırken sağlık hizmetleri ve sosyal faydalar da dahil olmak üzere bütçe açığını ve kamusal harcamaları azaltmak için yapısal önlemlerin alınmasına ihtiyaç vardır.
- Ülkenin yatırımcıların gözünde cazibesini arttırmak, büyüme ivmesi sağlamak ve işsizliği azaltmak için idari engellerde azalmaya, yasal çerçevede ilerlemeye ve adli yargıda etkinliğe ihtiyaç vardır.
- Özellikle ağır sanayi, madencilik, gemi yapımı, enerji, petrokimyasal sanayi ve sigortacılık sektörlerindeki kuruluşların devlet kontrolünde devam eden özelleştirilmeleri ve yeniden yapılandırılmaları işlemleri, rekabet gücünü ve işgücü verimliliğini sağlamalıdır.
- Daha az gelişmiş bölgelerde girişimciliği teşvik etmek ve işsizliği azaltmak için özellikle kırsal kesimlerde tarım sektöründeki kuruluşların konsolide edilmeleri, küçük ve mikro kuruluşların finans sektörüne daha rahat erişimlerinin sağlanması gerekmektedir.
- Belediyeler, bölgeler ve onların hizmet şirketleri çevresel sektörlerde, kamu ulaşımı sektöründe ve sosyal sektörlerde altyapı gelişimi konusunda, idareyi ve kredi değerliliğini geliştirmek konusunda sorunlarla karşı karşıyadır. Ayrıca AB hibe fonlarını almak ve ödemek için uygun olan projeleri yapılandırmak konusunda da bazı sorunlar mevcuttur.
- Finansal piyasaların derinleşmesi için özellikle yenilikçi finansal ürünlerin sunulması yoluyla banka dışı sektörlerin geliştirilmesi, sigorta şirketlerinin yatırım portföylerinin ve emeklilik fonlarının çeşitlendirilmesi önemlidir.
- Ekonominin uzun vadede rekabet gücünü sağlamak için demiryolu reformunun tamamlanması, sabit hatlı iletişim sektöründeki rekabet ortamının güçlendirilmesi, AB Yapısal ve Uyum Fonlarının yardımı ile altyapı ilerlemeleri, güçlü özel sektör katılımı ve bölgesel ortak finansman gereklidir.
- Enerji yoğunluğunu azaltmak ve çevresel hedefleri yakalamak için enerji verimliliğindeki ve yenilenebilir enerjideki özel yatırımların teşvik edilmesi gerekmektedir.

⁸⁰ EBRD (2006), a.g.r., ss.5-6

4.2.1. Polonya'nın Temel Ekonomik Göstergeleri

Polonya ekonomisi, 2006 yılında sağlam bir ekonomik büyüme, düşük ve istikrarlı enflasyon ile güvenli bir dış konum sergilemiştir. Yatırım talebindeki artış, tüketimdeki hızlı büyüme ve hızla artan ihracat sonucunda çıkan yüksek büyüme oranının devam etmesi beklenmektedir.

Tablo 4.9'da görüldüğü üzere, 2006 yılında kaydedilen yüzde 6,1'lik büyüme oranı son yılların en iyi oranıdır. Sanayi üretimi yüzde 9,2 oranında artmıştır. Polonya GSYİH'sı, cari fiyatlarla hesaplandığında yerel para birimiyle, 2005 yılında 983 milyar Ziloti iken, 2006 yılı sonu itibarıyla 1,058 milyar Ziloti olmuştur. Kişi başına düşen milli gelir rakamı ise uzun yıllardır gösterdiği artış trendini devam ettirmiş, 2001 yılındaki 4,931 Dolar seviyesinden her yıl yükselerek 2005 yılında 7,970 Dolar ve 2006 yılında 8,969 Dolar seviyesine ulaşmıştır.

Cari işlem dengesi, 7,926 milyon Dolar açık vermiştir. Açık, büyük ölçüde dış ticaret kaynaklanmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2005 yılındaki düşüşün ardından 2006 yılında 9,656 milyon dolar düzeyine ulaşmıştır. Tüketici fiyatları endeksi 2005 yılındaki düşme eğilimini sürdürmüş ve yüzde 2,5'dan yüzde 1 oranına gerilemiştir.

İşgücü piyasasında olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. 2005 yılında yüzde 16,9 olan işsizlik 2006'da yüzde 12,2'ye düşmüştür. 2005 yılındaki yüzde 2,7'lik istihdam düzeyi artış oranı, yüzde 3,9 oranına yükselmiştir. Ortalama ücretler 2006 yılında artış göstermiştir.

Ziloti, uluslararası döviz piyasalarındaki gelişmelere (2006 yılının son aylarında Doların Euro karşısında değerlenmesi vb.) ve bazı iç dinamiklere (yeni Merkez Bankası başkanının seçimi vb.) bağlı olarak Dolar ve Euro karşısında değerlenmiştir.

Polonya'nın Mayıs 2004'te Avrupa Birliği'ne katılması üretimin büyümesini, ticareti, tarımsal gelirleri ve altyapı yatırımlarını olumlu yönde etkilemiştir. Yüzde 12,2'lik AB'ne göre yüksek işsizlik oranı ve büyük bölgesel dengesizlikler muhtemelen Polonya'nın önündeki en büyük sorunlar olmaya devam edecektir. Avrupa Birliği'ndeki en fakir beş bölge Polonya'da bulunmaktadır. Rekabet gücü, iş ortamı ve istihdam yaratma konuları, politik ve ekonomik gündemin en üst sıralarında bulunmaktadır.

Tablo 4.9. Polonya'nın temel ekonomik göstergeleri (EBRD Transition Report Update 2007)

POLONYA	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*
Üretim ve Giderler							
(Yüzelik Değişim)							
GSYİH	4,2	1,1	1,4	3,8	5,3	3,6	6,1
Özel Tüketim	3,0	2,2	3,3	1,9	4,0	2,0	5,2
Kamu Tüketimi	2,4	2,5	1,5	4,7	3,9	5,2	3,9
Gayrisafi Sabit Sermaye Teşekkülü	2,7	-9,7	-6,3	-0,1	6,3	1,4	14,1
Mal ve Hizmet İhracatı	23,2	3,1	4,8	14,2	14,0	8,0	14,5
Mal ve Hizmet İthalatı	15,5	-5,3	2,7	9,3	15,2	4,7	15,8
Sanayi Üretimi	7,1	0,0	1,5	8,7	12,3	3,9	9,2
Tarım Üretimi	-4,1	6,6	1,0	2,7	6,0	-2,3	6,7
İstihdam							
(Yüzelik Değişim)							
İşgücü (yıllık ortalama)	-0,3	-0,9	-9,1	-3,4	2,6	1,0	-1,7
İstihdam (yıllık ortalama)	-2,6	-3,7	-11,9	-4,5	3,9	2,7	3,9
(Yüzde)							
İşsizlik (yıl sonu)	15,1	17,5	20,0	20,0	19,0	16,9	12,2
Fiyatlar ve Ücretler							
(Yüzelik Değişim)							
Tüketici Fiyatları (yıllık ortalama)	10,1	5,5	1,9	0,8	3,5	2,1	1,0
Tüketici Fiyatları (yıl sonu)	8,5	3,6	0,8	1,7	4,4	0,7	1,4
Üretici Fiyatları (yıllık ortalama)	7,7	1,7	1,2	2,7	7,1	0,8	2,2
Üretici Fiyatları (yıl sonu)	5,5	-0,3	2,3	3,7	5,4	0,2	2,4
Ort. BütütAylık Kazanç (yıllık ort.)	12,7	7,2	3,5	3,2	4,0	4,0	4,1
Kamu Sektörü							
(GSYİH yüzdesi)							
Genel Kamu Dengesi	-2,3	-3,7	-3,2	-4,7	-3,9	-4,3	-3,9
Genel Kamu Gelirleri	43,6	43,6	44,2	44,6	42,5	43,3	44,9
Genel Kamu Borcu	36,8	36,7	39,8	43,9	41,9	47,1	47,8
(Yüzelik Değişim)							
Para Arzı (M2, yıl sonu)	11,8	9,2	-2,4	5,5	7,3	11,0	15,8
Yurtiçi Krediler (yıl sonu)	8,7	10,6	3,2	8,8	3,3	13,0	21,8
(GSYİH Yüzdesi)							
Para Arzı (M2 yıl sonu)	40,3	42,1	39,6	40,1	39,3	41,0	44,1
Faiz ve Döviz Kuru							
(Yıllık Yüzde, Yıl Sonu)							
Refinans Oranı	19,0	11,5	6,8	5,3	6,5	4,5	4,0
Bankalararası Faiz Kuru	19,5	12,3	6,7	5,6	6,7	4,6	4,2
Mevduat Faizi Ağ. Ort.	14,3	8,0	4,2	2,9	3,7	2,7	2,5
Kredi Faizi Ağ. Ort.	21,5	16,8	11,6	9,6	10,4	8,6	7,8
(Dolar'ın Ziloti Değeri)							
Döviz Kuru (yıl sonu)	4,3	4,0	3,9	3,8	3,0	3,3	2,9
Döviz Kuru (yıllık ortalama)	4,3	4,1	4,1	3,9	3,7	3,2	3,1
Dış Sektör							
(Milyon Dolar)							
Cari İşlemler	-9.981	-5.376	-5.009	-4.599	-10.522	-5.105	-7.926
Dış Ticaret Dengesi	-12.307	-7.661	7.249	-5.725	-5.622	-2.766	-4.953
İhraç Malları	35.902	41.663	46.742	61.007	81.862	96.395	117.294
İthal Malları	48.209	49.324	53.991	66.732	87.484	99.161	122.247
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	9.327	5.804	3.901	4.284	12.079	6.578	9.656
Bütüt rezervler, altın hariç	27.466	26.564	29.794	34.168	36.783	40.874	46.381
Dış Borç Stoku	69.463	71.971	84.875	106.961	128.266	132.685	166.800
(Aylık Mal ve Hizmet İthalatı)							
Bütüt rezervler, altın hariç	5,8	5,5	5,7	5,3	4,4	4,3	4,0
(Mal ve Hizmet İhracat Yüzdesi)							
Borç Servisi	13,6	13,0	11,7	8,9	8,3	9,2	-
Özet Hesaplar							
Nüfus (yıl sonu, milyon)	38,6	38,6	38,2	38,2	38,2	38,1	38,0
GSYİH (milyon Forints)	745	779	808	842	922	983	1.058
Kişi Başına Gelir (US Dolar)	4.433	4.928	5.181	5.670	6.609	7.970	8.969
GSYİH Sanayi Payı (%)	29,5	27,0	26,5	26,6	28,0	28,1	-
GSYİH Tarım Payı (%)	3,0	3,2	2,7	2,6	2,5	2,5	-
Cari İşlemler/GSYİH (%)	-5,8	-2,8	-2,5	-2,1	-4,2	-1,7	-2,3
Dış Borç Rezervleri (US Dolar, milyon)	21.997	45.407	55.081	72.793	91.483	91.811	120.419
Dış Borç / GSYİH (%)	40,5	37,8	42,9	49,4	50,8	43,7	48,9
Dış Borç/İhracat (%)	150,0	140,0	149,5	148,2	134,6	117,8	121,0

* Tahmini

4.2.2. Polonya'nın Dış Ticareti

Polonya dış ticaretinde, 2006 yılında bir önceki yıla göre; ithalatta yüzde 23,7, ihracatta ise yüzde 22,6 oranında artış kaydedilmiştir. 16 milyar Dolarlık dış ticaret açığı, özellikle gelişmekte olan ülkeler ile Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle yapılan ticarettten kaynaklanmaktadır. Sovyet pazarının ve COMECON'un dağılması ile Polonya'nın geleneksel pazarları da değişmiş, AB ülkeleri dış ticaret açısından en büyük Pazar haline gelmiştir.

Tablo 4.10. Polonya'nın yıllara göre dış ticaret değerleri (T.C. Varşova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyon Dolar)

	İthalat	Değişim (%)	İhracat	Değişim (%)	İhr/İth (%)	Denge	Hacim
2000	48.940	-	31.651	-	64,6	-17.289	80.591
2005	101.539	107,4	89.378	182,3	88	-12.161	190.917
2006	125.645,30	23,7	109.584,10	22,6	87,2	-16.061,20	235.229,40

Tablo 4.11 Polonya'nın Başlıca Ülkelere Göre İhracatını vermektedir. Ülkenin ihracatta en büyük ticari partneri yüzde 27,2'lik payla Almanya'dır. İhracatının yaklaşık yüzde 65 olmak üzere büyük kısmını AB ülkelerine gerçekleştirmektedir. Elektrikli makine ve metal ihracatındaki artış, Ukrayna ve Çek Cumhuriyeti'nin Polonya ihracatındaki payını artırıcı etki yapmıştır.

Tablo 4.11. Polonya'nın başlıca ülkelere göre ihracatı (T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyon Dolar)

Ülkeler	2005	Pay	2006	Pay
Almanya	25.224,6	28,2	29.701,3	27,2
İtalya	5.482,7	6,1	7.153,9	6,5
Fransa	5.558,4	6,2	6.823,1	6,2
İngiltere	4.995,6	5,6	6.254	5,7
Çek Cum.	4.076,8	4,6	6.066,9	5,5
Rusya Fed.	3.960,5	4,4	4.711,1	4,3
Hollanda	3.721,3	4,2	4.209	3,8
Ukrayna	2.588,2	2,9	3.967,8	3,6
İsveç	2.749,7	3,1	3.512,8	3,2
Macaristan	2.538,2	2,8	3.330,7	3

Tablo 4.12'de görüldüğü üzere Polonya'nın ithalatta da en büyük ticari partneri yüzde 24'lük payla Almanya'dır. İtalya, Fransa ve İngiltere de Polonya ithalatında önemli paya sahiptir. Ev alet ve eşyaları, mobilya ve ayakkabı ithalatı

nedeniyle Çin'den yapılan ithalat giderek artmaktadır. Rusya federasyonu ülkenin ithalatta diğer önemli partneridir. Polonya'daki yatırım ortamının iyileşmesi ve iç talebin artışı, ithalat artışını etkileyen önemli faktörlerdir.

Tablo 4.12. Polonya'nın başlıca ülkelere göre ithalatı (T.C. Varşova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyon Dolar)

Ülkeler	2005	Pay	2006	Pay
Almanya	25.053,40	24,7	30.144,50	24
Rusya Fed.	8.985,50	8,9	12.145,00	9,7
İtalya	7.181,10	7,1	8.530,30	6,8
Çin	5.496,60	5,4	7.712	6,1
Fransa	6.094,70	6	6.883,60	5,5
Çek Cum.	3.633,20	3,6	4.380,80	3,5
Hollanda	3.473,90	3,4	3.954	3,1
İngiltere	3.143,40	3,1	3.600,40	2,9
Belçika	2.670,40	2,6	3.156,40	2,5
G. Kore	1.582,90	1,6	2.895,30	2,3

Tablo 4.13 Polonya'nın Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması'na (SITC) göre başlıca maddeler için ithalat ve ihracat verilerini içermektedir. Makine ve ekipmanlar, ulaşım ekipmanları, metaller, mineral ürünler, kimyasal ürünler ile ara sanayi malları ihracat ve ithalatta başı çeken sektörlerdir.

Tablo 4.13. Polonya'nın başlıca maddelere göre dış ticareti (T.C. Varşova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyon Dolar)

SITC'ye Göre Maddeler	Pay (%)				Değer
	1995	2000	2005	2006	2006
İTHALAT					
Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	8	5,2	5,3	5	6.230
İçki ve Tütün	0,7	0,4	0,5	0,5	635
Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	5,4	3,4	3	3,1	3.824
Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler	9,1	10,8	11,5	10,4	12.992
Haysansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	0,7	0,3	0,3	0,4	439
Kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	15	14,1	14,3	13,5	16.828
Materyaline göre sınıf. işlenmiş mallar	21,6	20	20,7	20,7	25.842
Makineler ve taşıt araçları	29,9	37	35,9	35,9	44.800
Çeşitli mamül eşya	9,3	8,6	8,5	8	9.920
SITC'de başka yerde sınıflandırılmamış eşy.	0,3	0,2	0	2,5	3.137
İHRACAT					
Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	9,2	7,5	8,8	8,4	9.185
İçki ve tütün	0,7	0,4	0,6	0,7	787
Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	4,5	2,8	2,2	2,3	2.495
Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler	8,2	5,1	5,3	4,5	4.901
Haysansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	0,2	0,1	0,1	0,2	198
Kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	7,7	6,8	6,8	7,1	7.755
Materyaline göre sınıf. işlenmiş mallar	27,5	24,8	22,6	23,1	25.203
Makineler ve taşıt araçları	21,1	34,2	39,1	40,2	43.868
Çeşitli mamül eşya	20,9	18,3	14,5	13,4	14.654
SITC'de başka yerde sınıflandırılmamış eşy.	0	0	0	0,1	62

4.2.3. Avrupa Birliği Üyeliği'nin Polonya Ekonomisine Etkileri

2004 yılında gerçekleşen Avrupa Birliği tam üyeliği, Polonya ekonomisini etkileyen en önemli gelişmedir. 2006 yılı sonuna kadar geçen iki yıllık süre, entegrasyona ilişkin sonuçların tam olarak gözlenmesine yeterli olmamakla beraber, ülke ekonomisine girecek olan AB fonları ve yabancı kaynaklara bağlı olarak iç talebin artması, yerel paranın güçlenmesi ve ithalat artışına neden olması beklenmektedir. AB'nin eski üyeleriyle kıyaslandığında Polonya ekonomisi, düşük sermaye birikimi, tarım sektörünün düşük verimlilikle çalışmasına karşın istihdamdaki payının yüksekliği ve sanayi sektöründe mevcut teknolojik gerilikle farklılık arz etmektedir.

Tam üyelikle birlikte gümrük engellerinin kaldırılması ertesinde yüksek bir ithalat artışı beklenirken, diğer AB üyesi ülke piyasalarına daha kolay girişle beraber, ihracatta ithalattan fazla bir artış kaydedilmiştir. Öte yandan, 2004 yılından itibaren yabancı sermayede önemli artış kaydedilmiştir. Tam üyeliğin ilk yılında büyük ölçüde petrol ve hammadde fiyatlarının etkisiyle enflasyonda hızlı bir artış yaşanmış, ancak 2005 yılından itibaren düşüş seyrine girilmiştir. Yabancı yatırımcıların ekonomik istikrara olan güvenleri döviz kurları ve faiz oranlarına yansımıştır. Zloti değerlendirme trendine girmiş ve uzun vadeli faiz oranları düşmüştür. İrlanda, İsveç ve İngiltere gibi ülkelerin işgücü piyasalarını açmasıyla yurtdışına göçte artış kaydedilmiştir. Bu gelişme, bilhassa inşaat sektöründe nitelikli işgücü arzında eksiklik ve ücret artışlarına sebebiyet vermiştir. Ancak, 2006 yılı itibariyle özetlenen olumlu performansa rağmen, Polonya'nın Slovenya, Kıbrıs ve Malta dışındaki diğer yeni üyelerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Bununla beraber, Polonya, Slovenya ile birlikte en düşük enflasyon oranını haiz olup, cari işlem açığını düşürmeye devam etmektedir.⁸¹

⁸¹ T.C.Varşova Büyükelçiliği Ticaret Müsteşarlığı..Polonya'nın genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri, s.27. <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?ltAlanID=368&dilz=TR&ulke=PL> (10.08.2007)

4.2.4. Polonya'nın Uluslararası Kuruluşlar ile ilişkileri

Bu bölüm EBRD'ye ait 2006 yılı "Strategy for Poland" raporu doğrultusunda düzenlenmiş ve aşağıdaki alt başlıklarda işlenmiştir.⁸²

4.2.4.1. Avrupa Birliği (AB)

Yapısal ve uyum fonu kapsamında 2004-2006 dönemi için Polonya'ya 12.8 milyar EURO tahsis edilmiştir. 4.2 milyar EURO'nun uyum fonları kapsamında ortak finansmanı ulaşım ve çevre altyapı projelerinin finanse edilmesine ayrılmıştır. 8.6 milyar EURO'luk yapısal fonların aktarımında işletmelerin rekabetinin arttırılması, ulaşım altyapısının geliştirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal gelişim, balıkçılığın geliştirilmesi ve tarımın geliştirilmesi öncelik alanları teşkil etmektedir.

Avrupa Komisyonu (EC) ve Banka arasındaki işbirliği Polonya'da 10 belediye projesinin ortak finanse edilmesiyle sonuçlanmıştır. Buna ilaveten, EC, Avrupa Yatırım Bankası (EIB), ve EBRD müşterek bir şekilde KOBİ Finans İmkani ve Belediye Finans İmkani olmak üzere iki program geliştirmiş ve uygulamaya koymuşlardır. Enerji tasarrufu projelerini desteklemeye yönelik bir program geliştirilmesiyle ilgili tartışmalar devam etmektedir.

4.2.4.2. Avrupa Yatırım Bankası (EIB)

Polonya'da 15 yılı aşan bir süre boyunca yürütülen faaliyetlerden sonra, EIB'nin çalışmaları artık geniş yelpazeli ekonomik sektörleri kapsamaktadır; bunlara temel altyapı, üretim ve hizmetler, bölgesel finansal kurumlar aracılığıyla KOBİ'lere destek ve bilgiye dayalı ekonominin teşvik edilmesi dahildir. Genel olarak, bu faaliyetler 2005 yılının sonunda toplamda 11 milyar EURO'yu aşmıştır. AB'de sosyal ve ekonomik uyuma katkıda bulunan projelerin finanse edilmesi EIB'nin kilit faaliyetidir. AB'nin finans kurumu olan EIB, AB Yapısal ve Uyum Fonlarından gelen teşviklerle desteklenen ortak finans projelerine sıklıkla kredi sağlamaktadır.

4.2.4.3. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Polonya 1986 yılından beri IMF üyesidir. IMF'ye karşı ödenmemiş veya öngörülen bir yükümlülüğü yoktur. Geçmişte, IMF 1.2 milyar SDR'lik Ek Fon

⁸² EBRD (2006), a.g.r., ss.27-29.

İmkani sağlamış ve Polonya bunun 77 milyonluk SDR'sini çekmiştir. Ayrıca 1993 ve 1994 yıllarında olmak üzere iki Stand-By programı sağlamıştır, ilki toplam 476 milyon SDR değerindedir ve 357 milyon SDR'lik bölümü çekilmiştir. İkincisi toplam 333.3 milyon SDR tutarındadır ve 283.3 milyonluk kısmı çekilmiştir. IMF ayrıca mali politikalar ve para politikaları da dahil olmak üzere çeşitli alanlarda kapsamlı teknik destek sağlamıştır. IMF'nin AB'nin yeni üye devletlerinin Euro'yu benimsemelerini desteklemek amacıyla Varşova'da bölgesel bir bürosu bulunmaktadır.

4.2.4.4. Dünya Bankası

Polonya Dünya Bankasının kurucu üyelerindedir. 1950'lerde üyelikten istifa ettikten sonra, 1986 Haziran'ında Dünya Bankasına tekrar katılmıştır. Ülkeye ilk kredi 1990'da verilmiştir. Günümüze dek, ülkeye verilen Dünya Bankası kredisi 40 işlem sonunda 6 milyar Amerikan dolarını bulmuştur. Devam eden dokuz proje esasen altyapının güncellenmesine, enerji verimliliğinin desteklenmesine, kömür madeni sektörünün yenilenmesine, çevrenin korunmasına ve kırsal kalkınmanın teşvik edilmesine odaklanmıştır.

Dünya Bankası ülkeye önemli ölçüde analitik ve tavsiye niteliğinde destek sağlamıştır, bunlara seçili kamu finans konuları, yatırım atmosferinin değerlendirilmesi, bilgi ekonomisi ve yaşam standartları, seçili finansal sektör gelişim konuları, Polonya'da yolsuzlukla mücadelede destek programı, devletin AB Yapısal Fonlarını kullanma kapasitesini arttırmaya yönelik destek, kurumsal sosyal sorumluluğun teşvik edilmesine ve eğitim sisteminin geliştirilmesine yönelik tavsiyeler dahildir.

Şu anki Dünya Bankası Ortaklık Stratejisi üç öncelikli alana odaklanmıştır:

- Mali düzenlemenin teşvik edilmesi ve harcamaların yeniden yapılandırılması aracılığıyla negatif borç dinamiklerinin tersine çevrilmesi,
- Geliştirilmiş yatırım atmosferi ve arttırılmış rekabet aracılığıyla uyumun teşvik edilmesi,
- Yoksulluğun azaltılması, sosyal katılımın teşvik edilmesi ve istihdamı Lizbon hedeflerine yakın seviyeye getirmek.

4.2.4.5. Uluslararası Finans Kurumu (IFC)

Polonya 1987'de IFC'ye katıldığından beri, IFC ülkeye 335 milyon dolar yatırım yapmış ve diğer bankalardan 115 milyon dolar sağlamıştır. IFC çok çeşitli sektörlerden 32 proje için finansman sağlamıştır. Buna ek olarak, IFC Polonya da dahil olmak üzere Doğu Avrupa'daki bir dizi ülkeyi kapsayan bölgeler arası projelere 200 milyon dolar finans sağlamıştır. IFC Polonya'da yeniden yapılandırma ve özelleştirme konuları ile ilgili ve leasing, konut finansmanı ve emeklilik fonları ile ilgili mevduat üzerine ve yatırım atmosferinin geliştirilmesi hususunda önerilerde bulunmak için teknik destek görevleri yürütmüştür.

4.2.5. Sektörel Bazda Geçiş Süreci Başarıları ve Geçiş Süreci Sorunları

Polonya 1990'ların başından beri geçiş döneminde önemli bir ilerleme kaydetmiştir, ancak, Polonya halen bir takım geçiş sorunları ile karşı karşıyadır. Kaydedilen başarıların yanında, geçiş sürecine ilişkin yaşanan sorunlar da bulunmaktadır. Konu Ek.2'de yer alan EBRD'ye ait "2005 yılı geçiş sorunları değerlendirme oranları" tablosu doğrultusunda ve aşağıdaki alt başlıklar altında sektörel olarak incelenecektir.

4.2.5.1. Kurumsal sektör

Genel olarak endüstride verimlilik gelişmelerine, daha esnek bir iş piyasasına, devletin sahip olduğu geriye kalan kuruluşların yeniden yapılandırılmasına ve hizmetler ile yeni teknolojilere yönelik çeşitlendirmeye ihtiyaç vardır.

Kurumsal performans, bütün idari prosedürlerin hızlandırılması ve gerekli lisanslar ile izinlerin sayısının azaltılması da dahil olmak üzere kamu idaresinin ve adli yargının güçlendirilmesinden yarar sağlayacaktır. Karmaşık ve belirsiz vergi yasaları, yatırımların ülkeye çekilmesinin karşısındaki engeller olarak kendini göstermektedir. Kurumsal sektörün yeniden yapılandırılması, hassas sektörlerdeki zor durumda olan şirketlere yardım sağlanması da dahil olmak üzere devlet müdahalesinden ötürü gecikmektedir. Tarımın ve endüstrinin AB-15 ülkelerinde olduğundan daha fazla öneme sahip olması nedeniyle Polonya ekonomisinin yapısında da düzenlemeye yer vardır. Bu durum yeni hizmet faaliyetlerinde, özellikle de küçük ve orta ölçekli işletmelerde ek gelişme imkanının olduğuna dair bir göstergedir. Ayrıca yeni teknolojiler de dahil olmak üzere yüksek katma değerli sektörlerde de gelişim imkanı bulunmaktadır.

Polonya 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye katılan geçiş ekonomileri arasında dördüncü en yüksek verimlilik seviyesine sahiptir. Satın alma gücü paritesi bağlamında her bir çalışan tarafından oluşturulan GSYH ile ölçüldüğünde Polonya'nın verimliliği 1995 yılındaki yüzde 43.6'lık oranla karşılaştırıldığında 2004 yılında genişlemiş Avrupa Birliği ortalamasının yaklaşık 59.6'sı oranında hesaplanmıştır. Ülkenin üretimi Slovenya'dan (AB-25 ortalamasının yüzde 74.8'i), Macaristan'dan (AB-25 ortalamasının yüzde 69.4'ü) ve Çek Cumhuriyeti'nden (AB-25 ortalamasının yüzde 64.6'sı) daha düşüktür.⁸³

Tarım sektöründeki başlıca sorunlar arasında çiftliklerin konsolidasyonu, tarımsal ürünlerin işlenmesine yönelik rekabetin güçlendirilmesi ve küçük işletmelerin geliştirilmesi bulunmaktadır. Tarımsal Mülkiyet Kurumu halen tarımsal arazinin büyük bir kısmını kontrol etmektedir. Bunun sonucu olarak arazi kullanım hakkı çok dağılmış bir yapıya sahiptir. Arazi piyasası zayıf bir şekilde işlemektedir ve çiftlik konsolidasyonuna büyük ihtiyaç vardır. Tarımsal işletmelerin özelleştirilmesi tamamlanmamıştır ve kuru gıda, şeker, bitkisel yağ gibi bir takım piyasalar halen tekel altına alınmıştır. Rekabetçi dağıtım/ambalajlama endüstrilerinin gelişimi ve üretimin izlenebilirliği konusundaki ilerlemeler halen birer sorun olarak kalmaya devam etmektedir. kırsal sektöre kredi sağlayan başlıca kuruluş olan BGZ şirketi 2004 yılında özelleştirilmiştir ve faaliyetleri başlatılmıştır. Polonyalı çiftçiler ülkenin AB'ye katılmasının ardından karlılıklarını, rekabet güçlerini ve gelirlerini artırmışlardır. Bu sayede Polonya tarımsal ürünleri ithal eden bir ülkeden bu ürünleri ihraç eden bir ülke haline gelmiştir.

Kömür sektörü başta olmak üzere doğal kaynakların yönetiminde, ilave yeniden yapılandırmaya, ticarileştirmeye, siyasetten bağımsız olmaya ve uygun varlıkları özelleştirmeye ihtiyaç vardır. Madencilik, petrol ve doğalgaz şirketleri halen devlet kontrolündedir. Bu durum şirketlerin karar alma mekanizmasında etkisizliğe ve üst yönetimde sık değişiklik yapılmasına neden olmaktadır. Sağlam bir liberalleştirmeye, ticarileştirmeye ve özelleştirmeye gerek vardır. Bölgesel kömür ve bakır madencilik şirketleri halen devlet kontrolündedir ve yeniden yapılandırılmamıştır.

Emlak sektöründeki başlıca sorunlar arasında kentsel yenileme ve ticari bir esasla ekonomik iskanın sağlanması gelmektedir. Emlak sektörü finansal araçların

⁸³ EBRD(2006), a.g.r., s.17.

yanı sıra yeni mülk türleri ile birlikte hızla gelişmektedir. Sektördeki devlet müdahalesi düşüktür. Başkentte, diğer büyük kent merkezlerinde, uzak ve gelişmemiş bölgelerde gelişim açısından dengesizlikler mevcuttur. Yabancılar hariç olmak üzere araziler tamamıyla ticarete açıktır. Kentsel yenileme emekleme dönemindedir. Özellikle kırsal alanlardaki turizmin daha fazla geliştirilmesine ve uzmanlık aktarımına ihtiyacı vardır. Ekonomik evlerin artması ve sermaye piyasası araçlarının çeşitlendirilmesi sektörün daha dinamik şekilde gelişmesine katkı yapabilir. Eski apartmanların dörtte üçünden fazlası özelleştirilmiştir, fakat halen birçok bina ticarileştirilecek olan kamu şirketlerinin ya da iskan kooperatiflerinin idaresindedir. Konut emlak sektörünün özelleştirilmesinin tamamlanması ve sosyal iskandan özel sektöre destek sağlanması için potansiyel bulunmaktadır. Konut stoklarının büyük bölümünün (özellikle apartman bloklarının) yenilenmeye ihtiyacı olduğundan dolayı kentsel yenilemeye yatırım yapılması için büyüyen bir talep bulunmaktadır. Bu yatırımlar, ülke nüfusuna ekonomik ve yeterli konut sağlanması için uygun ticari yapıya gereksinim duymaktadır.

Ülkenin AB'ye üye olmasının ardından doğrudan yabancı yatırım girişi artmıştır. Bu artışta sağlam ekonomik büyümenin, rekabetçi işgücü maliyetlerinin ve gelişen iş ortamının katkısı vardır. Yeni yatırım girişleri üretim ve finansal aracılık üzerine yoğunlaşmış durumdadır.

Polonya, ülkenin yıllık 4 milyar Dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım girişini gördüğü 2002 ve 2003 yıllarındaki yavaşlamanın ardından, 2004 yılında 12 milyar ABD doları tutarında doğrudan yabancı yatırımı ülkeye çekmiştir ve 2005 yılında bu tutarın 8 milyar Doları olduğu tahmin edilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımdaki artan trendde Mayıs 2004'te AB'ye üye olunmasının, sağlam ekonomik ortamın ve nispi birim işgücü maliyetindeki devam eden gelişmenin de katkısı vardır. Ülkenin doğrudan yabancı yatırım yeri olarak artan popülerliği, yeni yatırım projeleri ile ilgili hızlı karar alma süreci ve yenilenen teşvik gayretleri ile ilişkilendirilebilir. Üretim sektörü 2004 yılında toplam girişlerin yüzde 40'ını oluşturmuştur ve Polonya'da doğrudan yabancı yatırımın en büyük payına sahip durumdadır. En popüler sanayi otomotiv sanayisidir. Ayrıca önemli tutarlarda para finansal aracılığa aktarılmıştır. Finansal aracılık 2004 yılında doğrudan yabancı yatırımların yaklaşık dörtte birini oluşturmuştur. Yeni yatırımlara artan bir ilgi vardır. Yeni yatırımlar 2002 yılında toplam doğrudan yabancı yatırımın üçte birini teşkil ederken, 2004 yılında toplam doğrudan yabancı yatırımın yarısından fazlasını teşkil etmiştir.

4.2.5.2. Finansal sektör

Bankacılık Sektöründe yeniden yapılandırma faaliyetleri devam etmektedir, fakat sektör varlıklarının önemli bölümü devlet kontrolünde kalmıştır ve finansal aracılık derinliği bölgesel standartlarının altında gerçekleşmektedir.

2004 yılında gerçekleştirilen özelleştirmelerin ardından, Polonya'daki en büyük 10 bankanın dokuzunun çoğunluğu yabancılara aittir. Ülkenin en büyük bankası ilk halka arz vasıtasıyla Kasım 2004 tarihinde kısmen özelleştirilmiştir. Eve ve tüketici kredilerine yönelik artış gösteren talepler sonucunda kişilere verilen krediler 2005'in ilk yarısında yıllık yaklaşık yüzde 15 artış göstermiştir, bu da finansal piyasaların derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Buna rağmen, özel sektöre verilen kredinin GSYH'ye oranı bölgesel standartlarla karşılaştırıldığında düşüktür ve AB-15 seviyelerinin bir hayli gerisindedir. Finansal aracılık verimliliği de ülkelerin AB-15'lerinin altındadır ve finansal hizmetlere, özellikle küçük şirketlere veya kırsal bölgelerdekiler sağlanan erişimin kapsamını genişletmek ve finansmanla ürünlerin çeşitliliğini arttırmak gerekmektedir.

Leasing ve tüketici finans piyasası gelişmiştir, geçtiğimiz yıllarda tüketiciye sağlanan kredilerde hızlı bir artış olmasına rağmen, toplam tüketici borcu AB katılım seviyesinin altındadır. Sigorta ve emeklilik sektörleri büyümektedir, fakat bu sektörlerin portföyleri devlet bonolarına yönelmiştir. En büyük devlet kontrollü sigorta şirketinin özelleştirilmesinin tamamlanması sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Komünizm döneminde ülkenin tekeli tedarikçisi konumunda olan sigorta şirketi, sigorta sektörüne hâkimdir ve hala piyasanın yaklaşık yüzde 50'sine sahiptir. Hayat sigortası sektörünün gelişiminin mortgage finansmanının artan popülaritesiyle desteklendiği görülmektedir. Sigorta mevduatı ve düzenlemesi hemen hemen IAIS standartlarını yakalamıştır. Polonya sigorta piyasası bir dizi yabancı sigortacıyı çekmiştir. Aviva grubunun parçası olan Commercial Union ve ING grubun parçası olan Nationale Nederlanden önemli yabancı şirketlerdir. Ülkenin emeklilik sisteminin elden geçirilmesini müteakip 1999 yılında getirilen özel emeklilik fonları fazla likidite işaretleri göstermektedir, bunun nedeni sıkı düzenleyici sınırların bunları devlet bonolarındaki yatırımlarla, listelenen hisselerle ve oranlandırılmış borç senetleri ile sınırlandırmasıdır. 2005 yılının ilk yarısının

sonuna doğru, devlet bonoları emeklilik fonu portföyünün yaklaşık yüzde 60'ına denk gelmiştir ve fonlar menkul kıymetler borsasındaki halka açık hisselerin üçte birini kontrol etmektedir.

Özel öz sermaye fonları bölgesel standartlarla karşılaştırıldığında iyi gelişim göstermiştir, fakat büyük bölgesel yatırımcıların bölgeye çekilmesi ve yenilikçi finansal ürünlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Özel öz sermayeye yapılan sermaye yatırımının büyük çoğunluğu yurt dışından gelse de, Polonya geçiş ekonomilerindeki en gelişmiş özel öz sermaye fon sektörüne sahiptir. Polonya'da faaliyet gösteren özel öz sermaye yöneticilerinin tecrübesi artmakta, fakat kullanılan finansal yapıların ve araçların kapsamı gelişmiş piyasa ekonomilerine göre hala nispeten dardır. Bölgesel özel öz sermaye yöneticileri yeni anlaşmalara yönelik etkin çalışmalar yürütmekte ve gerektiğinde uygulamalı yönetim yürütme yetisine sahiptirler.

KOBİ'ler daha iyi uyarlanmış finansal araçlar geliştirmeli ve genç kuruluşları desteklemelidir. KOBİ'ler Polonya ekonomisinin bel kemiğini teşkil etmektedir ve özellikle ülkenin fakir bölgelerindeki istihdam ve hizmetlerin önemli tedarikçileridir. Boyutları ve iş modellerinden dolayı, KOBİ'lerin dış finansa erişimi çok zordur. Buna rağmen, bölgesel bankalar ve leasing şirketleri KOBİ'lere verilen kredileri ve finansal kiralama kapsamını, genelde uluslararası finans kuruluşlarının desteklediği kredi hattı dahilinde genişletmektedir.

4.2.5.3. Altyapı ve çevre sektörü

Enerji Sektöründe, işgücü verimliliği ve özelleştirme dâhil olmak üzere, büyük enerji şirketlerinin yeniden yapılandırılması, özel enerji verimliliğinin ve yenilenebilir enerji projelerinin geliştirilmesi başlıca sorunları teşkil etmektedir. Polonya enerji sektörü tamamen ayrı üretim, aktarım ve dağıtım varlıklarına sahip şirketlere ayrıştırmıştır. Değeri düşürülmüş varlıklar konusunun ve mevcut uzun vadeli sözleşmelerin çözülememesi rekabeti aksatmıştır. Düzenleyici çerçeve enerji alışverişi ve dengeleme piyasasıyla geçiş ekonomilerindeki en gelişmiş çerçevelerden biridir. Dağıtıma üçüncü tarafların erişimi kanunen mümkün olmakla beraber uygulanması zordur. 2005 yılında devlet daha fazla enerji santralini özelleştirmiştir. Enerji verimliliğine yönelik temel kurumlar düzgün işlemektedir. Ekonomi kapsamında ve enerji tasarrufuna yönelik büyük bir potansiyel mevcuttur ve enerji verimliliği sektörünün geliştirilmesi önemli bir geçiş sorunudur. Ülke

Kyoto protokolünü imzalamıştır ve Avrupa Karbon piyasasında yerini almıştır. Polonya yenilenebilir enerji konusunda, özellikle rüzgar enerjisi ve biyo-kütle enerjisi alanında ümit verici bir potansiyele sahiptir.

Belediye ve çevresel altyapı sektöründe daha küçük belediyelerin, belediye kurumlarının ticarileştirilmesi faaliyetlerini ve reformları tamamlaması gerekmektedir. Özellikle atık toplama ve bölgesel ısı sektörleri dışındaki belediye hizmetlerinin sunulması için özel sektörü daha fazla katılım yapmaya teşvik etmek gerekmektedir.

Büyük belediyeler genelde kendi altyapı hizmetlerini ticarileştirmişler ve finansal planlamayı geliştirmişlerdir, fakat sermaye harcamalarının uygulamaya koyulması, hizmet düzenlemesi ve iyi yönetim faaliyetleri her seviyede sorun teşkil etmektedir. Özellikle atık toplama dışındaki belediye hizmetlerinin sunulması için özel sektörü daha fazla katılım yapmaya teşvik etmek gerekmektedir. 2005 yılında Kamu – Özel Sektör Ortaklığı yasasının uygulanmaya başlanmasıyla, Kamu-Özel Sektör ortaklığına yönelik düzenleyici çerçeve gelişmiştir, fakat öngörülen ihtiyaca rağmen çok az proje uygulamaya koyulmuştur. Hizmet sözleşmeleri su sektörü kapsamında etkilidir, fakat kamusal ulaşımda sınırlı ve kısa vadeli. Kamu hizmetleri dağınık bir yapıya sahiptir ve şu ana kadar sınırlı seviyede konsolidasyon gerçekleşmiştir, fakat bu tür konsolidasyonların gerçekleşmeye başladığına dair işaretler mevcuttur. Düzenlemeler ısınma sektörü hariç olmak üzere maliyet kurtarma işlemleri gerektirmekte, fakat verimlilik kazancını teşvik etmemektedir.

Sağlık sektörü hususunda, kamu mülkiyetinde bulunan sağlık birimlerinin işleyişinin modernleştirilmesi ve ticarileştirilmesi çalışmaları ile özel sağlık sektörüne sağlanan desteğin güçlendirilmesi gerekmektedir. Sağlık sistemindeki reformlar yavaş ilerlemiştir ve mevcut borç geçtiğimiz yıllarda artış göstermektedir. Çoğu genel pratisyen ve diş hekimi artık özel olarak çalışsa da, hastaneler neredeyse tamamen kamu sektörü içinde kalmaktadır. Kamu hastanelerinin çoğunun kontrolü bölgesel makamlara dağıtılmıştır. Zayıf denetim ve finansal gözetim eksikliği hastanelerin birçoğunun esnek bütçe kısıtlaması ile çalışmasına olanak sağlamıştır. Sağlık birimlerinin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesine yönelik çalışmalara şiddetle karşı çıkmıştır. Kaynak azlığı ve hizmet geliştirme eksikliği kamuda memnuniyetsizliğe ve tıbbi personelin grev yapmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, özel sektör kamu sağlık hizmetlerindeki boşluğu anlatma konusunda gitgide etkin bir

rol üstlenmiştir. Yakın zamanda, kamu sağlık birimlerine katı bütçe kısıtlaması getirme ihtiyacı makamlarca da kabul edilmeye başlanmıştır.

Telekomünikasyon piyasası tamamen serbestleştirildiği halde, sabit hat hizmetlerindeki rekabetin artırılması ve düzenleyici verimliliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Polonya telekom piyasasında, özelleştirilmiş sabit hat operatörü TP SA ses iletişim piyasasını büyük bölümünde hakim bir konuma sahiptir. Bağımsız bir düzenleyici bulunmaktadır, buna rağmen düzenleyici reformların, özellikle verginin yeniden dengelenmesiyle ilgili reformlar yavaş bir şekilde uygulanmaya koyulmuştur. Mayıs 2005 tarihinde, dördüncü mobil telekomünikasyon operatörüne lisans sağlanmıştır. Düzenleyici kurum mevcut operatörler ile dolaşım anlaşmasının yürürlüğe konulmasında başarısız olmuştur, bu süreç yine düzenleyici sistemin zayıflığını ortaya koymuştur. 2006 Ocak ayında yeni bir düzenleyici kurum olan Elektronik İletişim Dairesi eski düzenleyicinin yerini almak ve ayrıca Radyo ve Televizyon Kurulunun teknik sorumluluklarından bazılarını da üstelenmek üzere oluşturulmuştur.

Demiryollarında, işletme ve kural oluşturma fonksiyonları ayrılmıştır. Altyapı, yolcu ve yük gibi temel demiryolu faaliyetleri ayrıştırılmış ve yan hizmetler iptal edilmiştir. Yolcu hizmetlerinin yeniden yapılandırılması yavaşlamıştır, bunun nedeni bölgesel makamlar ve bölgesel yolcu hizmetleri şirketlerinin eksik tren bağlantılarına finansman sağlanması hususunda bir uzlaşmaya varmalarının zor olmasıdır. Potansiyel olarak karlı olan banliyo seferlerinden bazıları bölgesel ve belediye yönetimlerinin mülkiyetine girmiştir. Demiryolları ile ilgili olarak vagonların sağlanması ve bakımı gibi faaliyetlere özel sektörün katılımı sağlanmıştır ve özel yük operatörlerinin sayısı git gide artmaktadır. Bağımsız bir düzenleyici oluşturulmuştur ve altyapı erişimi ayrımcı olmayan bir sistem kapsamında sağlanmaktadır. Üçüncü tarafların erişim yapmasına 2007'de izin verilecektir. Demiryolu reformunun tamamlanması ve özel sektörün demiryolu hizmetlerine katılımı, yol bakımı ve ulaşım tesislerinin yönetilmesi başlıca önceliklerdir.

Kamu yollarının bakımı belirli bir noktaya kadar özel sektöre verilmiştir. Yol yapımına yönelik rekabet yaratan ihaleler piyasayı yabancı şirketlere açmıştır, fakat uygulama sorunları nedeniyle genel yol inşası programı zorluklarla karşılaşmaktadır. Otoyolların bakım ve inşası ile ilişkili bir dizi kamu-özel sektör ortaklık projesi olmuştur, bazıları ortaya çıkan arazi alımı, fazla maliyet, beklenen

trafikten daha az trafik kapasitesi ve özel yatırımcılardan yeterli ilgili gelmemesi gibi belli başlı zorluklar nedeniyle engellenmiştir.

Havalimanlarının yönetimine belirli miktarda özel katılım olmuştur, fakat Varşova'daki ve birkaç büyük şehirdeki havalimanları ulusal havayolu şirketi devlet kontrolündedir. Hava trafiği artış göstermektedir ve son iki yılda birkaç hesaplı havayolu şirketi piyasaya adım atmıştır. Polonya dört adet deniz limanına sahiptir, bu limanların yüklendiği ekonomik rol büyüktür. Limanlar önemli miktarda yabancı yatırım çekmiştir, bunlara yüksek profilli projeler de dahildir.

4.3. MACARİSTAN

1989 yılında Doğu Bloğu'nun yıkılmasıyla beraber köklü değişimlerin yaşandığı Macaristan, bu tarihten itibaren siyasi anlamda demokratik sisteme geçmiş, değişimle beraber başlayan bir dizi ekonomik reform uygulamalarıyla merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşüm sürecine girmiştir. Geçiş sürecinin ilk yıllarında büyük ilerlemeler ve hızlı özelleştirmeler kaydedilmiş ve ülke özellikle yabancı sermaye açısından önemli bir merkez haline gelmiştir. Geçiş süreci sonrasında ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının özel sektör tarafından gerçekleştiriliyor olması, açık dış ticaret rejimi ve liberal yabancı yatırım koşulları ile bağlantılı olarak çok büyük bir ekonomik ilerleme kaydetmiş ve yeni AB üyesi ülkeler arasında en gelişmiş ülke konumuna gelmiştir.

Macaristan 1950'lere kadar tarıma dayalı ekonomiye sahip iken, komünizmin etkisiyle sanayileşmeye başlamış olup, bugün ekonomisinin büyük bir bölümü sanayi ağırlıklı hale gelmiştir. Özellikle ülkede her türlü makine ve yan sanayi imalatı çok gelişmiştir. Ayrıca yabancı sermayenin ülkeye gelişinde önemli bir rol üstlenen kaliteli iş gücünün de etkisiyle ülkede, elektronik cihazlar, otomotiv, biyoteknoloji sektörü gibi katma değeri yüksek, yüksek teknoloji ürünlerin üretiminde gelişim gözlemlenmiştir. 1989'dan itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile birlikte ülkedeki tarımsal üretimde azalma kaydedilmiştir. Macaristan'daki firmaların hemen hemen tümü KOBİ niteliğindedir, çok küçük olan diğer kesim ise sermayesinin tamamı ya da hisselerinin büyük çoğunluğu yabancı sermayeye ait büyük şirketlerden oluşmaktadır.

Macar para birimi Forint 1996 yılında konvertibil hale getirilmiş, kambiyo mevzuatı ise 2001 yılında liberalleştirilmiştir. Daha önce çok sıkı kurallara bağlı olan döviz işlemleri, AB mevzuatına uygun bir şekilde liberalleştirilmiş ve sermayenin

serbest dolaşımını sağlamıştır. Uygulamalar doğrultusunda Macaristan eski Doğu Bloğu ülkeleri arasında yabancı sermaye açısından en cazip ülke konumuna gelmiştir. yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmeye yönelik politikalar ve bu sayede edinilen başarılar Macaristan ekonomisinin yeniden yapılanmasında önemli bir rol oynamıştır. İhracat kapasitesinin artışı ekonomik büyümeyi arttırmış, ayrıca yeni iş imkanlarının yaratılmasına neden olmuştur.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte özellikle 90'ların başında yaşanan hızlı özelleştirme politikaları Macar sermayesinin yeterli olmaması nedeniyle ülkeye yabancı sermaye çekmede başarılı olmuştur. Gerçekleştirilen özelleştirmeler neticesinde 1992 yılında yüzde 56 olan kamu mülkiyeti bugün yüzde 10 civarına kadar gerilemiştir. Ülkeye yabancı sermaye çekmek için uygulanan politikalar neticesinde (teşvikler gerek vergi ile ilgili gerekse doğrudan teşvikleri içermektedir), bugün Macaristan'da kayıtlı tüm sermayenin yüzde 59 yabancılar a ait bulunmaktadır. Macaristan'daki en büyük ilk 20 firmaya bakıldığında bunların büyük kısmının yabancı sermayeli şirketler olduğu görülmektedir. Ekonomideki dışa açılma ve AB ile entegrasyon sürecinde yaşanan olumlu gelişmeler, nüfusu hemen hiç değişmeyen Macaristan'da kişi başına düşen milli gelire de olumlu yönde yansımıştır. Nitekim 1996 yılında 4.402 Dolar olan bu rakam 2006 yılında 11.000 Doları aşmıştır.⁸⁴

Geçiş sürecinde Macaristan dış ticaretinde uygulanan liberal politikalar ülkenin dış ticaret hacminde de etkisini göstermiş ve yıllar itibariyle ülkenin ticaret hacminde hızlı gelişmeler görülmüştür. Öte yandan, dış ticaretinde açık vermeye birlikte Macaristan ihracatı her zaman iyi bir performans göstermiştir.

Macaristan 1990'ların başından beri geçiş döneminde önemli bir ilerleme kaydetmiştir ve en başarılı geçiş ekonomisi konumundadır. Ek.5'de yer alan geçiş gösterge değerleri, Macaristan'ın ölçülen yedi kategoride yeni AB üye ülkeleri arasında ortalama en gelişmiş ülke olduğunu göstermektedir. Macaristan, fiyat liberalleşirmesi, ticaret ve döviz liberalleşirmesi ve küçük ölçekli özelleştirme kategorilerinde şimdiden iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin standartlarını yakalamış durumdadır.

⁸⁴ T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. Macaristan'ın genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri. Mayıs 2007, s 6. <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=H> (03.06.2007)

Macaristan ekonomisi'nde ileriye yönelik olarak dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıdaki gibidir.⁸⁵

- Sağlık hizmetleri, eğitim ve emeklilik sektörleri de dahil olmak üzere bütçe açıkları ve kamusal harcamaları azaltmak için yapısal önlemlerin uygulamaya geçirilmesine ihtiyaç vardır.
- İş ortamının özellikle iflas usulü, şirket kayıt süreci ve kredi bilgisinin kullanılabilirliği ile ilgili daha da gelişmeye ihtiyacı vardır.
- Özellikle ülkenin daha az gelişmiş bölgelerinde tarımsal sektörde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmeler ve şirketlerin ihtiyacına yönelik yeni finansal araçların geliştirilmesi gerekmektedir.
- Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji sektöründeki yatırımların enerji yoğunluğunu azaltmak ve çevresel hedefleri yakalamak için teşvik edilmesi gerekmektedir.
- Ulaştırma ve çevresel altyapının AB yapısal fonları ve uyum fonları, özel sektör katılımı ve yerel ticari ortak yatırımcıların yardımı ile geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Belediye projeleri ile ilgili gelişim; tedarik ve proje yönetimindeki ilerlemenin yanı sıra belediye idari kapasitesinin güçlendirilmesi, özellikle daha küçük belediyeler arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesini gerektirmektedir.
- Emeklilik fonu sisteminin etkinliğindeki artış ve yerel öz kaynak piyasalarının gelişimi ve yeni finansal araçların kullanılması yoluyla yatırım portföylerinin çeşitlendirilmesi de dahil olmak üzere banka dışı finans kuruluşlarının konsolidasyona ve güçlendirilmeye ihtiyacı vardır.

4.3.1. Macaristan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

Macaristan ekonomisi 2006 yılında AB ülkeleri içerisinde son yıllardaki en başarılı büyüme performansını göstermiştir. Ancak, ekonomik büyümesinde geçmiş yıllara nazaran bir yavaşlama görülmüştür. Nitekim Tablo 4.14'te görüldüğü üzere, Macaristan GSYİH'sı, AB'ye tam üye olduktan sonra 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla yüzde 5,2 ve yüzde 4,1lik büyümeler gösterirken, bu oran 2006 yılında yüzde 3,9 olarak gerçekleşmiştir. Cari fiyatlarla hesaplandığında Macaristan'ın 2005 yılında 22,027 milyar forint olan GSYİH'sı 2006 yılı sonu itibarıyla 23,562 milyar

⁸⁵ European Bank for Reconstruction and Development.(2005 b). Strategy for Hungary, ss.4-5. <http://www.ebrd.com/about/strategy/country/poland/strategy.pdf> (17.05.2007)

forint (yaklaşık 112,2 milyar dolar) olmuştur. Aynı dönemde kişi başına milli gelir ise, 11.128 dolar (yaklaşık 2,3 milyon forint) olarak gerçekleşmiştir.

2006 yılında sağlanan yüzde 3,9'luk büyümeye en fazla katkıyı bir önceki yıla göre yüzde 8,6 oranında büyüyen sanayi sektörü yapmıştır. 2006 yılında genel ekonomik büyümenin daha önceki yıllara göre düşük kalmasında, tarımsal üretimde görülen yüzde 6,1'lik gerileme belirleyici bir rol oynamıştır. 2006 yılında ihracat ve ithalat ise bir önceki yıla göre sırasıyla yüzde 18 ve yüzde 12,6'lık büyüme performansı göstermişlerdir.

Yatırımlar son yıllarda düzenli olarak artmaktadır ancak 2006 yılında bir önceki yıla göre yüzde 2 oranında gerilediği görülmektedir. Bu düşüş oranı, tarım ve hayvancılık sektöründe yüzde 14,3 olurken, ekonominin lokomotifleri olan "imalat" ve "inşaat" sektörlerinde ise sırasıyla yüzde 4,1 ve yüzde 6,1 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, başta "mali hizmetler" olmak üzere hizmetler sektöründe görülen yatırım artışları, toplam yatırımlarda görülen düşüşün daha az olmasına olumlu yönde katkı sağlamıştır.⁸⁶

İşsizlik oranında ise 2003 yılı itibariyle başlayan artış trendinin 2006 yılında da devam ettiği ve 2006 yılı sonu itibariyle bu oranın yüzde 7,5 seviyesine yükseldiği görülmektedir. Öte yandan, 2007 yılında uygulamaya koyulan ve ekonomik büyümeyi yavaşlatması beklenen istikrar tedbirlerinin bir sonucu olarak 2007 yılında işsizlik oranında bir artış yaşanması beklenmektedir. İstihdam düzeyi 2004 yılında yüzde 0,1, 2005 yılında yüzde 1,3 ve 2006 yılında ise 1,1 oranında artış göstermiştir.

Enflasyon TÜFE bazında değerlendirildiğinde, 2005 yılında yüzde 3,3 iken 2006 yılında neredeyse ikiye katlanarak yüzde 6,8 seviyesine ulaşmıştır. Enflasyonda görülen bu artışta, Eylül 2006 ayından itibaren başta KDV olmak üzere vergi oranlarında yapılan artışlar ile petrol ve enerji fiyatlarında yükselme etkili olmuştur.

⁸⁶ T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.r., s.20.

Tablo 4.14. Macaristan'ın temel ekonomik göstergeleri (EBRD, Transition Report Update 2007)

MACARİSTAN	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*
Üretim ve Giderler (Yüzelik Değişim)								
GSYİH	4,2	5,2	3,8	3,5	2,9	5,2	4,1	3,9
Özel Tüketim	4,8	4,9	6,0	9,4	7,2	3,2	3,8	1,2
Kamu Tüketimi	1,8	1,2	5,3	5,7	6,5	0,0	0,2	-5,5
Gayrisafı Sabit Sermaye Teşekkülü	5,9	7,7	6,0	9,3	2,5	7,7	5,6	-1,8
Mal ve Hizmet İhracatı	12,2	22,0	8,0	3,9	7,8	15,7	11,6	18,0
Mal ve Hizmet İthalatı	13,3	20,2	5,3	6,5	11,0	14,1	6,8	12,6
Sanayi Üretimi	10,4	18,7	3,6	2,8	6,4	3,9	4,3	8,6
Tarım Üretimi	0,4	6,3	12,0	5,7	6,6	54,4	-2,4	-6,1
İstihdam (Yüzelik Değişim)								
İşgücü (yıllık ortalama)	2,1	0,6	-0,4	0,2	1,4	0,1	1,3	1,1
İstihdam (yıllık ortalama)	3,1	1,2	0,3	0,1	1,3	-0,3	0,2	0,9
(Yüzde)								
İşsizlik (yıl sonu)	7,0	6,4	5,7	5,8	5,9	6,3	7,3	7,5
Fiyatlar ve Ücretler (Yüzelik Değişim)								
Tüketici Fiyatları (yıllık ortalama)	10,0	9,8	9,2	5,3	4,7	6,8	3,6	3,9
Tüketici Fiyatları (yıl sonu)	11,2	10,1	6,8	4,8	5,7	5,5	3,3	6,8
Üretici Fiyatları (yıllık ortalama)	5,1	11,7	5,2	-1,8	2,4	3,5	4,3	8,3
Üretici Fiyatları (yıl sonu)	8,2	12,4	-0,4	-1,3	6,2	1,6	4,7	9,2
Ort.Bürüt Aylık Kazanç(yıllık ort.)	13,9	13,5	18,2	18,3	12,0	6,2	8,7	8,2
Kamu Sektörü (GSYİH Yüzdesi)								
Genel Kamu Dengesi	-5,6	-3,0	-3,5	-8,5	-6,5	-6,5	-7,8	-9,2
Genel Kamu Gelirleri	49,9	47,7	48,7	52,6	50,4	49,0	50,0	52,9
Genel Kamu Borcu	61,2	55,3	52,2	55,5	57,4	59,4	61,7	66,0
(Yüzelik Değişim)								
Para Arzı (M2, yıl sonu)	15,8	12,1	16,8	13,8	13,6	9,9	13,0	11,9
Yurtiçi Krediler (yıl sonu)	0,4	11,8	4,7	15,3	19,8	11,9	23,4	15,9
(GSYİH Yüzdesi)								
Para Arzı (M2 yıl sonu)	44,5	43,1	44,7	45,1	46,6	45,5	48,4	50,6
Faiz ve Döviz Kuru (Yıllık Yüzde, Yıl Sonu)								
Refinans Oranı	14,5	11,0	9,8	8,5	12,5	9,5	6,0	8,0
Bankalararası Faiz Kuru	14,5	11,9	10,0	8,9	10,2	9,7	6,1	8,1
Mevduat Faizi Ağ. Ort.	11,9	9,9	9,4	7,4	8,7	9,1	5,2	7,4
Kredi Faizi Ağ. Ort.	19,4	12,8	12,0	9,7	11,2	11,0	7,4	9,2
(Dolar'ın Forints Değeri)								
Döviz Kuru (yıl sonu)	252,5	284,7	279,0	225,2	207,9	180,3	213,6	191,6
Döviz Kuru (yıllık ortalama)	237,3	282,2	286,5	257,9	224,3	202,7	199,6	210,4
Dış Sektör (Milyon Dolar)								
Cari İşlemler	-3.773	-4.060	-3.236	-4.675	-7.343	-8.767	-8.128	-6.528
Dış Ticaret Dengesi	-2.170	-2.911	-2.235	-2.120	-3.366	-3.082	-1.961	-524
İhraç Malları	25.579	28.734	31.068	34.780	43.238	56.720	63.071	73.374
İthal Malları	27.749	31.645	33.303	36.900	46.604	59.802	65.032	73.898
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	2.991	2.200	3.568	2.716	515	3.542	5.412	3.055
Bürüt rezervler, altın hariç	10.978	11.229	10.766	10.394	12.791	15.920	18.552	21.528
Dış Borç Stoku	31.316	30.287	33.951	36.883	53.761	70.872	86.401	105.325
(Aylık Mal ve Hizmet İthalatı)								
Bürüt rezervler, altın hariç	4,1	3,7	3,4	2,9	2,8	2,7	2,9	3,0
(Mal ve Hizmet İhracat Yüzdesi)								
Borç Servisi	17,9	15,5	14,6	13,9	14,4	15,1	16,0	13,2
Özet Hesaplar								
Nüfus (yıl sonu, milyon)	10,1	10,0	10,2	10,1	10,1	10,1	10,1	10,1
GSYİH (milyon Forints)	11.393.499	13.172.293	14.849.800	16.740.400	18.408.800	20.712	22.027	23.562
Kişi Başına Gelir (US Dolar)	4.757	4.648	5.092	6.491	8.207	10.117	10.949	11.128
GSYİH Sanayi Payı (%)	26,7	27,9	27,2	26,9	27,5	25,8	25,8	26,3
GSYİH Tarım Payı (%)	5,3	4,6	5,5	4,7	4,4	4,1	3,7	3,7
Cari İşlemler/GSYİH (%)	-7,9	-8,7	-6,2	-7,2	-8,9	-8,6	-7,4	-5,8
Dış Borç Rezervi (US Dolar, milyon)	20.338	19.058	23.185	26.490	40.970	54.952	67.848	83.796
Dış Borç / GSYİH (%)	65,2	64,9	65,5	56,8	65,5	69,4	78,3	94,0
Dış Borç/İhracat (%)	101,7	88,2	90,0	88,5	105,0	104,8	114,3	121,4

* Tahmini

Doğrudan yabancı sermaye açısından oldukça cazip bir ülke olan Macaristan, 2005 yılında 6,1 milyar Euro doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmiş, bu rakam 2006 yılında da 4,9 milyar Euro'ya ulaşmıştır. Söz konusu yabancı sermaye miktarının büyük bir kısmı, daha önce Macaristan'da yatırım yapan çok uluslu firmaların yaptıkları genişleme yatırımlarından oluşmaktadır. Sektörel anlamda bakıldığında ise bu yatırımların ağırlıklı olarak, gayrimenkul, finansal hizmetler, makine, ulaştırma araçları ve kimyasallar alanında yapıldığı görülmektedir. Macar ekonomisindeki önemli bir ekonomik sorunu teşkil eden bütçe ve cari açık, 2006 yılında da artarak devam etmiştir. 2006 yılı sonu itibariyle Cari açık/GSYİH ve bütçe açığı/GSYİH oranları sırasıyla yüzde 5.8 ve yüzde 9.2 gibi oldukça yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir. Ancak cari işlemler açığı, 2005 yılına göre olumlu yönde bir ilerleme kaydetmiştir.⁸⁷

Macar ekonomisine genel olarak bakıldığında, birisi daha uzun vadeli olmak üzere 3 ana yapısal sorun ile karşı karşıya bulunduğu görülmektedir. Bunlardan ilki makro ekonomik diğeri ise sosyo-ekonomik bir sorun niteliğindedir. Sosyal alanda görülen ve orta-uzun vadede Macar ekonomik performansını tehdit eden unsur, nüfus artış hızındaki yavaşlamadır. Bazı rakamlara göre, aralarında Macaristan'ın da bulunduğu Doğu Avrupa Ülkeleri, dünyanın en düşük doğurganlık oranına sahip bölgesi olarak tanımlanmaktadır. Macaristan'da kadın başına doğurganlık oranı 1.3 olup, bu oran nüfusun istikrarlı olması için gerekli olan azami 2.1 çocuğun çok altında kalmaktadır. Giderek yaşlanan, hatta nüfusu azalan ve dolayısıyla ekonomik büyüme için gerekli olan genç nüfusu sağlamak zorlanan Macaristan'ın, ekonomik büyümeyi desteklemek için işgücü verimliliğini arttırmak dışında bir seçeneği kalmamaktadır. Son yıllarda ekonomik büyümenin arkasında yatan en önemli nedenlerden birisi de, işgücü verimliliğinde sağlanan artış olmuştur. Ancak, Macaristan'a gelecek olan yabancı yatırım seviyesinin önümüzdeki yıllarda seviyesinin düşecek olması (özelleştirmelerin azalması ve Doğu Avrupa ve Uzakdoğu kaynaklı rekabet nedeniyle) bu alanda da potansiyel sıkıntılar olduğunu göstermektedir.

Macaristan ekonomisinin geleceğini tehdit eden diğeri iki yapısal sorun ise, daha kısa vadeli ve makro ekonomik alanda görülen sorunlar olup, bunlar cari

⁸⁷T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.r., s.21.

işlemler açığı ve bütçe açığıdır. Bir başka deyişle Macar ekonomisi “ikiz açık” sıkıntısı ile karşı karşıya bulunmaktadır. Cari işlemler açığı itibariyle bakıldığında, 2002 yılında yüzde 7 olan cari işlemler açığının GSYİH’ya oranı 2004 yılında yüzde 8.4 ile rekor seviyeye çıktıktan sonra gerilemeye başlamış, bu çerçevede 2005 yılında yüzde 6,9 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılı sonu itibariyle ise, yukarıda da belirtildiği üzere bu oran yüzde 5,8 seviyesine gerilemiştir. Bu açığın, hükümetin izleyeceğini açıkladığı sıkı maliye politikalarının da etkisiyle 2007 yılında yüzde 5,5’e 2008 yılında ise yüzde 4,3 seviyesine gerilemesi hedeflenmektedir.⁸⁸

4.3.2. Macaristan’ın Dış Ticareti

2006 yılında Macaristan’ın toplam dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre yüzde 16 oranında artmış ve 149 milyar dolar olmuştur. Aynı dönemde, toplam ihracat ve ithalat ise sırasıyla yüzde 18 ve yüzde 15 oranlarında artış göstermiş ve yine sırasıyla 73,3 ve 75,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Macaristan’ın 2006 yılı dış ticaret açığı ise, 2005 yılına göre yüzde 34 oranında gerilemiş ve 2,4 milyar dolar olmuştur. Tablo 4.15 Macaristan’ın toplam dış ticaret verilerini göstermektedir.

Tablo 4.15. Macaristan’ın toplam dış ticareti (T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyar Dolar)

	İhracat	Değ. (%)	İthalat	Değ. (%)	Denge	Hacim
1996	14.1		16.8		-2.7	30.9
1997	19.1	35.5	21.2	26.2	-2.1	40.3
1998	23.0	20.4	25.7	21.2	-2.7	48.7
1999	25.0	8.7	28.0	8.9	-3	53.0
2000	28.0	12.0	32.1	14.6	-4.1	60.1
2001	30.5	8.9	33.7	5.0	-3.2	64.2
2002	34.3	12.5	37.6	11.6	-3.3	71.9
2003	43.0	25.4	47.8	27.1	-4.8	90.8
2004	55.5	29.1	60.3	26.2	-4.8	115.8
2005	62.3	11.4	65.9	9.3	-3.6	128.2
2006	73.3	17.8	75.4	14.9	-2.4	149.1

Tablo 4.16’da Macaristan’ın dış ticaretinde yer alan yirmi ülke yer almaktadır. Tablodan da görüleceği üzere, Macaristan’ın dış ticaretinde en büyük partneri Almanya’dır. 2006 yılında Almanya ile Macaristan arasındaki dış ticaret hacminin 42 milyar doları aştığı ve iki ülke arasındaki ticaretin oldukça dengeli bir

⁸⁸ T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.r., s.22

yapı arz ettiği görülmektedir. Dış ticaret hacmi açısından bakıldığında diğer önemli ülkeler ise sırasıyla; Avusturya, Rusya Federasyonu, İtalya, Fransa, Polonya, Hollanda ve İngiltere olmuştur. Ayrıca, yine Tablo 4.16 dan anlaşılacağı üzere, Macaristan'ın Çin, Japonya, G. Kore gibi Uzakdoğu ülkelere ve buna ilave olarak Rusya gibi doğalgaz aldığı ülkelere karşı dış ticaret açığı verdiği görülmektedir.

Tablo 4.16. Macaristan dış ticaretinde ilk 20 ülke (T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyon Dolar)

Yıllar	2005		2006			
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
Almanya	18,734	18,211	21,615	20,809	42,424	806
Avusturya	3,482	4,342	3,555	4,72	8,275	-1,165
Rusya	1,171	4,868	1,999	6,179	8,178	-4,18
İtalya	3,434	3,209	4,011	3,475	7,486	536
Fransa	3,187	3,262	3,409	3,588	6,997	-179
Polonya	2,021	2,5	2,946	3,235	6,181	-289
Hollanda	2,406	2,868	2,209	3,258	5,467	-1,049
İngiltere	3,162	1,64	3,283	1,757	5,04	1,526
Çek Cum.	1,9	1,891	2,526	2,228	4,754	298
ÇHC	402	3,588	762	3,857	4,619	-3,095
Slovakya	1,766	1,491	2,832	2,077	4,909	755
Romanya	2,335	1,111	2,295	1,717	4,012	578
İspanya	1,998	917	2,431	1,053	3,484	1,378
ABD	1,896	1,111	2,025	1,293	3,318	732
Belçika	1,326	1,467	1,429	1,596	3,025	-167
Japonya	361	2,249	381	2,209	2,59	-1,828
Ukrayna	821	539	1,304	836	2,14	468
İsveç	837	745	804	1,037	1,841	-233
G. Kore	127	1,202	203	1,415	1,618	-1,212
Türkiye	927	418	1,152	438	1,59	714
Liste Toplamı	56,853	62,691	47,535	52,142	99,677	-4,608
Genel Toplam	62,272	65,92	73,341	75,739	149,08	-2,398

Tablo 4.17 Macaristan'ın ürün grupları itibariyle ithalat ve ihracat verilerini içermektedir. Macaristan'ın hem ihracat hem de ithalatında “makine ve taşıt araçlarının” ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 2006 yılı sonu itibariyle, anılan ürün grubunun Macaristan'ın toplam ihracat ve ithalatı içindeki payı sırasıyla yüzde 62 ve yüzde 51 olarak gerçekleşmiştir. Bu iki ana ürün grubunun dışında kalan diğer sanayi ürünlerinde de, ihracat açısından “kimyasalların” (organik ve inorganik kimyasallar, plastik ve mamulleri, kauçuk ve mamulleri ve diğer kimyasal ürünler) ön plana çıktığı görülmektedir. Genel olarak bakıldığında, kimyasallar ürün grubunun toplam

Macaristan ihracatı içindeki payı yüzde 6.1 seviyesine ulaşmıştır. Bunun dışında, demir ve demir dışı metaller, tıbbi cihazlar ve eczacılık ürünleri ve profesyonel, bilimsel ve kontrol cihazlarının ihracat içinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4.17. Ürün grupları itibariyle Macaristan'ın dış ticareti (T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyon Dolar)

Yıllar	2005		2006		Değ.(%)		Pay (%)*	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Ürün Grupları								
Gıda, İçecekler ve Tütün	3,59	2,69	4,05	3,03	12,6	12,7	5,5	4
Et ve Et ürünleri	834	328	809	311	-3	-5,1	1,1	0,4
Meyve ve Sebze	673	482	730	505	8,4	4,7	1	0,7
Hububat	699	232	895	244	28,1	5,2	1,2	0,3
Hammaddeler	1,24	1,18	1,4	1,3	13,5	13,5	1,9	1,7
Yağlı Tohum ve Meyveler	273	42	237	61	-13	45,3	0,3	0,1
Maden Cevherleri	413	209	547	322	32,3	53,8	7	0,4
Petrol ve Elektrik Enerjisi	1,7	6,71	1,85	8,42	9,1	25,6	2,5	11,1
Petrol ve Petrol Ürünleri	1,462	3,477	1,465	4,089	0,2	17,6	2	5,4
Doğalgaz	53	2,529	57	3,402	7,6	34,5	0,1	4,5
Elektrik	164	467	282	709	72,1	51,7	0,4	0,9
Sanayi Ürünleri	17,2	21,7	20,2	24,8	17,6	14,3	27,6	32,7
Organik Kimyasallar	1,043	776	1,297	952	24,4	22,7	1,8	1,3
İnorganik Kimyasallar	237	225	290	255	22,6	13,5	0,4	0,3
Tıbbi Cih. ve Eczacılık Ür.	1,45	1,751	1,903	2,148	31,2	22,7	2,6	2,8
Plastik ve Mamulleri	1,474	1,657	1,876	1,911	27,3	15,3	2,6	2,5
Kauçuk ve Mamuller	696	665	773	706	11,1	6,1	1,1	0,9
Kimyasal Ürünler	180	728	188	718	4,4	-1,4	0,3	0,9
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	716	1,084	805	1,154	12,4	6,5	1,1	1,5
Tekstil Ürünleri	667	1,244	682	1,232	2,2	-1	0,9	1,6
Demir-Çelik	858	1,591	1,099	2,129	28,1	33,8	1,5	2,8
Demir-dışı Metaller	768	1,084	990	1,713	28,9	58	1,3	2,3
Metal İşleme	1,435	2,251	1,768	2,613	23,2	16,1	2,4	3,5
Mobilyalar	946	555	990	576	4,7	3,7	1,3	0,8
Hazırgiyim	1,327	885	1,117	898	-16	1,5	1,5	1,2
Ayakkabı	304	288	363	328	19,3	13,7	0,5	0,4
Profes., Bilimsel ve Kont.Cih.	1,21	1,386	1,778	1,367	46,9	-1,4	2,4	1,8
Makine ve Taşıt Araçları	38,5	33,7	45,8	38,2	18,8	13,5	62,4	50,5
Güç Üreten Mak.ve Aks.	7,129	4,74	8,148	5,143	14,3	8,5	11,1	6,8
Genel Sanayi Mak.ve Aks.	2,507	3,113	3,409	3,664	36	17,7	4,6	4,8
Ofis ve Otom.Bilgi İşl.Mak.	42,44	2,907	4,753	3,453	-89	18,8	6,5	4,6
Haberleşme Cihaz ve Aks.	11,08	4,791	12,54	5,778	13,2	20,6	17,1	7,6
Elektrikli Mak.ve Aksamları	6,938	10,92	8,229	11,76	18,6	7,7	11,2	15,5
Taşıt Araçları	5,281	5,134	7,172	6,099	35,8	18,8	9,8	8,1
TOPLAM	62,3	65,9	73,3	75,7	17,8	14,9	100	100
<i>Paylar 2006 yılı rakamlarına göre hesaplanmıştır.</i>								

İthalat açısından bakıldığında ise, yukarıda sayılan ürün gruplarının yanı sıra “tekstil” sektörünü ön plana çıkarmaktadır. Macaristan’ın ithalatında petrol ve enerji ithalatının da önemli bir konuma sahip olduğu ve bu iki ürün grubunun toplam ithalat içindeki payının yüzde 11 seviyesinde olduğu görülmektedir. Tarımsal ürün ithalatının artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

4.3.3. Avrupa Birliği Üyeliği’nin Macaristan ekonomisine etkileri

Macaristan’ın Mayıs 2004’te AB’ye girmesi; üretim artışına, ticaret, tarımsal gelirler ve altyapı yatırımlarının olumlu yönde etkilenmesine neden olmuştur. Ekonomik büyüme 2003 yılında yüzde 2.9 iken özel yatırımda yaşanan artış, artan ihraçlar ve tarımsal üretimdeki güçlü büyüme sayesinde 2004 yılında yüzde 4.2’ye çıkmıştır. Ancak makroekonomik dengesizlikler halen önemli ölçüde yaşanmaktadır. Bütçe açığı 2004 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın yüzde 5.4’üne gerilemiştir. Bu oran 2003 yılına ait yüzde 6.5’lik bütçe açığından daha düşüktür, fakat esas hedeften daha yüksek bir orandır. Bu durum bir ekonomik istikrarsızlığı önlemek ve Macaristan’ın orta dönemde planlandığı üzere Euro’ya geçişini sağlamak için ek mali önlemlerin alınması gerektiğine işaret etmektedir. Kamu borçları bütçe dışı yapılan önemli altyapı yatırımları ile birlikte GSYİH’nin yaklaşık yüzde 57’sine ulaşmıştır. Cari hesap açığı 2004 yılında GSYİH’nin yaklaşık yüzde 8,8’i oranında dengelenmiştir. Dış açık önemli orandaki portföy yatırımları ve dış borçlanma ile finanse edilmiştir. Net doğrudan yabancı yatırımlar, 2003 yılındaki geçici düşüşün ardından, 2004 yılında toparlanmıştır ve cari hesap açığının yaklaşık yüzde 40’ına denk gelmiştir. Ülkenin doğrudan yabancı yatırım yeri olarak cazibesi, yabancı stratejik yatırımcılar için yapılan kurumlar vergisi ve vergi muafiyetleri ile yüzde 16 oranında artmıştır, fakat bölgedeki diğer ülkelere oranla yüksek olan reel ücretler gelecekteki rekabet gücü için bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.⁸⁹

Macaristan’a 2004–2006 yılı için 3.2 milyar Euro’dan fazla AB yapısal ve uyum fonu tahsis edilmiştir. Yapısal fonlar kapsamında 1.99 milyar Euro’nun ortak finansmanı aşağıdaki önceliklere uygun olarak tahsis edilmiştir:

- Üretken sektörün rekabetinin artırılması, buna tarım ve kırsal kalkınma dâhildir.
- İstihdam ve insan kaynakları gelişiminin teşvik edilmesi

⁸⁹ EBRD (2005 b), a.g.r., s.4.

- Ulaşım altyapısının iyileştirilmesi ve çevrenin korunması
- Bölgesel ve yerel potansiyelin güçlendirilmesi

Uyum fonları kapsamında Macaristan'a 1.1 milyar Euro daha verilecektir, bu parayla çevre ve ulaşım sektörlerindeki altyapı finanse edilecektir ve teknik destek için 88 milyon Euro daha belirlenmiştir.⁹⁰

4.3.4. Macaristan'ın Uluslararası Kuruluşlar İle İlişkileri

Bu bölüm EBRD'ye ait 2005 yılı "Strategy for Hungary" raporu doğrultusunda düzenlenmiş ve aşağıdaki alt başlıklarda işlenmiştir.⁹¹

4.3.4.1. Avrupa Yatırım Bankası (EIB)

1990'dan beri, EIB Macaristan'a 5.5 milyardan fazla kredi vermiştir. En yeni projeler; Budapeşte'deki 4. yeraltı hattına, Budapeşte Merkezi Atık Su İşleme Tesisine, öğrenci kredi programına destek sağlanmasını ve Budapeşte çevre yolu inşasına yönelik kredileri, Budapeşte'yi Romanya sınırına bağlayan demiryolunun güçlendirilmesi faaliyetlerini ve esasen KOBİ'ler ve belediyeler tarafından uygulanan daha küçük ölçekli projelere ilişkin kredilerin bölgesel bankalara sunulması yoluyla finanse edilmesine yönelik desteği kapsamaktadır.

4.3.4.2. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Macaristan IMF'nin 1982'den beri üyesidir. En son yapılan stand-by anlaşması 1998'de sona ermiştir. IMF her yıl Macaristan'a müzakere ziyaretlerinde bulunmaktadır. Macaristan ekonomisinin değerlendirilmesi (Madde IV müzakereleri) Haziran 2005 tarihinde yayınlamıştır, Nihai rapor ülkeye yapılan grup ziyaretinden sonra Eylül 2005'de yayınlanmıştır.

4.3.4.3. Dünya Bankası

Macaristan 1982'den beri Dünya Bankası'nın üyesidir. Macaristan'a sunulan toplam Dünya Bankası kredisi yaklaşık 40 operasyon için 4 milyar Amerikan Dolarını aşmıştır. Devam eden tek bir proje vardır –Budapeşte ve Dunaujvaros kapsamına odaklanan belediye atık su çalışmaları 31.6 milyon Amerikan Dolarını Amerikan

⁹⁰ EBRD (2005 b), a.g.r., s.21

⁹¹ EBRD (2005 b), a.g.r., ss.21-22

Doları ile desteklenmektedir. Projenin 2006 Aralık ayında tamamlanması beklenilmektedir.

4.3.4.4. Uluslararası Finans Kurumu (IFC)

Macaristan 1985 yılından beri Uluslar arası Finans Kurumu üyesidir. IFC 28 proje için kendi hesabından yaklaşık 250 milyon dolarlık ve diğer bankalardan sendikasyon kredileri halinde 70 milyon dolar yatırım yapmıştır. Macaristan'daki en yeni IFC projesi olan KOBİ'lerin finansmanının desteklenmesi 2003 yılında onaylanmıştır.

4.3.5. Sektörel Bazda Geçiş Süreci Başarıları ve Geçiş Süreci Sorunları

1990'ların başında başlayan piyasa ekonomisine geçiş süreci boyunca Macaristan büyük ilerlemeler kaydetmiş ve en başarılı geçiş ekonomisi konumuna gelmiştir.. Ancak, Macaristan'ın geçiş sürecine ilişkin başarılarının yanında bazı sorunları da bulunmaktadır. Konu Ek.3'de yer alan EBRD'ye ait "2005 yılı geçiş sorunları değerlendirme oranları" tablosu doğrultusunda ve aşağıdaki alt başlıklar altında sektörel olarak incelenecektir.

4.3.5.1.Kurumsal sektör

Kurumsal sektör performansında yüksek verimliliğe rağmen verimlilik ilerlemelerine, daha esnek bir iş piyasasına ve hizmetlerin çeşitlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Macaristan 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye katılan geçiş ekonomileri arasında ikinci en yüksek verimlilik seviyesine sahiptir. Macaristan önemli gelirlerinin büyük bir kısmını 1992 ve 2000 yılları arasında rekabet gücü ile gerçekleştirmiştir. Ülkenin rekabet gücü 2001–2003 yılları arasında yükselen reel döviz kuru, yavaşlayan verimlilik büyümesi ve hızla artan ücretler nedeniyle ciddi ölçüde düşmüştür. Bu eğilim 2004 yılında önlendiyse de, sonraki gelişmeler, verimlilikteki ilerlemeler ve reel ücretlerdeki sınırlı büyümeye bağlı olacaktır. 2004 yılında endüstri (inşaat sektörü hariç) toplam katma değerini yüzde 27,2'sini oluşturmuştur. Hizmet sektörü ise toplam katma değerini yüzde 62,2'sini oluşturmuştur. Bu durum yeni hizmet faaliyetlerinde, özellikle de küçük ve orta ölçekli işletmelerde ek gelişme imkanının

olduğuna dair bir göstergedir. Ayrıca yeni teknolojiler de dahil olmak üzere yüksek katma değerli sektörlerde de gelişim imkanı bulunmaktadır.⁹²

Tarım sektöründe arazi özelleştirilmesi tamamlanmak üzeredir. Yabancılar ve tüzel kişiler (örneğin şirketler ve kurumlar) tarımsal arazi sahibi olamamaktadır ve bireysel arazi mülkiyetinde sınır bulunmaktadır. Tarım ürünlerini işleme sektörünün, girdi tedarikinin ve hizmet şirketlerinin özelleştirilmesi tamamlanmak üzeredir, fakat yeni sahiplerin uluslararası alanda rekabet gücüne sahip olmaları için halen fiyatları azaltması, etkinliği artırması ve hijyen standartlarını yükseltmeleri gerekmektedir. Tarım için uygun olan finansal sistem yavaş bir şekilde ilerlemektedir.

Emlak sektörü finansal araçlarla ve yeni mülk türleriyle birlikte hızla gelişmektedir. Sanayi parklarının işletilmesindeki özel sektör katılımı, lojistik merkezlerin gelişmesi, büyük turizm ve şehir/kültürel rehabilitasyon projeleri de uygulama dahilindedir.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) Macaristan ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktadır ve özellikle ülkenin yoksul bölgelerinde önemli istihdam ve hizmet sağlayıcılarıdır. Ölçekleri ve iş modelleri sebebiyle KOBİ'ler dış finansa en zor erişen sektördür. Ancak, çoğu ticari bankanın artık KOBİ departmanları bulunmaktadır. Yoğun şekilde devlet yardımı alan birkaç mikro-finans programı mevcuttur ve bazı borçlar/kiralamalar International Finance Institutions (IFI) destekli kredi hatları dahilinde genişletilmeye çalışılmaktadır.

Yeniden yatırılan karlar doğrudan yabancı yatırımların ana kaynağıdır. Doğrudan yabancı yatırımlar artan bir şekilde yüksek katma değerli alanlar üzerine yoğunlaşmakta ve yavaşça ülkenin daha az gelişmiş kesimi olan doğusuna kaymaktadır.

2003 yılında yaşanan yavaşlamadan sonra, 2004 yılında doğrudan yabancı yatırımlar yaklaşık olarak 3.7 milyar Dolara çıkmıştır. Bu tutarın yaklaşık yarısı yeniden yatırılan karlar şeklinde gerçekleşmektedir. Şirketler artan bir şekilde araştırma-geliştirme ya da bölgesel merkezler gibi idare merkezleri işlevlerini Macaristan'da konuşlandırmayı düşünmektedirler. Bazı yabancı yatırımcılar Macaristan'ın doğusu ya da komşu ülkeler gibi düşük ücretli varış noktalarına yönelmişlerdir ve diğer yatırımcılar da aynısını yapmayı düşünmektedirler. Artan işgücü maliyetleri ve ehil işçilerin azlığı önemli hususlar olarak öne çıkmaktadır.

⁹² EBRD (2005 b), a.g.r., s.14.

Buna ek olarak, bölgedeki diğer ülkeler yatırım için ciddi rakipler haline gelmektedir.⁹³

4.3.5.2. Finansal sektör

Macaristan, geçiş ekonomileri arasında en gelişmiş özel özkaynak fon sektörlerinden birine sahiptir. Yerli yatırımcıların önemi artmaktadır, fakat yerli yatırımcılara halen devlet kurumları ve bankalar (özellikle Macaristan Gelişim Bankası) hakimdir. Banka dışı finans kuruluşları açısından sigortacılık ve emeklilik sektörleri gelişmektedir, fakat emeklilik sektöründe gelişime ihtiyaç vardır. Finansal sektöre halen ticari bankalar hakimse de, finansal sektördeki toplam varlıklardaki banka dışı finans kuruluşlarının payı durmadan artmaktadır. Macar finans kuruluşlarının çoğu otomobil satışı ve otomobil kiralama sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Sigorta kanunu ve mevzuatı neredeyse tam olarak IAIS standartlarını karşılamaktadır ve düzenleme makamında yüksek nitelikli kadroya sahiptir. Hayat sigortası dışındaki sigortacılık sektöründeki büyüme kısmen tüketici ve ev kredisindeki artışlar ve bununla beraber gelen sigorta talepleri ile gerçekleşmiştir. Sigorta şirketlerinin portföy yapısı AB üyesi ülkelerdeki sigorta şirketlerine oranla daha muhafazakar bir yapıya sahiptir. Büyük oranda devlet tahvillerine ve diğer sabit gelir varlıklarına yönelmiştir.

Özel emeklilik sistemi halen küçüktür ve 2004 yılı sonu itibariyle finansal sektördeki toplam varlıkların sadece yaklaşık yüzde 7'sini oluşturmaktadır. 18 zorunlu özel emeklilik fonu ve 150'den fazla gönüllü özel emeklilik fonu bulunmaktadır. Sistemin faiz performansı nispeten hayal kırıklığı yaratmaktadır. 1998 ve 2003 yılları arasında yıllık esasa indirgenmiş net faiz oranı (yüzde 10.7) enflasyon oranının (yüzde 8.6) çok az üzerindedir ve ortalama ücret büyümesinin (12.7) altındadır. Bunun nedeni kısmen fonların portföylerindeki devlet tahvillerinin büyük payıdır (yaklaşık yüzde 75). Emeklilik fonları arasındaki rekabet, ücret yapıları ve faiz oranları arasındaki karşılaştırılabilirliğin mevcut bulunmamasından zarar görmektedir. Portföy çeşitliliği varlık yöneticilerinin muhafazakar yatırım kültüründen ve alternatif yatırım araçlarının mevcut olmamasından olumsuz yönde etkilenmektedir. Sonuç olarak emeklilik sisteminin etkinliğini artırmak, katkı

⁹³ EBRD (2005 b), a.g.r., s.15

paylarını ve yatırım ödeneklerini toplama işlemini geliştirmek ve ek ödemelerin gelecekte ödenmesini sağlamak için hassas düzenlemelere ihtiyacı vardır.⁹⁴

Macaristan sermaye piyasaları gelişim göstermektedir, fakat mevcut araçların sayısı azdır ve sermaye piyasaları Avrupa standartlarına göre hala az gelişmiştir. Budapeşte Menkul Kıymetler Borsası sermaye değeri 2002 yılında yüzde 18'e düştükten sonra aynı yıl içinde GSYH'nin yaklaşık yüzde 25'ine çıkmıştır. Mortgage bonoları sunulmuştur ve tedavüldeki hisse senetleri GSYH'nin yaklaşık yüzde 6'sına ulaşmıştır. Ayrıca ileri tarihli işlemlerde türev piyasa işlemleri de mevcuttur. Piyasaya yine de kamu borçlanma senetleri hakimdir, bu borç 2004'de GSYH'nin yaklaşık yüzde 44'üne çıkmıştır. Şirket ve belediye borcu yok denecek kadar azdır. Menkul kıymetler piyasasına yönelik yasal çerçeve neredeyse IOSCO standartlarını karşılamaktadır, fakat kamuyu aydınlatma yükümlülüğü ve hissedar hakları ile ilgili olarak düzenleyicinin verimliliği güçlendirilebilir.⁹⁵

4.3.5.3. Altyapı ve çevre sektörü

Enerji sektöründe unsurların tamamen ayrıştırılması, enerji verimliliğinin ve yenilenebilir enerji sektörlerinin daha ileri seviyede serbestleştirilmesi ve geliştirilmesi başlıca sorunlardır.

Genelde, stratejik yatırımcılara satış yoluyla yapılan erken özelleştirmeler sayesinde özel sektör dağıtım ve üretime büyük oranda katılmaktadır. Elektrik piyasasının kısmi serbestleştirilmesi 2003'te elektrik ticaret şirketleri ve ticari kullanıcılara yönelik yılda iki kez düzenlenen açık arttırmaların uygulamaya koyulmasıyla başlamıştır. 2004 başından itibaren, tüm müşteriler elektrik tedarikçilerini seçmekte serbesttirler. Hem teknik zorluklar hem de katı mevzuat liberalleştirme sürecini aksatmaktadır. Buna ek olarak, Macaristan enerji marketinde yüksek fiyatlar ve çapraz sübvansyon hakimdir ve büyük endüstriyel tüketiciler nispeten düşük seviyede ev enerji fiyatlarını sübvansiyonla desteklemektedirler.

Macaristan'da Enerji yoğunluğu hala 0.21'dir (Satın alma gücü paritesi üzerinden GSYH'ye karşılık olarak hesaplanan 2002 verisi). Bu 25 AB ülkesindeki mukabil rakamlardan yaklaşık olarak yüzde 24 oranında daha yüksektir. Ekonomi kapsamında büyük oranda enerji tasarrufu mevcuttur ve enerji verimliliği sektörünün geliştirilmesi önemli bir geçiş sorununu teşkil etmektedir. Macaristan yenilenebilir

⁹⁴ EBRD (2005 b), a.g.r., s.16.

⁹⁵ EBRD (2005 b), a.g.r., s.17.

enerji için ümit verici potansiyele sahiptir ve 2010'da elektrik üretiminin yüzde 3.6'sını yenilenebilir kaynaklardan elde etmek için çalışmalara başlamıştır.⁹⁶

Belli başlı ticari ve bölgesel enerji verimliliği projeleri uygulamaya koyulmuş ve orta derecede gelişmiştir. Macaristan Kyoto protokolünü imzalamıştır ve yeni bir AB üyesi olarak Salım Ticareti Sisteminin (ETS) bir parçasıdır. Fakat devlet kurumları yenilenebilir enerji projelerinin gözden geçirilmesinde ve onaylanmasında yavaş kalmıştır ve destekleyici vergi sistemiyle birlikte yenilenebilir kaynaklardan zorunlu enerji satın alımı programı 2010 sonrasına uzatılmamıştır ve bu durum yatırımları önemli seviyede engellemektedir.

Ulaşım sektöründe ise demiryolu reformu bir önceliktir; yol yapımı ve ulaşım tesislerinin yönetimine özel sektör katılımının artması beklenmektedir. Macaristan hükümeti iddialı bir otoyol yapım programına başlamıştır ve yatırımların çoğunluğu devlet tarafından uygulamaya koyulmaktadır. Macaristan'daki yol sektör finansmanı AB standartlarına uygun bir yapı arz etmektedir. Bölgesel havalimanları yavaş yavaş gelişmektedir. Hava kargosu yanında düşük fiyatlı uçuşlar ve kiralama konusunda seçkin devlet desteği ve sınırlı özel katılım mevcuttur.

Demiryolu sektörü genel reform sürecinde yavaş kalmıştır. İşletme ve politika oluşturma işlevleri ayrıldığı, çekirdek demiryolu işlemleri şirket içinde münferiden yürütüldüğü ve yan hizmetler iptal edildiği halde ulusal demiryolu şirketinin hala büyük ölçekli yeniden yapılanmaya girmesi gerekmektedir. Bu sektöre erişim yasal olarak mevcuttur, fakat uygulamada tam olarak işlememektedir. Sektörde sınırlı sayıda özel katılım mevcuttur ve uzun vadeli devlet vizyonunun sunulması gerekmektedir.

Macaristan'daki belediye sektörü dağınık bir yapıya sahiptir ve genelde zayıf yönetim kapasitesi nedeniyle sıkıntı çekmektedir. Sadece birkaç büyük şehir uygun koşullar dahilinde dış finansmana erişebilmektedir. Bunun yanında devlet belediye finansmanlarına ve yatırımlarına fazlasıyla müdahale etmektedir. İstatistikî ve planlama hedefleri için oluşturulan bölgelerin artan bir rolü olması beklenilmektedir. Özel sektör su alanına ve daha düşük ölçekli olarak bölgesel ısıtma faaliyetlerine katılmaktadır. Bu katılım kamusal taşıma, atık su ve katı atık yönetiminde çok düşük seviyelerdedir. Belediye finansmanına yönelik kurumsal çerçeve iyi işlemektedir ve

⁹⁶ EBRD (2005 b), a.g.r., s.17.

vergiler çoğunlukla maliyetleri yansıtacak şekilde düzenlenmiştir, fakat gelir kaynaklı finansman deneyimi çok sınırlıdır.

Sektör AB fonlarından ortak finanse edilen altyapı ve çevre projelerinin uygulamaya koyulması ile ilgili büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. Ortak finansman merkezi bütçeden sağlanamadığında, kamu-özel sektör ortaklığı yoluyla özel sektör katılımı için faaliyet alanı vardır, yalnız hem merkezi hem de bölgesel hükümetlerin belediyelere ilişkin kamu-özel sektör ortaklığı projelerini uygulama hususunda az tecrübesi bulunmaktadır. Buna ek olarak, birçok yatırım tek bir belediye ile sınırlı kalmayacaktır ve bölgesel ortaklık ihtiyacı doğacaktır. AB çevre standartlarını karşılama ihtiyacının yanı sıra, Macaristan belediyeleri eskiyen barındırma tesisi, bölgesel sağlık bakımı ve eğitim tesislerinin yenilenmesi ve bunların yanında yol ve şehir içi ulaşım sistemleri sorunuyla karşılaşacaktır.

Macaristan bölgedeki en gelişmiş telekomünikasyon sistemlerinden birine sahiptir. Telekomünikasyon piyasası tamamen serbestleştirilmiştir, fakat sabit hatlarda daha yüksek seviyede rekabet olması yararlı olabilir. Piyasaya hakim sabit hat şirketi tamamen özelleştirilmiştir. Hükümet rekabet sağlamak için çalışmalarda bulunmuştur, tekelciliğin sona ermesi öngörülenden bir yıl önce gerçekleşmiştir. Mobil telekomünikasyon piyasası ise tamamen rekabetçi bir yapıdadır.

4.4. BULGARİSTAN

Soğuk savaş süresince Sovyetler Birliği güdümündeki Varşova Paketi'nin üyesi olan Bulgaristan, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle 1989 yılından itibaren demokratik bir değişim sürecine girmiştir. Liberal demokratik siyasi sisteme ve serbest piyasa ekonomisine geçişi içeren süreç boyunca Bulgaristan, büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

Eski bir Doğu Bloğu ülkesi olan Bulgaristan, ekonomisini pazar ekonomisi prensipleri çerçevesinde dönüştürmeye çalışmış yeni bir AB üyesi ülkedir. Yaklaşık 10 yıl önce ağır bir mali kriz yaşamış olan ülke, daha sonra ekonomik reformlara ağırlık vermiş ve bu sayede makroekonomik istikrar ve yüksek büyüme oranlarına kavuşmuştur.

Bulgaristan 2007 Avrupa Birliği üyeliği amacı doğrultusunda oldukça ilerleme kaydetmeyi başarmış ve 1 Ocak 2007'de Avrupa Birliği'ne üye olmuştur. AB üyeliği koşulları Bulgaristan'ın ekonomik yapısında önemli reformların

yapılmasına neden olmuştur. Uygulanan sıkı para ve maliye politikaları ile AB üyeliği süreci sayesinde Bulgaristan son 8-9 yıllık dönem içinde yüzde 5- 6 arasında bir büyüme oranı yakalamıştır. Ekonomik faaliyetin yüzde 75'i özel sektör tarafından yürütülmektedir ve fiyat liberalizasyonu ilerlemiş düzeydedir. Serbest dış ticaret rejimi, enerji gibi yeni açılan anahtar piyasalarda atılım görülmüştür. Yatırım için ortamın iyileşmesine rağmen reform sürecinde kesiklikler vardır ve son yıllarda çıkan kanunların yavaş ve verimsiz uygulanmasından iş hayatı kötü etkilenmektedir. Geçiş sürecinde ekonomiyi ve kurumları güçlendirmek için daha fazla ilerleme kaydedilmelidir.⁹⁷

AB normlarına uyma zorunluluğu Bulgaristan'ı yabancı yatırımcılar için daha istikrarlı bir pazar konumuna getirmektedir. Ülkenin üçte birinde uygulanmakta olan yatırım teşviki çerçevesinde sağlanan muafiyet sayesinde gelir vergisi alınmamakta, kurulma aşamasındaki sanayi bölgelerine önemli teşvikler sağlanmakta ve 5 milyon Euro üzerinde yapılan yatırımlar için girdi ithalatında gümrük vergisi muafiyeti sağlanmaktadır.⁹⁸

Bulgaristan, bir yandan Avrupa Birliği'ne giriş hedeflerinin üstesinden gelmeye çalışırken, bir yandan geçiş sürecine ilişkin reformları uygulamaya ve mali kurumlarının rekabet gücünü arttırabilmeye çalışmaktadır. Ülke, devletin ekonomi üzerinde etkisini azaltma kararlılığına ve kararlı makroekonomik çerçevesine bağlı olarak önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım almıştır. Güncel geçiş sürecinde ise sıkı AB rekabet kuralları dahilinde, kalıcı yatırım ortamı ve kalifiye işgücü yaratarak doğrudan yabancı yatırım çekme potansiyelini arttırması gerekmektedir.

Ek.5'de yer alan geçiş gösterge değerlerine göre, Avrupa Birliği'ne 2004 yılında üye olan geçiş ülkeleri (Slovenya hariç), Bulgaristan'a nazaran geçiş sürecini daha başarılı yürütmektedirler. Ancak Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne katılımının daha sonra gerçekleştiği ve Bulgaristan ekonomisinin büyüme hızı ve hızla geliştirilmeye çalışılan yatırım ortamı açısından ilerlemeye çok açık olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Belirtilen geçiş göstergelerine göre Bulgaristan ekonomisi, fiyat liberalizasyonu ile ticaret ve döviz sistemi açısından gelişmiş ekonomiler düzeyine ulaşmıştır. Ancak yine bu göstergelere göre küçük ölçekli

⁹⁷ European Bank for Reconstruction and Development (2005 c). Strategy for Bulgaristan, s.3. <http://www.ebrd.com/about/strategy/country/poland/strategy.pdf> (17.05.2007)

⁹⁸ DEİK, Bulgaristan Ülke Bülteni, s.13. <http://www.deik.org.tr/bultenler/20078910551Bulgaristan-Haziran07.pdf>. (14.07.2007)

özelleştirme, kurumsal yapılanma ve politik rekabet konularında genel ortalamanın altında kalmıştır.

İleriye yönelik olarak Ülkenin rekabet gücünü artırmak ve elde ettiği başarılarının üzerine yeni başarılar eklemek için dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıdaki gibidir:⁹⁹

- Daha büyük doğrudan yabancı yatırımların çekilme hızı, büyük ölçekli özelleştirmelerin bitmesiyle yavaşlayabilir. Bu yüzden kalifiye işgücü, eğitim ve mobilite sayesinde sağlanmalı; yatırımcılara yön gösterecek ofisler kurulmalı; kalıcı ve daha şeffaf düzenleyici bir sistem sağlanmaya çalışılmalıdır.
- Çoğu yerel orta-ölçekli firma AB üyeliği için hazır değildir ve belirsiz finansmanla oldukça çok yatırım ihtiyacıyla karşı karşıya kalacaktır.
- Adalet ve yönetimde yapısal reformlara ihtiyaç vardır. Özellikle şeffaflığı artırıcı düzenlemeler gerekmektedir. Ayrıca AB kaynaklarından yararlanabilme kapasitesi arttırılmalıdır.
- Ülkenin fiziksel yapısı için ciddi bir yatırım gereklidir. Ekonomideki darboğazların aşılması için özellikle belediye hizmetleri ve bölgesel ulaşım ağlarında yatırım şarttır.
- Enerji kullanımı yoğunluğu yüksek seyretmektedir. Bazı firmalar enerji verimliliğini arttırmak için çalışmalar yapsa da enerji piyasasının daha gelişmesi gerekmektedir. Hanelerde enerji kullanımında verimlilik sağlanmalıdır.

4.4.1. Bulgaristan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

Bulgaristan, son yıllarda kaydettiği yüksek büyüme hızıyla dikkat çekmektedir. Tablo 4.18'de görüldüğü üzere 2003 yılına yüzde 4,5 olan büyüme oranı, 2004 yılında yüzde 5,7'ye, 2005 yılında yüzde 6,2'ye ulaşmıştır. 2006 yılında yüzde 6,5'lik bir büyüme gerçekleştirilirken, büyümenin sürükleyicileri sanayi, hizmet ve ticaret sektörleri olmuştur. Bulgaristan'ın GSYİH'sinin cari fiyatlarla hesaplandığında 2005 yılında 42,797 milyon Leva iken, 2006 yılı sonu itibariyle başarılı bir performans göstererek, 49,091 milyon Leva'ya yükseldiği görülmektedir. Kişi başına düşen milli gelir rakamı ise uzun yıllardır gösterdiği artış trendini devam

⁹⁹ EBRD (2005 c), a.g.r., s.3.

ettirmiş, 2001 yılındaki 1,723 Dolar seviyesinden her yıl yükselerek 2005 yılında 3,523 Dolar ve 2006 yılında 4,089 Dolar seviyesine ulaşmıştır.

İstihdam düzeyi, 2005 yılında yüzde 2 artış göstermişken, bu oran 2006 yılında iki katından fazla artarak yüzde 4,4 seviyesine gelmiştir. İstihdam oranı artarken işsizlik oranı artış hızı da düşüş göstermiş, 2005 yılında 10,1 oranında iken, 2006 yılı sonunda yüzde 8,9 olarak gerçekleşmiştir.

Enflasyon, tüketici fiyatlarına göre 2003 yılında yüzde 2,3 düzeyindeyken, 2004 yılında artarak yüzde 6,1'e yükselmiştir. 2005 yılında yüzde 5'e gerileyen enflasyon oranı, 2006 yılında tekrar artışa geçerek yüzde 7,3 olmuştur.

Cari işlemler açığı 2004 yılından bu yana artmaktadır. 2005 yılında 3,133 milyon Dolar olan açık, 2006 yılında 4,667 milyon Dolar olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 2005 yılında 2,298 Dolarken 2006 yılında neredeyse iki kat artarak, 5,016 milyon Dolara yükselmiştir. Yaklaşan AB üyeliği, doğrudan yabancı sermaye girişini arttırmıştır.

Para stoku, 2006 yılı itibariyle en yüksek düzeyine ulaşmıştır. M2 yıl sonu itibariyle yüzde 26,8 artarak GSYİH'nın yüzde 65,2'sine ulaşmıştır. Parasal genişleme nominal GSYİH artışının çok üzerinde gerçekleşmiştir. Para arzındaki büyüme büyük ölçüde genişleyen kredi hacminden kaynaklanmıştır.

Tablo 4.18. Bulgaristan'ın temel ekonomik göstergeleri (EBRD, Transition Report Update 2007)

BULGARİSTAN	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*
Üretim ve Giderler (Yüzelik Değişim)							
GSYİH	5,4	4,0	4,9	4,5	5,7	6,2	6,5
Özel Tüketim	4,9	4,5	3,9	7,1	4,9	5,5	7,1
Kamu Tüketimi	13,3	4,7	6,2	3,0	6,7	4,1	1,7
Gayrisafi Sabit Sermaye Teşekkülü	15,4	19,9	9,3	13,9	13,5	23,3	17,6
Mal ve Hizmet İhracatı	16,6	8,5	6,2	8,0	13,0	8,5	9,0
Mal ve Hizmet İthalatı	18,6	13,0	4,7	15,3	14,1	13,1	15,2
Sanayi Üretimi	12,0	0,7	4,0	18,3	21,5	5,8	3,0
Tarım Üretimi	-9,1	-0,1	4,2	-1,4	5,6	-5,0	-
İstihdam (Yüzelik Değişim)							
İşgücü (yıllık ortalama)	-3,4	-0,2	-0,5	1,1	1,2	-0,2	3,1
İstihdam (yıllık ortalama)	-2,7	-3,9	2,9	4,5	3,4	2,0	4,4
(Yüzde)							
İşsizlik (yıl sonu)	16,4	19,5	16,8	13,7	12,0	10,1	8,9
Fiyatlar ve Ücretler (Yüzelik Değişim)							
Tüketici Fiyatları (yıllık ortalama)	9,9	7,4	5,9	2,3	6,1	5,0	7,3
Tüketici Fiyatları (yıl sonu)	11,4	4,8	3,9	5,6	4,0	6,5	6,5
Üretici Fiyatları (yıllık ortalama)	17,3	3,6	1,3	4,9	6,0	6,9	6,9
Üretici Fiyatları (yıl sonu)	14,7	-1,8	6,3	4,3	5,2	9,6	5,1
Ort. BÜRÜT Aylık Kazanç (yıllık ort.)	15,7	11,9	3,4	9,2	9,1	4,3	4,6
Kamu Sektörü (GSYİH yüzdesi)							
Genel Kamu Dengesi	-0,5	1,4	0,1	-0,9	2,2	1,9	3,3
Genel Kamu Gelirleri	39,7	38,6	37,2	38,2	37,5	37,5	35,0
Genel Kamu Borcu	73,6	66,2	54,0	45,9	37,9	29,2	22,8
(Yüzelik Değişim)							
Para Arzı (M2, yıl sonu)	7,5	53,0	11,7	18,8	23,3	24,4	26,8
Yurtiçi Krediler (yıl sonu)	31,0	26,0	27,0	32,4	33,3	35,1	17,1
(GSYİH yüzdesi)							
Para Arzı (M2 yıl sonu)	30,3	41,9	42,8	47,7	53,4	59,0	65,2
Faiz ve Döviz Kuru (Yıllık Yüzde, Yıl Sonu)							
Refinans Oranı	4,6	4,7	3,3	2,8	2,4	2,1	3,3
Bankalararası Faiz Kuru	3,0	3,7	2,5	1,1	2,0	2,2	3,5
Mevduat Faizi Ağ. Ort.	3,1	2,9	2,8	2,9	3,0	3,0	-
Kredi Faizi Ağ. Ort.	11,5	11,1	9,4	8,8	8,8	7,9	-
(Dolar'ın Leva Değeri)							
Döviz Kuru (yıl sonu)	2,1	2,2	1,9	1,5	1,4	1,7	1,5
Döviz Kuru (yıllık ortalama)	2,1	2,2	2,1	1,7	1,6	1,6	1,6
Dış Sektör (Milyon Dolar)							
Cari İşlemler	-704	-984	-827	-1.856	-1.416	-3.133	-4.667
Dış Ticaret Dengesi	-1.176	-1.581	-1.595	-2.518	-3.643	-5.399	-6.810
İhraç Malları	4.825	5.113	5.692	7.541	9.848	11.740	15.064
İthal Malları	6.000	6.693	7.287	10.059	13.941	17.139	21.874
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	998	803	876	2.070	2.777	2.298	5.016
Bürüt rezervler, altın hariç	3.460	3.591	4.407	6.291	8.776	9.213	11.754
Dış Borç Stoku	11.165	10.626	11.312	13.439	17.276	18.862	25.901
(Aylık Mal ve Hizmet İthalatı)							
Bürüt rezervler, altın hariç	5,4	5,1	5,8	6,0	6,3	5,4	5,4
(Mal ve Hizmet İhracat Yüzdesi)							
Borç Servisi	16,7	20,9	16,3	14,0	25,7	44,6	24,9
Özet Hesaplar							
Nüfus (yıl sonu, milyon)	8,1	7,9	7,8	7,8	7,8	7,7	7,7
GSYİH (milyar Leva)	26.753	29.618	32.335	34.547	38.008	42.797	49.091
Kişi Başına Gelir (US Dolar)	1.546	1.718	1.984	2.556	3.109	3.523	4.089
GSYİH Sanayi Payı (%)	25,8	25,2	25,6	20,6	26,0	26,1	-
GSYİH Tarım Payı (%)	12,3	12,1	10,7	10,1	9,4	8,0	-
Cari İşlemler/GSYİH (%)	-5,6	-7,3	-5,3	-9,3	-5,9	-11,5	-14,8
Dış Borç Rezervi (US Dolar, milyon)	7.705	7.035	6.905	7.148	8.500	9.649	14.147
Dış Borç / GSYİH (%)	88,6	78,4	72,7	67,4	71,6	69,4	82,3
Dış Borç/İhracat (%)	159,5	146,8	140,4	125,5	124,7	117,9	128,8

* Tahmini

4.4.2. Bulgaristan'ın Dış Ticareti

Bulgaristan DTÖ kurallarıyla uyumlu bir liberal dış ticaret rejimi uygulamaktadır. Dış ticaret mevzuatı tamamen AB mevzuatı ile uyumlaştırılmış olmakla beraber, kimi zaman uygulamada deneyim eksiklikleri ile karşılaşmaktadır. Tablo 4.19'da görüldüğü üzere, 2006 yılında Bulgaristan'ın ithalatı yüzde 25,1 artarak 18,372 milyon Euro, ihracatı ise yüzde 26,6 artarak 11,983 milyon Euro olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.19. Bulgaristan'ın yıllık ticareti (*T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007*) (milyon Euro)

	İhracat	İhracatta % değişim	İthalat	İthalatta % değişim	Dış ticaret hacmi	Hacimde % değişim	Dış ticaret dengesi	Dengede % değişim
2002	6,063		8,411		14,474		-2,348	
2003	6,663	9,9	9,601	14,1	16,264	12,4	-2,938	25,1
2004	7,985	19,8	11,619	21	19,604	20,5	-3,634	23,7
2005	9,454	18,4	14,682	26,4	24,136	23,1	-5,228	43,9
2006	11,983	26,6	18,372	25,1	30,341	25,7	-6,403	22,5

2006 yılında Bulgaristan'ın ihracatta en büyük ticari partneri Türkiye olmuştur (yüzde 11,4). Bulgaristan'ın ihracat yaptığı diğer ilk dört ülke de sırasıyla İtalya, Almanya, Yunanistan ve Belçika'dır. Ülke grupları açısından bakıldığında ise AB ülkeleri (yüzde 55) ve Türkiye dahil Balkan ülkeleri (yüzde 24,2) en başta gelmektedir.¹⁰⁰

Tablo 4.20. 2006 yılında Bulgaristan'ın en çok ihracat yaptığı 10 ülke (*T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007*) (milyon Euro)

	İhracat Yapılan Ülke	İhracat Tutarı
1	Türkiye	3.173,10
2	İtalya	2.276,50
3	Almanya	1.602,60
4	Yunanistan	1.101,90
5	Belçika	907,50
6	Fransa	761,70
7	Romanya	753,30
8	Sırbistan	691,90
9	İspanya.	570,80
10	ABD	386,90
	Toplam İhracat	11.982,60

¹⁰⁰ T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2007). Bulgaristan'ın genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri, s.27. <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=BG> (03.06.2007)

Tablo 4.21 Bulgaristan'ın en çok ithalat yaptığı 10 ülkeyi göstermektedir. Geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi 2006 yılında da en büyük ithalatçı ülke grupları, AB ülkeleri (yüzde 47) ve Balkan ülkeleri hariç olmak ve Rusya başta olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri (yüzde 21,7) ve Türkiye dahil Balkan ülkeleri (yüzde 11,6) olmuştur.¹⁰¹ Tablo 21'de görüldüğü üzere Bulgaristan'a ithalat yapan ilk beş ülke sırasıyla Rusya, Almanya, İtalya, Türkiye ve Yunanistan'dır.

Tablo 4.21. 2006 yılında Bulgaristan'ın en çok ithalat yaptığı 10 ülke(T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyon Euro)

No:	İthalat Yapılan Ülke	İthalat Tutarı
1	Rusya	3.173,10
2	Almanya	2.276,50
3	İtalya	1.602,60
4	Türkiye	1.101,90
5	Yunanistan	907,50
6	Çin	761,70
7	Fransa	753,30
8	Romanya	691,90
9	Ukrayna	570,80
10	Avusturya	386,90
	Toplam İthalat	18.372,00

Bulgaristan'ın İthal ettiği madde grupları içerisinde ilk beş sırayı petrol ve doğal gaz (yüzde 17,4), makina ve teçhizat (yüzde 8,9), Tekstil (yüzde 7,7), otomotiv (yüzde 7,4) ve diğer hammaddeler (yüzde 6,5) almaktadır. Tablo 4.22 Bulgaristan'ın başlıca madde gruplarına göre ithalatını vermektedir.

¹⁰¹ T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.r., s.27.

Tablo 4.22. Bulgaristan'ın madde gruplarına göre ithalatı (T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyon Euro)

İthal Edilen Madde Grubu	2004	2005	2006
Gıda, içecek ve sigara	306,1	386,9	470,3
Mobilya ve ev aletleri	394,6	469,8	602
İlaç ve kozmetik	425,4	466	527,5
Giysi ve ayakkabı	120,5	137,1	179
Otomobiller	385,2	480	567,2
Diğer tüketim malları	262,9	318,9	389,2
Cevher	449,7	590,3	998,3
Demir ve çelik	458,6	585,1	802,1
Demir dışı metaller	130,3	202,3	412,2
Tekstil	1356,6	1343,3	1412,3
Ahşap ürünler, kağıt	248,2	291,8	343,4
Kimyasallar	256,5	277,3	320,1
Plastik ve kauçuk	552,8	696,3	844,8
Gıda sanayi hammaddeleri	240,8	218,2	286,3
Ham deri	91	96,3	105
Ham tütün	31,2	15,1	19,9
Diğer hammaddeler	786,3	963,5	1198,4
Makine ve teçhizat	1052,5	1395,7	1626,8
Elektrikli makineler	350,2	459,6	595,5
Araçlar	837	1198,8	1354,8
Yedek parça ve ekipman	413,6	510	610,1
Diğer yatırım malları	431,8	469,4	631,3
Ham petrol ve doğalgaz	1482,6	2283,4	3189,3
Kömür	212,3	258,7	275,6
Diğer Yakıtlar	30,7	43,8	57,8
Petrol	216,2	367,7	448,7
Elektrik	0	0	0
Diğer ithalat	96	133,5	107,2
Toplam İthalat (CIF)	11619,6	14667,8	18372,1

Bulgaristan'ın en büyük ihrac kalemleri sırasıyla demir dışı metaller (yüzde 14,2) giysi ve ayakkabı (yüzde 13,4), petrol ürünleri (yüzde 13,3), diğer hammaddeler (yüzde 9) ve demir ve çelik (yüzde 7,4) olmuştur. Tablo 4.23 Bulgaristan'ın başlıca madde gruplarına göre ithalatını vermektedir.

Tablo 4.23. Bulgaristan'ın madde gruplarına göre İhracatı (T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007) (milyon Euro)

İhraç Edilen Madde Grubu	2004	2005	2006
Gıda	348,6	405,2	430,8
Sigara	22,9	17,1	17,3
İçecek	72,4	84,2	90
Giysi ve ayakkabı	1549,4	1540	1611
İlaç ve kozmetik	153,2	166,4	180,2
Mobilya ve ev aletleri	279,5	314,7	361,9
Diğer tüketim malları	197,6	201	257,1
Demir ve çelik	805,3	763,2	885,7
Demir dışı metaller	746,6	942,7	1703,7
Kimyasallar	254,6	280,4	301,7
Plastik ve kauçuk	198,6	250,4	313,9
Gübre	58,1	90,1	64,5
Tekstil	293,5	308,3	361,1
Gıda sanayi hammaddeleri	277,9	408,6	413,4
Ahşap ürünler, kağıt	228,9	231,5	238,6
Çimento	22,8	21,9	19,8
Ham tütün	92,2	79,1	74,2
Diğer hammaddeler	499	680	1089,2
Makine ve teçhizat	357	415,1	490,1
Elektrikli makine	96,1	115,6	149,4
Araçlar	83,8	238,4	245,1
Yedek parça ve ekipman	238,5	316,1	404,5
Diğer yatırım malları	299,9	374,5	419,8
Petrol ürünleri	624,6	975,6	1589,8
Diğer enerji ürünleri	184	246,3	269,9
Toplam İhracat (FOB)	7985	9466,4	11982,6

4.4.3. Avrupa Birliği Üyeliğinin Bulgaristan Ekonomisine Etkileri

Bulgaristan Ekonomisi açısından son yıllardaki en önemli gelişme, Bulgaristan'ın 1 Ocak 2007 tarihinde AB üyeliği olmuştur. Avrupa Birliği üyeliği doğrultusunda, oldukça köklü yapısal değişimler yaşanmıştır. Bulgar vatandaşları AB üye ülkelerinin çoğunda geçerli olmak üzere serbest dolaşımdan faydalanır duruma gelmiş, Bulgaristan kaynaklı mallar AB pazarında malların serbest dolaşımı ilkesi uyarınca gümrüğe tabi olmadan dış ticarete konu olmaya başlamıştır. Bulgaristan'ın AB üyesi olmayan üçüncü ülkelerle akdetmiş olduğu serbest ticaret

anlaşmaları sona ermiş, AB'nin Ortak Ticaret Politikasının bir parçası haline gelen Bulgaristan AB ticaret anlaşmalarına taraf olmuştur. Üçüncü ülkelere karşı AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaya başlanmıştır.¹⁰²

4.4.4. Bulgaristan'ın Uluslararası Kuruluşlarla İlişkileri

Bu bölüm EBRD'ye ait 2005 yılı "Strategy for Bulgaria" raporu doğrultusunda düzenlenmiş ve aşağıdaki alt başlıklarda işlenmiştir.¹⁰³

4.4.4.1 Avrupa Birliği

Brüksel Avrupa Konseyi, 2004'ün Aralık ayında Bulgaristan ile müzakerelerin sonlandırmış ve 14 Aralık 2004 tarihinde yaptığı açıklama ile, Bulgaristan'ın, reformlarını uygulaması ve yükümlülüklerini yerine getirmesiyle, Ocak 2007'de tam üyelik haklarına haiz olacağını, ancak, eski üyelerin çıkan ciddi sorunları öne sürmeleriyle AB giriş tarihinin ertelenebileceğini belirtmiştir. Süreç Bulgaristan için olumlu yönde seyretmiş ve ülke 1 Ocak 2007 tarihinde AB üyesi olmuştur.

Bulgaristan, 2005 yılında Ulusal Phare Programı dahilinde 187,2 milyon Euro, CBC dahilinde 40 milyon Euro, KIDSF dahilinde 50 milyon Euro kullanmıştır. Bunun dışında Bulgaristan, Teknik Yardım Ofisi ve KOBİ Finans Kuruluşu gibi çok uluslu programlardan destek görmektedir.

4.4.4.2. Avrupa Yatırım Bankası (EIB)

Avrupa Yatırım Bankası'nın Bulgaristan'daki aktiviteleri 1991'de başlamıştır. Avrupa Yatırım Bankası'nın, ulaşım, enerji, telekomünikasyon, çevre, endüstri ve KOBİ'ler gibi projeleri kapsayan, 1.18 milyar Dolarlık büyük bir bütçesi mevcuttur. Avrupa Yatırım Bankası, Bulgaristan için desteğini devam ettirmeyi planlamaktadır ve faaliyetlerini aşağıdaki projelerde yoğunlaştırmıştır:¹⁰⁴

- Bulgaristan'ı özellikle ulaşım, çevre koruma ve enerji konuları gibi AB üyeliği için hazırlayacak projeler,
- KOBİ'lerin gelişimine ilişkin projeler,

¹⁰² T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.r., s.24.

¹⁰³ EBRD (2005 c), a.g.r., ss.28-30.

¹⁰⁴ EBRD (2005 c), a.g.r., s.29.

- Dönemsel krediler için Avrupa Yatırım Bankası desteğinin borçluları politik risklerden koruduğu, uluslararası sponsorlar tarafından yürütülen, özel sektör projeleri
- Sağlık ve eğitim sektörlerine yönelik projeler.

4.4.4.3. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Bulgaristan, IMF'ye 25 Eylül 1990'da girmiştir. Bulgaristan'ın IMF kotası 640.2 milyon SDR, yaklaşık 934 milyon Dolar'dır ve IMF kaynak kullanımı Haziran 2004 itibarıyla 811 milyon Bulgar Levi'ne ulaşmıştır. 6 Haziran 2004'de IMF yönetim heyeti, 2004–2006 ekonomik programında kullanılmak üzere 25 aylık 100 milyon SDR'lik Stand-By Anlaşmasını onaylamıştır. Program, anlaşılan eşğin üzerinde harcamalar ve asgari maaşın yüzde 25 arttırımı gibi bir dizi sayısal kriter ve harcamaların konsolidasyonu ve engelliler reformu gibi yapısal performans kriterlerinin uygunsuz seyri nedeniyle kesilmiş, ancak Mayıs 2005'de sağlanan gelişmeler ve iyileşmeler nedeniyle yeniden rayına oturmuştur

4.4.4.4. Dünya Bankası

Bulgaristan için en son Ülke Destek Stratejisi 9 Mayıs 2002'de onaylanmıştır. Ülke Destek Stratejisinde belirlenen ana öncelikler, ekonomik büyümeyi canlandırmak, yürütmeyi iyileştirmek, eğitimi, sağlık hizmetlerini iyileştirmek ve halk için daha temiz bir çevre sağlamaktır. Dünya Bankası'nın, Bulgaristan'ın gelişiminde kullandığı ana araç 150 milyon dolarlık 3 krediden oluşan Programlı Uyum Kredisi Programı'dır. Bu program, özel sektör liderliğinde sürdürülebilir büyüme sağlamak ve yoksulluğu önlemek, AB üyeliği sürecinde Ülkenin ilerlemesine katkıda bulunmak amaçlarını gütmektedir.

4.4.5. Sektörel Bazda Geçiş Süreci Başarıları ve Geçiş Süreci Sorunları

Bulgaristan, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci içerisinde büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Kaydedilen başarılarla karşın, Bulgaristan ekonomisinin geçiş sürecine ilişkin birçok sorunu da bulunmaktadır. Konu Tablo 4.24'de yer alan EBRD'ye ait "2005 yılı geçiş sorunları değerlendirme oranları" tablosu doğrultusunda ve aşağıdaki alt başlıklar altında sektörel olarak incelenecektir.

Tablo 4.24. 2005 yılı geçiş sorunları değerlendirme oranları, Bulgaristan (EBRD(2005 c), a.g.r., s.18)

BULGARİSTAN	Yapı	Kuruluşlar	Faaliyet
Tarımsal Faaliyetler	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>
Bankacılık	<i>Önemsiz miktarda</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>
Enerji Verimliliği	<i>Büyük</i>	<i>Orta</i>	<i>Büyük</i>
Genel Endüstri	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>
Belediye ve Çevresel Altyapı	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>	<i>Büyük</i>
Belediye ve KOBİ'ler	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>
Doğal Kaynaklar	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>
Bankacılık Dışı Finansal Kuruluşlar	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>
Güç	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>
Özel Özsermaye Fonları	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>
Mülk + Turizm	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>
Telekom	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>
Ulaşım	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>

4.4.5.1. Kurumsal sektör

Sektörde yerel yatırım rekabetçiliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Avrupa Komisyonu son zamanlarda kabul edilen yasaların ve düzenlemelerin sıkı bir şekilde uygulanması halinde, sadece yüzde 10–15 Bulgar yatırımının ayakta kalabileceğini tahmin etmektedir. Son zamanlarda, piyasaya girişi kolaylaştıran yeni mevzuatlar belirlenmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Ticari mevzuatların gerçekleştirilmesinde ve uygulanmasında daha fazla ilerlemeye ihtiyaç vardır. Özelleştirme süreci ve yeni girişler, kolektif yönetimlerde daha fazla gelişmeye ve saydamlılığa ihtiyaç olmasına rağmen kolektif tabanlı piyasalarda başarıya ulaşmıştır. Tekel piyasalara girebilmek için, ulusal özel sektörlerin yeniden yapılanması, sermaye yapısının yeniden düzenlenmesi ve Avrupa Birliği düzenlemelerine uyması en temel önceliktir. Bu yeniden yapılanma için gerekli finansal ürünler henüz geniş çapta

kullanılmamaktadır ve standartların hala geliştirilmesi gerekmektedir. Söz konusu eksiklikler, az gelişmiş bölgelere yapılacak yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir.

Tarım sektöründe fiyatlar liberalleştirilmiştir. Özellikle tütün, gübre, kümes hayvanları eti gibi sanayilerde bazı ithal gümrük vergileri hala varlığını sürdürmektedir. Tarımsal arazilerin tümü eski sahiplerine iade edilmiştir. Çiftlik arazilerinin bölünmesi ve toprak piyasası faaliyetleri gelişmediğinden, verimli çiftliklerin gelişmesi hususunda sorun yaşanmıştır.

Devlete ait kuruluşların özelleştirilmesinin finanse edilmesi ve piyasa altyapısının geliştirilmesi hususunda sorunlar yaşanmaktadır. Kırsal bölgelere yapılacak yatırımlar için krediler hala sınırlıdır. Tarım ticareti için verilen banka kredilerinin hacmi yavaş yavaş artmaktadır.

Telekomünikasyon alanında yıllarca süren yasal tartışmalardan sonra, sabit hat operatörü özelleştirilmiştir. Sektörde bağımsız bir düzenleyici bulunmaktadır ve tarifeler yeniden dengelenmektedir. Mobil telefon piyasasında, özel sektör faaliyetleri başlamış ve mobil telefon piyasası rekabet ile tanışmıştır.

KOBİ'ler için iş çevresi gelişmektedir. 2003 yılında ruhsat izni vermeyi kolaylaştırmayı ve devletin yatırımcılara olan müdahalesini azaltmayı hedefleyen bir yasa yürürlüğe girmiştir. Teminat ve iflas yönetmeliği KOBİ'leri ve mikro-finans borç verme işlemini desteklemektedir. Maddi teminat kayıt maliyeti düşüktür. Ticari bankalar, belirli sektörlerdeki KOBİ'leri rekabete dayalı olarak finanse etmektedirler.

4.4.5.2. Finansal sektör

Bulgaristan ekonomisinde, banka sektörünün özelleştirilmesi hemen hemen tamamlanmıştır ve sektöre ilişkin birçok mal varlığı yabancı kurumların elindedir. Sektördeki rekabet şiddetlidir ve mali ürünlerin gelişmektedir. Sağlam düzenleyici bir yapının kabul edilmesi ve etkin olarak uygulanması için gerekli uygulamalar yetkili otoritelerce kabul edilmiştir. Bankaların ödeme güçlerini korumaya yönelik reformlar uygulanmaktadır. Sektördeki artan akıcılık ve rekabet son zamanlardaki kredi artışlarının belirleyicileri arasındadır.

Banka Dışı Finansal Kurumlara ilişkin olarak menkul kıymetler piyasaları mevzuatı ve düzenlemesi IOSCO standartlarını tam olarak karşılamamaktadır, ancak

sektör düzenleyicileri işlevsel olarak bağımsızdırlar. Sigorta mevzuatı ve düzenlemeleri IAIS standartları doğrultusunda olması için güçlendirilmiştir. 2003 'de menkul kıymetler piyasası ve sigorta düzenleyicileri aynı çatı altında birleştirilmiştir. Menkul kıymetler piyasası hacmi, özelleştirmeler ve menkul kıymetler borsası işlem hacmi ve değerinin yükselmesi dolayısıyla artırılmıştır. Sigorta katılımı AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında düşüktür. Hem zorunlu hem de gönüllü olmak üzere özel olarak yönetilen emekli fonu vardır. Leasing sektörü büyümektedir. Bulgaristan ekonomisinde özel özsermaye sektörü küçük kalmıştır. İşlem sayıları sınırlıdır ve yeni AB ülkelerinin gerilerinde kalmıştır.

4.4.5.3. Altyapı ve çevre sektörü

Bulgaristan, kentsel ve çevresel altyapı sektörlerinde önemli yatırımlara gerektirmektedir. Bu sektör son 15 yıldan beri yatırım ihmal ve yetersiz bakım nedeniyle değer kaybetmiştir. Geçiş dönemi boyunca hükümet bütçesi bu sektörün iyileştirilmesini desteklememiştir. Sonuç olarak belediye idaresi gelirleri azalmaya ve altyapı sektörünün gelişimi hükümet transferlerine bağımlı olmaya başlamıştır. Aynı zamanda; su ve atık su, katı atık, bölgesel ısınma veya kentsel nakliyat gibi diğer belediye hizmetlerindeki gümrük vergisi artışları sektör gelişimini etkileyen diğer faktörler olmuşlardır. Tüm bu olumsuzluklar neticesinde altyapı sektöründe; kalitesiz hizmet donanımı, faaliyetlerin verimsizliği, artan çevresel riskler ve mali zorluklar sözkonusu olmuştur.

Hükümet, son zamanlarda altyapı sektörüne ilişkin olarak hem mali hem de düzenleyici reform uygulamalarına başlamıştır. Fakat belediye idarelerinin vergi alabilmesine imkân tanıyan anayasal değişiklikler gerekmektedir. Belediyeler, öncelikli yatırımlar için sermaye arttırmaya ve borç alma kapasitelerini yükseltmeye çalışmaktadırlar. Belediyelerin makul limitlerde borç almalarını sağlayacak yeni bir borç yasası taslak halindedir.

Ulaşım sektöründe, demiryollarındaki işletme ve politika oluşturma işlevleri birbirinden ayrılmıştır. Altyapı, yolcu taşıma gibi temel demiryolu işleri bağımsızlaştırılmıştır ve konu ile ilgili ayrı şirketler kurulmuştur. Bir sonraki aşama yolcu ve yük taşıma faaliyetlerinin ayrılması ve imkân dâhilinde özel sektöre fırsat verilmesidir. Gelişmiş taşıma altyapısı, ekonomideki darboğazı kaldırmaya ve bölgesel bütünleşmeye yardım edecektir.

Bulgaristan, enerji yoğunluğu en yüksek ülkeler arasındadır ve her sektör için geniş bir potansiyele sahiptir. Ülkenin, geçmiş merkezi planlı yapısı bu durumu etkileyen en önemli faktörlerdendir. Bulgaristan enerji-yoğun gelişme politikaları takip etmiştir. Komünist rejim, önceki Sovyetler Birliğinden uygun fiyatlarla enerjiyi ithal eden ağır sanayi gelişimini desteklemiştir. Sanayinin Bulgaristan ekonomisindeki payı birçok batı ülkesinden daha fazladır ve sanayi yapısal olarak bir birim ürün için daha fazla enerji tüketmeye yönelmiştir. Geçmişteki düşük enerji fiyatları da yüksek enerji yoğunluk seviyesine katkıda bulunmuştur.

Enerji verimliliğini artırmak ülkelerin enerji politikalarındaki anahtar unsurdur ve Bulgaristan da bu unsuru Avrupa Birliği üyeliği için kullanmaktadır. Ülke, Kyoto protokolünü onaylamıştır ve enerji verimliliği için gerekli kurumsal düzenlemelerinin uygulanması yolundadır. Enerji verimliliği yasası kabul edilmiştir. Elektrik tüketimine ilişkin vergiler artırılmıştır. Yenilenebilir enerjiye teşvike yönelik birçok müşterek pilot uygulama projesi yürütülmektedir. Elektrik ve gaz fiyatları liberalleştirilmiştir ve AB düzeyiyle karşılaştırılabilir durumdadır. Bununla birlikte ısıtma fiyatları hala sübvansiyonludur. Son yıllarda Bulgaristan ın enerji yoğunluğunun azalmasına ve yeni yasamaların kabulünün başlanmasına rağmen, hala değişmesi gereken hususlar vardır. Sorunların giderilmesi için, elektrik ve ısıtma fiyatlarına özgü enerji sektöründeki fiyat çarpıklığının ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Doğal kaynaklar alanında, birçok demir ihtiva etmeyen metallerin işlenmesi başarılı biçimde özelleştirilmiştir ve birçok yabancı ortaklıklar vasıtasıyla ticari olarak işlenmektedir. Vergi reformu uygulaması etkin bir şekilde gerçekleştirilmiştir ve madencilik mevzuatı uluslararası standartlardadır.

SONUÇ

Geçiş ekonomisi kavramı, merkezi kumanda ekonomisini tasfiye ederek, serbest piyasa ekonomisine dönüşüm sürecine giren ülkeleri tanımlamada kullanılan bir kavramdır. Geçiş süreci içerisinde bu ekonomiler için en önemli değişim, devletin merkezde yer aldığı ve tüm ekonomik faaliyetleri direkt olarak yönettiği tek merkezli ekonomik modelden, serbest piyasa ekonomisi modeline geçiş olmuştur. Bu gün gelinen noktada, kimi hızlı kimi yavaş, kimi sürecin sonlarında, kimi henüz başında ancak tüm geçiş ekonomilerinin yeni ekonomik modele uyum sürecinde oldukları söylenebilmektedir.

Geçiş ekonomilerinde uygulanan politikalar, her ne kadar benzerlik arz etse de, farklı kurumsallaşma düzeyine sahip ülkelerde farklı sonuçlar doğurmuştur. Kurumsallaşma düzeyi ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur, kurumsallaşma düzeyi yüksek ülkeler, büyüme açısından daha üstün durumdadırlar. Alınan önlemlere, gerçekleştirilen uygulamalara, bu unsurlardaki farklılıklara ilaveten başlangıç koşulları, geçiş stratejileri, dış yardım, doğrudan yabancı sermaye girişi ve reform (liberalleşme) seviyesi gibi unsurlara bağlı olarak ülkeler arasında farklı performanslar elde edilmiştir. Piyasa ekonomisinin işlemesine yardımcı olacak bir hukuk sisteminin tesisi ve kurumların geliştirilmesi ile geçişin siyasi ayağını teşkil eden demokratikleşme de, geçiş süreci ve performansı açısından önemli rol oynamaktadır. Geçiş sürecini, sistem içerisinde reform yoluyla daha önceden başlatarak, geçişi bir şok yerine aşamalı olarak yaşayan ülkelerin daha başarılı oldukları, dünya deneyimlerinin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Geçiş süreci içerisindeki en önemli faktör, devletin ekonomik rolü olmaktadır. Bu ekonomilerde devletin ekonomiye müdahalesi, ekonomik faaliyetlere doğrudan müdahale etmek değil, piyasa ekonomisi koşullarını tesis etmek ve güçlendirmek yönünde olmalıdır. Geçiş ekonomileri için piyasa ekonomisine geçiş süreci birden katı bir kapitalizm uygulamasından çok; devletin destekleyici, koruyucu ve yönlendirici olacağı, piyasa ekonomisi şartlarında da sürdürülebilecek sosyal devlet anlayışı çerçevesinde karma bir ekonomik yapı kurmaya yönelik olmalıdır. Piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelerin, piyasa ekonomisi uygulamalarını artık geriye dönüşü mümkün olmayan bir tercih olarak düşünmeleri gerekmektedir.

Piyasa ekonomisi kurumları ve kuralları oluşturulmadan ve makroekonomik istikrar sağlanmadan serbest piyasa ekonomisine geçilmesi, etkin ve istikrarlı bir büyümenin sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle geçiş ekonomilerinde gerekli yapı kurulana dek, devletin işler piyasa ekonomisine sahip ülkelerdeki gibi neoklasik devlet yapısından ziyade, sosyal bir çerçeve içerisinde düzenleyici ve teşvik edici bir rol izlemesi daha sağlıklı olacaktır.

Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ileri derecede reformcu ülkeler arasında yer almaktadır. Dünya ticaret sistemine hızla entegre olmuş, geçiş süreci için büyük önem taşıyan kurumsallaşmayı ve liberalizasyonla beraber demokratik serbestleşmeyi de sağlamışlardır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri genelinde yasal ve kurumsal reformları uygulamaya koymanın en önemli nedeni Avrupa Birliğine girmenin ön şartı olan Avrupa Birliği sistemine uygun bir sistem geliştirme ihtiyacı olmuştur. 2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya ve 2007 yılında ise Bulgaristan ve Romanya, Avrupa Birliği üyesi olmuştur.

Çalışmada incelenen ülkelere Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya geçiş sürecini en başarılı şekilde yaşayan ülkeler olarak görülmektedir. Bulgaristan ise, diğer ülkelere daha sonra katıldığı birlik içerisinde geçiş göstergeleri açısından daha geri durumdadır.

Macaristan 1990'ların başından beri geçiş döneminde önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Ülke en başarılı geçiş ekonomisi konumundadır ve yeni AB üye ülkeleri arasında ortalama en gelişmişidir. Macaristan, fiyat liberalleşirmesi, ticaret ve döviz liberalleşirmesi ve küçük ölçekli özelleştirme hususlarında şimdiden iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin standartlarını yakalamış durumdadır. Macaristan ekonomisinde ileriye yönelik olarak; bütçe açığı ve kamusal harcamaları azaltmaya yönelik yapısal önlemler alınmalı, iş ortamı hukuksal olarak geliştirilmeli, küçük ve orta ölçekli işletmeler için yeni finansal araçlar üretilmeli, ulaşım ve çevresel altyapı iyileştirilmeli ve banka dışı finansal kuruluşlar güçlendirilmelidir.

Çek Cumhuriyeti 2004 yılında AB'ye üye olan 10 ülke içinde en fazla yabancı sermaye alan ikinci ülke konumundadır ve sahip olduğu potansiyel itibarıyla gelişme şansı en yüksek olan ülkedir. Makroekonomik istikrarın yanı sıra, ülkenin dış ticaret yapısındaki köklü değişiklik ve AB coğrafyasındaki konumu, vasıflı işgücü ve uygun yatırım ortamı nedeniyle artmakta olan doğrudan yabancı sermaye girişi büyüme için gerekli şartları sağlamış durumdadır. Özelleştirme, ticaret ve

döviz liberalleştirilmesi hususlarında gelişmiş ekonomiler düzeyini yakalamıştır. Geçiş göstergeleri değerlendirmesine göre Macaristan'dan sonra en başarılı ülke konumundadır. Çek ekonomisinde ileriye yönelik olarak; iş ortamında şeffaflığın sağlanmasına ve yolsuzlukla mücadeleye yönelik önlemler alınmalı, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik konularına yönelik reformlar yapılmalı, tarım sektöründe üreticilerin etkinlikleri ve standartları geliştirilmeli, alternatif istihdam imkanları oluşturulmalı ve ulaşım altyapısı geliştirilmelidir.

Polonya son 15 yıl içerisinde ekonomik faaliyetin büyük kısmının özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmesi, büyük ölçüdeki fiyat serbestleştirilmesi, açık dış ticaret rejimi ve ülkedeki oldukça liberal olan yabancı yatırım koşulları ile bağlantılı olarak en ileri geçiş ekonomilerinden biri konumundadır. Polonya, en fazla yabancı sermaye alan geçiş ülkesidir ve Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Estonya'nın ardından, geçiş sürecini başarıyla yaşayan dördüncü ülke durumundadır. AB üyeliği Polonya ekonomisinde ticareti, tarımsal gelirleri ve altyapı yatırımlarını olumlu yönde etkilemiştir. Yüksek işsizlik oranı ve büyük bölgesel dengesizlikler muhtemelen Polonya'nın önündeki en büyük sorunlar olmaya devam edecektir. Avrupa Birliği'ndeki en fakir beş bölge Polonya'da bulunmaktadır. Rekabet gücü, iş ortamı ve istihdam yaratma konuları, politik ve ekonomik gündemin en üst sıralarında bulunmaktadır. Polonya ekonomisinde ileriye yönelik olarak; bütçe açığı ve kamusal harcamaları azaltmak için yapısal önlemler alınmalı, yabancı yatırıma yönelik olarak yasal çerçeve düzenlenmeli, az gelişmiş bölgelerde girişimcilik teşvik edilmeli ve küçük kuruluşların finans sektörüne erişimi kolaylaştırılmalı, banka dışı sektörler geliştirilmeli ve demiryolu reformu tamamlanmalıdır.

Bulgaristan, son yıllarda yüksek büyüme hızı ile dikkat çekmektedir. Ekonomik faaliyetlerin yüzde 75'inin özel sektör tarafından yürütülmesi, serbest dış ticaret rejimi, fiyat ve ticaret liberalizasyonunun sağlanmış olması geçiş süreci açısından önemlidir. Avrupa Birliği katılım süresince büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak 2004 yılında Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler Bulgaristan'a göre geçiş sürecini daha başarılı yürütmektedirler. Ancak Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne katılımının daha sonra gerçekleştiği ve Bulgaristan ekonomisinin büyüme hızı ve hızla geliştirilmeye çalışılan yatırım ortamı açısından ilerlemeye çok açık olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Fiyat liberalizasyonu ile ticaret ve döviz sistemi açısından gelişmiş ekonomiler düzeyine ulaşmıştır. Ancak küçük ölçekli özelleştirme, kurumsal yapılanma ve politik rekabet konularında daha çok gelişime ihtiyacı vardır.

Bulgaristan ekonomisinde ileriye yönelik olarak; yabancı yatırımlar açısından iş ortamı düzenlenmeli ve kalifiye işgücü geliştirilmeli, hukuksal ve yapısal reformlar gerçekleştirilmeli, belediye hizmetleri ve bölgesel ulaşım ağlarında yeni yatırımlar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acartürk, E. ve Arslaner, H. (2004). Geçiş ülkelerinde devletin ekonomik rolü yabancı sermaye ve özelleştirme. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ertugrulhakan.doc> (04.01.2007).
- Acartürk, E, Tekeli, R. ve Arslaner, H. (2004) Geçiş ekonomilerinde devletin ekonomik rolü:Türkiye modeline eleştirel bakış. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/hakan.doc> (04.01.2007).
- Altay, A. (2001). Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde kamu maliyesi sorunları ve çözüm önerileri. *Kırgızistan -Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2:15-21
- Altay, A. (2003). Geçiş ekonomilerinde devletin ekonomik rolleri, görevleri ve KOBİ'lerin durumu, ss.1-51. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/gecis.pdf> (17 .03.2005).
- Arıkan, Z. (2002). Geçiş ekonomilerinde mali disiplin. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss. 208-235.
- Bal, H. (2004 a). Uluslararası ticaret ve geçiş ekonomileri : Kırgızistan örneği. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10:137-162
- Bal, H. (2004 b) Geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ve dış finansman. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12:155-172
- Balcılar, M. (2002). Geçiş ekonomilerinin büyüme etkinliklerinin bir değerlendirmesi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss.89-130.
- Değer, M.K. ve Emsen, Ö.S. (2006). Geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkileri : panel ve veri analizleri (1990-2002). *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,7(2):121-137.
- Deliktaş, E. (2002). Kırgızistan'da özelleştirme süreci. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*,

02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss. 335-356.

Demir, M. (2002). Kazakistan'da geçiş ekonomisi uygulamaları ve piyasa ekonomisine geçiş süreci. <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/piyasadergi.doc> (13.04.2006)

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2006). Polonya Ülke Bülteni <http://www.deik.org.tr/bultenler/2006217151743Polonya-Subat2006.pdf> (14.04.2006).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (Şubat 2006). A-8 Baltık Ülkeleri ve Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Karşılaştırmalı Bilgi Notu. <http://www.deik.org.tr/genel/AB8BilgiNotu-subat2006.pdf> (14.04.2006).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2007). Bulgaristan Ülke Bülteni <http://www.deik.org.tr/bultenler/20078910551Bulgaristan-Haziran07.pdf> (14.07.2007).

Dış Ticaret Müsteşarlığı. Avrupa Birliği'ne aday geçiş ekonomisi ülkeleri. <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/absayi5.doc> (25.01.2006).

Egeli, H. (2002). Geçiş ekonomilerinde mali saydamlık. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss. 254-284.

Egeli, H.A. ve Emsen, Ö.S. (2002) Geçiş ekonomilerinin makroekonomik performansları ve Kırgızistan üzerine bir değerlendirme. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss.37-63.

Emsen, Ö.S., Değer,M.K. ve Karaköy Ç. (2006). Liberalizasyon ve ekonomik büyüme ilişkileri:Göreceli geçiş ekonomileri deneyimleri. *Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,16, ss.1-19.

European Bank for Reconstruction and Development. (2005 a) Strategy for Czech

Republic, ss.1- 47.

<http://www.ebrd.com/about/strategy/country/czechrep/strategy.pdf> (17.05.2007).

European Bank for Reconstruction and Development. (2005 b) Strategy for Hungary,

ss.1 - 52.

<http://www.ebrd.com/about/strategy/country/Hungary/strategy.pdf>

(17.05.2007).

European Bank for Reconstruction and Development. (2005 c) Strategy for Bulgaria,

ss. 1 - 63.

<http://www.ebrd.com/about/strategy/country/bulgaria/strategy.pdf>

(17.05.2007)

European Bank for Reconstruction and Development. (2006) Strategy for Poland,

ss.1 – 75.

<http://www.ebrd.com/about/strategy/country/poland/strategy.pdf>

(17.05.2007).

European Bank for Reconstruction and Development. (2007) *Transition Report*

***Update 2007*, ss.1 - 70. <http://www.ebrd.com/pubs/econo/tru07.pdf>**

(17.05.2007).

Geçiş ekonomilerinde düşük enflasyon oranının korunması. (2004).

<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2004/09/06/reportage-01>(16.03.2006).

Hatipağaoğlu, A., (Ocak 2002). Merkezi planlamanın çöküşünden dönüşümüne

Kırgızistan'da ne oldu? www.dtm.gov.re/ead/DTDERGI/ocakozel2002/Donusum.htm. (10.03.2005).

Havrylyshyn, O. (2001). Recovery and growth in transition : a decade of evidence.

IMF Staff Papers Vol.48. ss.53-87. <http://ideas.repec.org/a/imf/imfstp/v48y2001i4p4.html>. International Monetary Fund. (April 2007) *World Economic*

Outlook. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/01/pdf/text.pdf>

(10.05.2007).

International Monetary Fund. (2006) Czech Republic, Republic of Estonia,

Hungary, Republic of Latvia, Republic of Lithuania, Republic of Poland,

Slovak Republic, and Republic of Slovenia **Export Structure and Credit**

Growth. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr06414.pdf>

(05.01.2007).

International Monetary Fund. (2007) **Financial Sector Assessment Program,**

Republic of Poland, Technical Note : Credit, Growth, and Financial Stability. [www.imf.org/ external/pubs/ ft/scr/2007/cr07103.pdf](http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2007/cr07103.pdf).

(05.05.2007).

International Monetary Fund. (2007). *World Economic Outlook Database, April 2007*. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/01/data/weoselgr.aspx> (05.05.2007).

Kalabalık, H. (1998) Avrupa ülkelerinde yabancı sermaye yatırımları ve özelleştirme. www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Nisan1998/ur (17.03.2005).

Meriç, M.(2002). Geçiş sürecinde Türk Cumhuriyetleri'nde IMF'in rolü. <http://web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/0001.doc> (10.03.2007)

Meriç, M. (2002). Geçiş ekonomilerinde mali reformlar Kırgız Cumhuriyeti için dersler. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss. 132-154.

Oksay, S. (2001). SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanmış geçiş ekonomilerinde uygulanan döviz ve para politikaları:Ukrayna örneği. <http://bsy.marmara.edu.tr/TR/makaleler/SSCB.htm> (19.04.2006) .

Sakal, M. (2002). Geçiş ekonomilerinde sosyal güvenlik reformları. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss. 158-181.

Svejnar, J. (Aralık 2001). Transition economies : performance and challenges. *William Davidson Working Paper Number 415*. ss.1-38. <http://ides.repec.org/a/aea/jecper/v16y2002i1p3-28.html> (10.02.2007) .

Şimşek, N. ve Ural, M. (2002). Geçiş ekonomilerinde bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss.308-333.

Tandırcıoğlu, H. (2002). Geçiş ekonomilerinde KİT'ler ve özelleştirme. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss.359-388.

Tandırcıoğlu, H. ve Özen, A. (2003). Geçiş ekonomilerinde Doğrudan Yabancı

Sermaye Yatırımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(4): 105- 129.

- Taşdemir, Ö. (Ocak 2005). Avrupa Konseyi Kararları uyarınca gelişen AB ve Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri. <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=49> (15.03.2005).
- Topaloğlu, S. (2002) Geçiş ekonomilerinde çalışma hayatının sorunları ve çözüm önerileri : Kırgızistan örneği. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss.65-84.
- T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2007). Çek Cumhuriyeti'nin genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri. <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=cek> . (20.05.2007).
- T.C. Varşova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2007). Polonya'nın genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri, ss.1-55 <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=PL> (10.08.2007).
- T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2007). Macaristan'ın genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri, ss.1-87 <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=H> (03.06.2007).
- T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2007). Bulgaristan'ın genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri, ss. 1-66 <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=BG> (03.06.2007).
- Tüğen, K. (2002). Kırgızistan'da kamu harcamaları ve gelir vergisi sistemi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, Yayın No:29(3), ss.195-206.
- Yaman, Ş. (Ocak 2002) Türk Cumhuriyetleri'nde ekonomik reformların 10 yılı. <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakozel2002/reform.htm>. (15.03.2005).
- Yavuz, H.B. (Haziran 2006). Geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme. *Türk İdare*

Dergisi, 451: 89-105 http://www.icisleri.gov.tr/_icisleri/TurkIdareDergisi/UpLoadedFiles/HasanBilgehanYavuz%2089-105.doc (17.11.2006).

Yıldız, H. (2003). Geçiş ekonomilerinde dönüşüm süreci ve mali reformlar. *International Manas University Conference in Economics*, ss.537-555. <http://www.manas.kg/pdf/economickonferans/articles/44.pdf?PHPSESSID=a7c5747c2e9f91e4055545f0a1a4bf6> (07.02.2006).

EKLER

EK.1. ÇEK CUMHURİYETİ 2005 YILI GEÇİŞ SORUNLARI DEĞERLENDİRME ORANLARI

2005 Yılı Geçiş Sorunları Değerlendirme Oranları (EBRD 2005a)

ÇEK CUMHURİYETİ	Yapı	Kuruluşlar	Faaliyet	Yorumlar
Tarımsal Faaliyetler	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	Kötü işleyen arazi piyasası mevcuttur. Çiftliklerin yeniden yapılandırılması yavaş ilerliyor. Üreticilerin hala verimliliği ve standartları iyileştirmesi gerekiyor. En büyük şirketlerden bazıları hala zayıf kurumsal yönetim yapısına sahiptir. Dağıtım ve izlenebilirlik faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Sektöre sınırlı finans sağlanmaktadır.
Bankacılık	<i>Önemsiz miktarda</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Düzenleyici çerçeve mevcuttur. Çeşitli bankalar konsolide edilmiştir ve çoğunluğunun sahibi yabancıdır. Finansal aracılık faaliyetleri hususunda bölgedeki en düşük orana sahip ülkelerden biridir. Finansal hizmetlere yönelik erişimin kapsamını genişletmeye ve finansal ürünlerin çeşitliliğini artırmaya gerek yoktur.
Enerji Verimliliği	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>	Temel kurumlar mevcuttur. Enerji verimliliği yasası benimsenmiştir. Enerji tasarrufu şirketleri (ESCO) sektörü küçük ölçekli olduğu halde, genişlemektedir ve enerji verimliliği teşvikleri evlere sunulmaktadır. Kyoto Protokolünü onaylamıştır ve AB Salım Ticareti Sisteminin bir parçasıdır. Enerji yoğunluğu yüksek seviyededir.
Genel Endüstri	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	İşletmelerin kaydedilmesi, iflas süreci ve ticari anlaşmazlıkların çözümü gereksiz bir şekilde karmaşıktır. Kamu alımlarındaki düzensizlikler ve kamu yönetimindeki yozlaşma hala önemli seviyededir. Yeniden yapılanmanın büyük bölümü tamamlanmıştır ve işletme sektörü etkili ve dış kaynaklı şirketler hâkimiyetindedir.

Belediye ve Çevresel Altyapı	<i>Önemsiz miktarda</i>	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>	Yaygın özel sektör katılımı özellikle su sektöründe yoğunlaşmıştır. Verimlikle ilgili ilave teşvikler uygulanmayı beklemektedir. Bölgesel finansa yönelik kurumsal çerçeve gelişmiştir, fakat kamu özel ortaklıklarının başarılı bir şekilde uygulanması veya sermaye yatırımı için gelir kaynaklı finansman sağlanması sınırlıdır.
Belediye ve KOBİ'ler	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	Bir işletmenin açılışını yapmak fazla külfetli değildir. Bir kredi kayıt bürosu ve özel kredi kayıt büroları bulunmaktadır. Mevcut teminat ve iflas mevzuatı Belediye ve KOBİ'lere kredi verilmesini desteklemektedir. Teminat kayıt ettirme maliyeti düşüktür. Fakat şirketlere kredi sağlanması nispeten düşük seviyededir ve geçtiğimiz yıllarda ilerleme göstermemiştir.
Doğal Kaynaklar	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Kömür madenciliği şirketlerinin özelleştirilmesi tamamlanmak üzeredir. Petrol rafineri özelleştirmesi 2004 yılında tamamlanmıştır. Doğal kaynaklarla ilgili şirketlerin yeniden yapılandırılması ve şeffaflık konusunda gelişim sağlanması gereklidir.

EK.1'in devamı

Bankacılık dışı Finansal kuruluşlar	<i>Önemsiz miktarda</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Tahviller ve sigorta piyasaları mevzuatı /düzenlemesi neredeyse IOSCO/ IAIS standartlarını karşılamaktadır. Hisse senedi piyasaları sermayesi 2004'de bir hayli yükselmiştir. Sigorta katılımı OECD ortalamasıyla mukayese edilebilir seviyededir. Gönüllü tamamlayıcı emeklilik fonları. Leasing/tüketici finans piyasaları tamamen gelişmiştir.
Güç	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Sektör büyük kapsamda ayrıştırılmıştır (CEZ hala beş dağıtım şirketine sahiptir); üretim ve dağıtımda yaygın özel sektör katılımı mevcuttur. Vergiler masrafları yansıtmaktadır ve bağımsız düzenleyici güvenilirlik ve şeffaflık bağlamında yüksek standartlara sahiptir.
Özel Özsermaye Fonları	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	Bölgedeki en gelişmiş sektörlerden biridir. Özel öz sermaye yatırımları GSYH bağlamında Yunanistan'ınkiyle mukayese edilebilir. Yurtiçi kaynaklarından gelen yatırım hissesi gelişmiş ülkelerdeki seviyenin bayağı altındadır ve öz sermaye fonları geniş yelpazede araç sunacaktır. Az sayıda deneyimli yönetici mevcuttur.
Mülk + Turizm	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Önemsiz miktarda</i>	Yabancılar hariç tutulmak üzere arazi tam olarak ticarete açıktır. Emlak sektörü Prag'da gelişmiştir ve diğer yerlerde hızla gelişmektedir, buna finans araçları yanında yeni tür mülkler de dahildir. Yerleşim piyasasının önemli bir bölümü hedeflenmemiş kira kontrolüne tabidir ve devlet yardımından yararlanmaktadır.
Telekom	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Bu piyasa bölgedeki en rekabetçi piyasalardan biridir. Mevcut sabit hat operatörünün özelleştirilmesinin 2005'de neticelenmesi beklenmektedir. Güçlü bir telekom düzenleyicisi vardır. Vergiler çok yüksektir ve yeniden düzenlenmiştir. İleri seviye hizmetler henüz geliştirilmemiştir.
Ulaşım	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>	<i>Orta</i>	Demiryollarında altyapı şirketi işletim şirketlerinden ayrılmıştır (Yolcu, yük vs.) Sınırlı özel sektör katılımı mevcuttur (örneğin bazı bölgesel yolcu hatları. Lisans için bağımsız bir düzenleyici sağlanmıştır, fakat fiyatlar ulaştırma bakanlığı tarafından düzenlenmektedir. Karayolları müdürlüğü yarı bağımsızdır. Yan hizmetler iptal edilmiştir. Sadece bir tek başarısız yol yapım girişimi olmuştur.

EK.2. POLONYA 2005 YILI GEÇİŞ SORUNLARI DEĞERLENDİRME
ORANLARI

2005 Yılı Geçiş Sorunları Değerlendirmesi Oranları (EBRD 2006)

POLONYA	Yapı	Kuruluşlar	Faaliyet	Yorumlar
Tarımsal Faaliyetler	Orta	Orta	Orta	Dağınık durumda arazi imtiyazı ve kötü işleyen arazi piyasası mevcuttur. Tarımsal faaliyetlerin özelleştirilmesi tamamlanmamıştır. Bir takım piyasalar halen tekel hakimiyetindedir. Sektöre kredi sağlayan başlıca kurum olan BGZ henüz özelleştirilmiştir ve faaliyetleri sadece şu anda yeniden yapılandırılmaktadır.
Bankacılık	Küçük	Küçük	Küçük	Düzenleyici çerçeve mevcuttur. Çeşitli bankalar düzenli işlemektedir ve çoğu yabancılar tarafından satın alınmıştır. Ancak devletin sahip olduğu bankalar halen önemli ölçüde hisse payına sahiptirler. Özel sektöre sağlanan yurtiçi kredisi bölge için (GSYH bazında) düşüktür. Ürünlerin çeşitliliğini artırmak için finansal hizmetlere yönelik erişimin genişletilmesi gerekmektedir.
Enerji Verimliliği	Orta	Orta	Orta	Enerji verimliliği sektörüne yönelik temel kurumlar mevcuttur. ESCO yeni gelişmektedir ve evsel enerji verimliliği inisiyatifleri ortaya çıkmaktadır.
Genel Endüstri	Küçük	Küçük	Orta	Kamu idaresinin ve adli yargının güçlendirilmesi ve işgücü piyasalarının kısıtlamalarını azaltmak gündemdeki başlıca sorunlardır. Özellikle hassas sektörlerde kurumsal sektörün yeniden yapılandırılması devlet yardımları ve devlet müdahalesi yüzünden aksamaktadır. Karmaşık ve belirsiz vergi kanunları, yatırımların ülkeye çekilmesinin önündeki engeller olarak görülmektedir.
Belediye ve Çevresel Altyapı	Orta	Orta	Küçük	Bölgesel altyapı hizmetleri belediyelerin kontrolündedir ve sadece ısıtma ve atık toplama sektörlerinde önemli ölçüde bir özel sektör katılımı mevcuttur. Orta ve küçük belediyelerde önemli reform sorunları bulunmaktadır. Kamu Özel Ortaklığına yönelik düzenleyici çerçeve gelişmektedir fakat çok az proje uygulamaya konulmuştur.
Belediye ve KOBİ'ler	Orta	Orta	Orta	Bir işletme açmak orta maliyettedir. Kredi kayıt bürosu mevcuttur. Mevcut teminat ve iflas mevzuatı Belediye ve KOBİ'lere kredi verilmesini desteklememektedir. Bir teminatı kaydetme maliyeti OECD ülkelerindeki maliyetten daha düşüktür. Kuruluş giderleri uygulamada bankacılık sistemi ile finanse edilememektedir. Belediye ve KOBİ'lerin öz sermayeye erişimi sınırlıdır.

EK.2'nin devamı

Doğal Kaynaklar	Büyük	Orta	Küçük	Devlet Hazinesi birçok doğal kaynaklar şirketlerinde hisseye sahiptir. Bu durum şirketlerin karar alma mekanizmasında, rafinelerinde, ulaştırmada, ve depolamada etkinsizliğe yol açmaktadır. Sağlam bir liberalleştirmeye, ticarileştirmeye ve özelleştirmeye gerek vardır. Bölgesel madencilik şirketleri (kömür ve bakır) halen devlet kontrolündedir ve yeniden yapılandırılmamıştır.
Bankacılık dışı Finansal kuruluşlar	Küçük	Küçük	Küçük	Tahviller ve sigorta piyasaları mevzuatı /düzenlemesi neredeyse IOSCO/ IAIS standartlarını karşılamaktadır. Sermaye piyasaları nispeten gelişmiştir. En büyük sigorta şirketi olan PZU tam olarak özelleştirilecektir. Zorunlu ve gönüllü olan özel yönetilen emeklilik fonları mevcuttur. Leasing ve tüketici finansmanı başarılıdır.
Enerji	Orta	Küçük	Küçük	Sektör üretimi, aktarım ve dağıtım arasında tamamen ayrıştırılmamıştır ve halen büyük ölçüde devlet kontrolü altındadır. Değeri düşük varlıklardaki sorunların çözülememesi yüzünden rekabet aksamaktadır. Düzenleyici çerçeve en ileri çerçevelerden biri konumundadır. Bu durum enerji değişiminin, dengeleme piyasasının ve Üçüncü Taraf Erişiminin uygulanması ile başlamıştır.
Özel Öz sermaye Fonları	Küçük	Küçük	Küçük	Bölgedeki en gelişmiş sektörlerden biridir. Özel öz sermaye yatırılan sermayenin çoğu yurtdışından geliyor olsa da, kanundaki yeni değişiklikler daha fazla bölgesel sermayeyi çekmelidir. Kullanılan yapılar ve araçlar halen kısıtlıdır ve deneyimli fon yöneticileri küçük ölçeklidir.
Emlak + Turizm	Orta	Küçük	Küçük	Yabancılar hariç tutulmak üzere arazi tam olarak ticarete açıktır. Sektör hızlı gelişmektedir, buna yeni tür mülk ve finansman araçları dahildir. Devlet müdahalesi düşük düzeydedir. Az gelişmiş bölgelerde halen sorunlar mevcuttur. Kentsel yenileme, ekonomik iskan ve turizmin daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir.
Telekom	Küçük	Orta	Küçük	Özelleştirilmiş telekom operatörü piyasanın ses bölümünde halen hakim bir konumdadır. Bağımsız bir düzenleyici mevcuttur. Özellikle vergi yeniden dengelemesi ve ara bağlantı ile ilgili reformlar yavaş kalmıştır.
Ulaşım	Küçük	Orta	Orta	Demiryollarında, işletme ve politika düzenlemesi fonksiyonları ayrılmıştır ve çekirdek demiryolu işlemleri şirket içinde münferit iş birimlerine ayrılmıştır. Özel sektör katılımı belirli bir düzeyde mevcuttur. Özel yük operatörlerinin sayısı artmaktadır. Bağımsız düzenleyici oluşturulmuştur ve erişim eşit temelde sağlanmaktadır. Kamu yollarının bakımı özel sektöre ihale edilmiştir. Bir takım Kamu Özel Ortaklığı projeleri mevcuttur, fakat bunların uygulanmasında bazı önemli zorluklar bulunmaktadır.

EK.3 MACARİSTAN 2005 YILI GEÇİŞ SORUNLARI DEĞERLENDİRME
ORANLARI

2005 Yılı Geçiş Sorunları Değerlendirme Oranları (EBRD 2005b)

MACARİSTAN	Yapı	Kuruluşlar	Faaliyet	Yorumlar
Tarımsal Faaliyetler	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Kötü işleyen arazi piyasası mevcuttur. Tarım üreticilerinin hala verimliliği ve standartları iyileştirmesi gerekiyor. Dağıtım ve izlenebilirlik faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Tarıma yönelik uygun finansal sistem yavaş gelişmektedir (emtia senedi ve sigorta programları dahildir).
Bankacılık	<i>Önemsiz miktarda</i>	<i>Küçük</i>	<i>Önemsiz miktarda</i>	Düzenleyici çerçeve mevcuttur. Çeşitli bankalar düzenli işlemektedir ve çoğu yabancılar tarafından satın alınmıştır. Özel sektöre sağlanan yurtiçi kredisi bölge için (GSYH bazında) yüksektir. Bankacılık sistemi etkin bir şekilde aracılık yapmaktadır.
Enerji Verimliliği	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>	Enerji hizmeti (ESCO) piyasası bölgede en gelişmiş piyasalardan biridir. Yasal çerçeve enerji verimliliği yasasında belirlenmiştir. Macaristan Kyoto Protokolünü onaylamıştır ve AB Salım Ticareti Sisteminin bir parçasıdır.
Genel Endüstri	<i>Önemsiz miktarda</i>	<i>Önemsiz miktarda</i>	<i>Küçük</i>	Ülke endüstri reformlarında bölge dahilinde lider konumdadır. İşgücü piyasası katılımını arttırmak ve ekonomiye devletin daha az müdahale etmesini sağlamak için çalışmalar gereklidir, fakat benzer sorunlar diğer piyasa ekonomilerinde de mevcuttur. İşletmelerin yeniden yapılandırılması faaliyetlerinin tamamlanması ve bölgesel işletmelerin genişletilmesi mevcut sorunlardır.
Belediye ve Çevresel Altyapı	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>	Yaygın özel sektör katılımı özellikle su sektöründe yoğunlaşmıştır, bu katılım bölgesel ısıtma faaliyetlerinde daha düşüktür, kamusal taşıma faaliyetlerinde ise çok düşük seviyededir. Bölgesel finansa yönelik kurumsal çerçeve gelişmiştir ve vergiler maliyetleri yansıtacak şekilde düzenlenmiştir, gelir kaynaklı finansman tecrübesi sınırlıdır.

EK.3'ün devamı

Belediye ve KOBİ'ler	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>	<i>Orta</i>	Bir işletme açmak maliyetlidir. Kredi kayıt bürosu mevcuttur. Mevcut teminat ve iflas mevzuatı Belediye ve KOBİ'lere kredi verilmesini desteklemektedir. Ticari bankaların çoğu KOBİ departmanları açmıştır ve işletmelere sağlanan banka kredileri artış göstermektedir. Yüksek seviyede sübvansé edilmiş mikrofinans programları mevcuttur. Bu neredeyse ticari kaynaklı mikrofinansın oluşturulmasını imkansız kılar.
Doğal Kaynaklar	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	MOL kaliteli bir uluslararası petrol ve doğal gaz şirketine dönüşmüştür. Bütünsel yapıya sahiptir, fakat önemsiz varlıkları elden çıkarmıştır. Tesisleri geliştirmek için bir kaç çevre geliştirme faaliyeti gereklidir. Bunun dışında Vergi reformu, idaresi ve mevzuatı sağlamıştır.
Bankacılık dışı Finansal kuruluşlar	<i>Önemsiz miktarda</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Tahviller ve sigorta piyasaları mevzuatı /düzenlemesi neredeyse IOSCO/ IAIS standartlarını karşılamaktadır. Menkul kıymetler borsası sermaye değeri geçtiğimiz yıllarda düşü göstermiş olsa da, mevcut finansal araçların kapsamına istinaden sermaye piyasaları nispeten gelişmiş seviyededir. Sigorta katılımı nispeten düşüktür. Zorunlu ve gönüllü olan özel yönetilen emeklilik fonları mevcuttur. Leasing ve tüketici finansmanı başarılıdır.
Güç	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Sektör tamamen ayrıştırılmamıştır, fakat stratejik yatırımcılara satış yoluyla yapılan erken özelleştirmeler sayesinde dağıtım ve üretimde büyük oranda PSP mevcuttur. Uzun vadeli enerji satın alımı anlaşmaları nedeniyle rekabet aksamaktadır. Sağlam bir bağımsız düzenleyici mevcuttur. Vergiler maliyet odaklıdır ve vergiler büyük oranda yeniden düzenlenmiştir.
Özel Özsermaye Fonları	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Bölgedeki en gelişmiş sektörlerden biridir. Özel öz sermaye yatırımları GSYH bağlamında Avusturya'ninkine mukayese edilebilir. Yurt içi yatırımcıların önemi artmaktadır, fakat bu yatırımlara hala devlet kurumları ve bankalar hakimdir. Öz sermaye fonlarının geniş yelpazede ürün sunması ve işletmelere daha belirgin finans sağlanması gerekmektedir.

EK.3'ün devamı

Mülk + Turizm	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	<i>Önemsiz miktarda</i>	Yabancılar hariç tutulmak üzere arazi tam olarak ticarete açıktır. Sektör hızlı gelişmektedir, buna yeni tür mülk ve finansman araçları dahildir. Başlıca mesele yerleşim iskânının devlet tarafından sübvansiyonla desteklenmesidir.
Telekom	<i>Önemsiz miktarda</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Bu piyasa bölgedeki en rekabetçi piyasalardan biridir. Piyasaya hakim olan sabit hat kurumu tamamen özelleştirilmiştir. Hükümet rekabet sağlamak için çalışmalarda bulunmuştur, tekelciliğin sona ermesi öngörülenden bir yıl önce gerçekleşmiştir.
Ulaşım	<i>Orta</i>	<i>Küçük</i>	<i>Küçük</i>	Demiryollarında, işletme ve politika düzenlemesi fonksiyonları ayrılmıştır. Çekirdek demiryolu işlemleri şirket içinde münferit iş birimlerine ayrılmıştır ve yan hizmetler iptal edilmiştir. Altyapı erişimi yasal olarak sunulmaktadır, fakat uygulamada iyi işlememektedir. Yollarla ilgili olarak bir dizi PPP projesi gerçekleşmiştir. Fakat projelerden elde edilen deneyimler farklı boyutlardadır. Yol yapım/bakım faaliyetleri özel sektöre ihale edilmiştir. Sektör finansmanı AB standartlarına uyumludur.

EK.4. GEÇİŞ EKONOMİLERİ İÇİN KARŞILAŞTIRMALI YAPISAL DEĞİŞİM GÖSTERGELERİ

Geçiş Ekonomileri İçin Karşılaştırmalı Yapısal Değişim Göstergeleri (EBRD(2006) Strategy for Poland <http://www.ebrd.com/about/strategy/country/czechrep/strategy.pdf>)

	Çek							
	Cumh.	Polonya	Macarist.	Estonya	Letonya	Litvanya	Slovakya	Slovenya
Liberalleşme								
*Saptanmış fiyatların CPI (Tüketici Fiyat Endeksi) içindeki payı (yüzde olarak)	10,9	1,2	17,0	26,9	14,3	19,8	19,9	16,7
*EBRD-15 sepetindeki saptanmış fiyatlı mal adedi (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)	1,0	0,0	2,0	3,0	2,0	1,0	2,0	1,0
*Geçiş ekonomisi olmayan ülkelerin ticaret payları (yüzde olarak)	80,6	81,7	84,0	72,0	65,5	63,6	66,1	77,7
*Ticaretin Gaynsafı Yurt içi Hasıla (GSYİH) içerisindeki payı (yüzde olarak)	125,4	69,8	113,9	125,8	82,3	93,7	138,6	100,2
*Gümrük Vergisi Gelirleri (toplam ithalat içerisinde yüzdesel olarak)	0,2	1,5	0,1	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
*EBRD serbestleşme fiyat endeksi	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0
*EBRD Forex ve ticaret serbestleşme endeksi	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3
Özelleştirme								
*özelleştirme gelirleri (Kümülatif olarak GSYİH içerisindeki yüzdesel payı)	21,9	14,5	31,1	7,5	5,3	13,4	35,0	4,7
*özel sektörün GSYİH içerisindeki payı	80,0	75,0	80,0	80,0	70,0	75,0	80,0	65,0
*özel sektörün istihdam içerisindeki payı	70,0	72,0	-	-	76,0	-	-	-
*EBRD küçük ölçekli işletme özelleştirme endeksi	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3
*EBRD büyük ölçekli işletme özelleştirme endeksi	4,0	3,3	4,0	4,0	3,7	4,0	4,0	3,0
Girişim ve piyasalar:								
*Bütçeye ait sübvansiyonlar ve mevcut transferler (GSYİH içindeki yüzdesel payı)	9,3	2,5	20,2	1,8	5,1	0,4	1,6	1,5
*Sanayi sektörünün toplam istihdam içerisindeki yüzdesel oranı	29,7	22,3	33,3	25,2	19,7	20,7	29,2	36,3
*Sanayi sektöründeki işgücü verimliliği (yüzdesel olarak)	10,8	11,9	7,6	3,9	8,2	14,1	2,9	8,8
*Yatırım / GSYİH (yüzdesel olarak)	35,7	22,0	22,5	29,3	32,6	21,9	-	25,3
*EBRD girişim reformu endeksi	3,3	3,7	3,7	3,7	3,0	3,0	3,7	3,0
*EBRD rekabet politikası endeksi	3,0	3,0	3,0	2,7	2,7	3,0	3,0	2,7
Altyapı:								
*Sabit-hat (Mobil) Yaygınlık endeksi (100 mesken için)	36,0	31,9	33,4	33,9	28,3	25,3	24,1	40,7
*internet yaygınlık oranı (10,000 mesken için)	274,4	203,8	357,8	498,9	178,8	203,8	212,2	214,8
*Trenyolu verimlilik oranı (1989 = 100)	69,9	106,0	133,9	267,3	129,9	67,8	60,5	150,3
*Elektrik ücretleri, Usc, kWh (Toplu tahsilatlar içerisinde yüzdesel olarak)	8,4	9,8	11,4	6,5	7,1	9,4	10,9	-
*GSYİH içerisindeki enerji kullanım payı (Dolar bazında kişi başına brüt enerji tüketimi)	3,2	3,9	4,7	2,8	4,1	3,7	3,1	4,5
*EBRD altyapı reformu endeksi	3,3	3,3	3,7	3,3	3,0	2,7	3,0	3,0
<i>Elektrik gücü</i>	3,3	3,3	4,0	3,0	3,3	3,3	4,0	3,0
<i>Trenyolu</i>	3,0	4,0	3,3	4,3	3,3	2,3	3,0	3,0
<i>Karayolu</i>	2,3	3,0	3,3	2,3	2,3	2,3	2,3	3,0
<i>Telekomünikasyon</i>	4,3	4,0	4,0	4,0	3,0	3,3	3,3	3,0
<i>Su ve atık su</i>	4,0	3,3	4,0	4,0	3,3	3,3	2,7	3,3
Finans Sektörü:								
*Yabancı Kaynaklı Banka Sayısı	35,0	58,0	39,0	7,0	23,0	13,0	21,0	22,0
*Kamu Bankalarının aktif içerisindeki payı	3,0	25,7	7,4	0,0	4,1	0,0	1,5	12,8
*Donuk alacakların payı (Tüm banka alacakları içerisindeki yüzdesel payı)	5,0	25,1	3,8	0,5	1,5	2,6	9,1	9,4
*özel sektöre kullanılan ulusal kredi (GSYİH içerisindeki yüzdesel payı)	17,7	17,8	42,3	33,7	38,8	19,9	25,0	43,2
*Borsa aktifleri toplamı (GSYİH içerisindeki yüzdesel payı)	17,8	17,3	18,7	41,5	9,6	17,2	7,6	17,0
*EBRD Bankacılık Reformu endeksi	4,0	3,7	4,0	4,0	3,7	3,7	3,7	3,3
*EBRD Banka-dışı Finansal Kurumlar Reformu endeksi	3,7	3,7	4,0	3,3	3,0	3,0	2,7	2,7

EBRD'ye ait veriler 2005'in 6 Aylık dönemine ait olup, açıklama bulunmayan diğer tüm veriler 2004 yılına aittir.

o 2005 yılına ait veri

* 2003 yılına ait veri

** 2001 yılına ait veri

EK.5. AB'YE KATILAN ÜLKELERİN GEÇİŞ GÖSTERGELERİ

AB'ye Katılan Ülkelerin Geçiş Göstergeleri * 2005 (EBRD, Strategy for Bulgaria, 2005)

Ülkeler	Büyük Ölçekli Özelleştirme	Küçük Ölçekli Özelleştirme	Kurumsal Yapılanma	Fiyat Liberalizasyonu	Ticaret ve Döviz Sistemi	Politik Rekabet	Bankacılık Reformu ve Faiz Oranı Liberalizasyonu	Menkul kıymetler ve Bankacılık Dışı Finans Kuruluşları	Altyapı Reformları
Bulgaristan	4,00	3,67	2,67	4,33	4,33	2,67	3,67	2,33	3,00
Çek Cumh.	4,00	4,33	3,33	4,33	4,33	3,00	4,00	3,67	3,33
Estonya	4,00	4,33	3,67	4,33	4,33	2,67	4,00	3,33	3,33
Macaristan	4,00	4,33	3,67	4,33	4,33	3,00	4,00	4,00	3,67
Letonya	3,67	4,33	3,00	4,33	4,33	2,67	3,67	3,00	3,00
Litvanya	4,00	4,33	3,00	4,33	4,33	3,00	3,67	3,00	2,67
Polonya	3,33	4,33	3,67	4,33	4,33	3,00	3,67	3,67	3,33
Romanya	3,67	3,67	2,33	4,33	4,33	2,33	3,00	2,00	3,33
Slovak Cumh.	4,00	4,33	3,67	4,33	4,33	3,00	3,67	2,67	3,00
Slovenya	3,00	4,33	3,00	4,00	4,33	2,67	3,33	2,67	3,00
Katılan Ülkeler	3,77	4,20	3,20	4,30	4,33	2,80	3,67	3,03	3,17

* Gösterge değeri 1, ilerleme kaydedilmediğini; 4 üzeri değerler ise gelişmiş ekonomi düzeyini belirtmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Pınar GÜMÜŞ AKAR 31.01.1979 tarihinde Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğretimini İstanbul'da tamamladı. 1995 yılında Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nü kazandı ve 2000 yılında mezun oldu. Evli ve bir çocuk annesidir.

VITAE

Pınar GÜMÜŞ AKAR was born in 31 July 1979 in Trabzon. She completed her primary and middle school education in İstanbul. In 1995 she registered the Department of Economics of Kocaeli University Faculty of Economics and Administrative Sciences. She graduated from this faculty in 2000. She married and has a child.